

vol. I

joseph kessel

MERMOZ

JOSEPH KESSEL
membru al Academiei franceze

MERMOZ

Volumul I
Traducere şi postfaţă de
PAVEL POPESCU

EDITURA MERIDIANE
BUCUREŞTI, 1985

Coperta de
MIHAI MĂNESCU

Joseph Kessel
MERMOZ
Editions Gallimard

Varianta V2.0
August 2020

CUPRINS

Cartea întâi

PRIMII PAŞI

I. Un băiat cuminte..10
II. Un prost soldat...31
III. Pilot în Levant..42

Cartea a doua

LINIA

I. La pământ 73
II. Omul cu ţigara 92
III. Lecţia spaniolă 105
IV. Casablanca — Dakar 119

Vreme îndelungată, simpla idee a acestei cărţi mi-a fost insuportabilă. O stearpă durere oprea orice încercare.

Dar a venit o zi când am simţit că nu mai pot da în lături.

Jean, am avut extraordinarul noroc să-ţi fiu prieten. Urma să scriem împreună această povestire. Am visat adesea să ajungem pe o plajă singuratecă şi acolo — departe de toţi şi de toate — numai noi, soarele, valurile şi exerciţiile sportive, în care excelai, să-ţi reconstituim, etapă cu etapă, existenţa.

Drumurile noastre, însă, nu se încrucişau prea des. E greu să smulgi vântului, furtunii, cerului şi spaţiului o lună de trândăveală. Amânam, an de an, planul nostru. Aveam, gândeam noi pe atunci, timp berechet...

Şi iată că, într-o dimineaţă, ţi-ai luat zborul pentru cea mai misterioasă dintre toate aventurile omeneşti.

Va trebui, deci, să întreprind de unul singur — şi tot de unul singur să duc la bun sfârşit — misiunea în care voiai să mă ajuţi. Şi câte bucurii limpezi, intense, promitea să-mi aducă! Dar acum o ştiu, că nu o dată voi fi oprit de un hohot de plâns ce nu se poate preface în lacrimi, plânsul sec, imposibil al bărbaţilor.

Şi azi, când în sfârşit m-am hotărât, nu certitudinea durerii mă face să-mi fie teamă.

Îmi amintesc de glasul tău, de chipul tău, de furiile tale şi de râsul tău. La fel şi de tăcerile tale care-şi unduiau uneori între noi apele lor tainice şi fecunde şi când, privindu-te cum cazi pe gânduri, te înţelegeam şi

te simţeam cel mai bine.

Cum aş putea nădăjdui ca, din vârtejul acţiunilor tale strălucite cu care ţi-ai jalonat calea, să te reînviu, întreg, adevărat, pe tine care valorai de o mie de ori mai mult decât oricare din ele?

Nu erau decât proiecţii ale fiinţei tale şi iată-te, totuşi, prizonierul lor. Convenţia care dezbracă, deseacă, deformează, te alesese drept ţintă când mai erai printre noi şi când, ca să te aperi împotriva ei, aveai muşchii tăi de bronz, o miraculoasă vitalitate animală şi cea mai pură simplitate. Astăzi, ea te împresoară din toate părţile. În jurul tău s-a ţesut o imagistică mai sepulcrală decât însăşi moartea. Avea-voi oare destule resurse interioare ca să te smulg de sub hlamida gloriei, să risipesc fumul îngheţat al tămâierilor postume şi să te restitui în carnea şi inima ta, în violenţa şi umanitatea cu care năzuiai spre cucerirea şi biruinţa asupra ta însuţi?

Ai fost plămădit din cel mai bogat amalgam. N-am cunoscut om a cărui prezenţă pe acest pământ să fi fost la fel de binefăcătoare ca a ta. Şi, fără falsă umilinţă, mă simt înspăimântat la gândul că trebuie să reconstitui trecerea ta prin viaţă.

Şi mai e ceva.

Îţi cunosc trăsături de caracter şi fapte care ne aparţin doar nouă. Unele dintre ele, le voi dezvălui, totuşi, aici. Oricât de violente, de carnale şi şocante ar putea trece ele în ochii vulgului, mi se pare că te definesc la fel de bine ca şi actele tale de glorie. Erai un om şi nu o statuie. Tocmai de aici îţi veneau şi grandoarea şi pilda ce ne-ai lăsat-o.

Am oare dreptul să mă folosesc de ceea ce am descoperit eu, de ceea ce mi-ai confesat tu? Unde este frontiera dintre imperativele adevărului şi indiscreţia

inutilă? Cred însă că nimic nu e de ascuns când este vorba de clocotul unui sânge fierbinte şi pur. La fel gândeai şi tu. Dar ceilalţi, cei pentru care aş vrea să scald în lumină întregul, omenescul tău adevăr? Fi-voi în stare să-i fac să te înţeleagă şi să te accepte? Tu mi-ai fi spus-o. Am fi triat împreună totul. Pe când aşa...

Şi iată-mă şovăind din nou.

Totuşi, îmi aduc aminte: când eram trist, descurajat, când îi detestam şi-i dispreţuiam pe toţi, dar mai cu seamă pe mine însumi, când eram gata să renunţ la luptă, să accept un trai lesnicios, meschin, josnic, îmi spuneam: „Există Mermoz... va reveni deasupra Atlanticului... De el, numai de el îmi va fi ruşine. Va reveni şi nu-mi va refuza un pic din bărbăţia lui."

Şi reluam surda luptă pe care ori ce om e dator s-o poarte, până-n ceasul morţii, împotriva lui însuşi.

Jean, te rog, te implor, ajută-mă şi de astă-dată. Însoţeşte-mă pe această navă care, spintecând Oceanul pe care l-ai survolat de atâtea ori, mă poartă spre locurile unde voi regăsi cele mai frumoase urme lăsate de tine. Şi dă-mi, prietene, suflul care-mi lipseşte pentru a zămisli chipului tău un altul care să nu-l trădeze.

La bordul lui Asturias, 12 august 1937.

Cartea întâi

PRIMII PAŞI

I.

UN BĂIAT CUMINTE

Piaţa Mare din Aubenton, comună din departamentul Aisne, seamănă cu o mulţime de alte pieţe dintr-o mulţime de alte comune ale Franţei. Ca şi ele, are în jur primăria, brutăria, debitul de tutun şi şcoala. Ceva mai încolo, biserica. Într-o margine, legănându-se în vânt, firma hotelului „La Leul de Aur”. În seara zilei de 31 iulie 1937, un mic automobil a oprit în faţa intrării. Înăuntrul lui, o femeie în vârstă, toată în negru. Încremenită, cu chipul ca de piatră. Privirea ei a fixat, stăruitoare, faţada „Leului de Aur”, a măturat piaţa, a revenit la „Leul de Aur”

— Pe vremea aceea, a rostit ea cu glas scăzut, decolorat parcă, hotelul avea grajduri. Închiria trăsuri. Nu exista nici prăvălia frizerului.

Apoi, a recăzut în tăcerea şi nemişcarea dinainte. Ca, după câteva secunde, să murmure totuşi:

— Acolo s-a întâmplat... la parter, a treia fereastră... Era o odaie mică şi joasă.

A clătinat din cap şi a adăugat:

— N-am mai dat pe-aici de când am plecat luându-l pe Jean.

Cea care vorbea aşa în faţa casei în care se născuse Jean Mermoz şi la aproape opt luni după ce el dispăruse undeva în Atlantic, era mama lui.

Îmi este cu neputinţă să nu-i plasez imaginea în pragul acestei cărţi. Ştiu că mi-o va reproşa. Ştiu că va avea zâmbetul acela stânjenit, nehotărât şi modest — dar cât de fermecător! — care era şi al lui Mermoz. Ştiu că mă va întreba, surprinsă şi dojenitoare: „Pentru ce aţi pomenit şi de mine? Era vorba numai de Jean... N-ar fi trebuit s-o faceţi.”

Dimpotrivă, trebuia. Niciodată legătura de sânge şi de

spirit n-a fost mai evidentă şi mai eficace ca între aceste două fiinţe. Era de ajuns să arunci o singură privire asupra lor ca să descoperi, cu încântare, izvorul din care atletul cu chip luminos, şi-a tras puterea şi delicateţea, scrupulele şi voinţa.

Viaţa i-a fost cu totul alta, bătălia purtată de el a fost o bătălie eternă, prestigioasă, arenă i-a fost deşertul, oceanul, cerul; dar resursele interioare le datora, pe de-a-ntregul, femeii care n-a părăsit niciodată Franţa şi care, infirmieră timp de cincisprezece ani, a preferat să îngrijească mai cu seamă bolnavii condamnaţi pentru că lor putea să nu le refuze nimic.

Tinereţea doamnei Mermoz a fost melancolică, searbădă. Boli succesive şi necazuri familiale i-au interzis accesul la veselie, cu toate că acesta era elementul ei natural. Căsătoria, contractată în pripă, a fost nefericită. Părăsise Parisul şi trăia la Aubenton, în hotelul „La Leul de Aur”, proprietatea soţului. Abia împlinise douăzeci de ani. Sufleteşte, era absolut singură. Propria-i existenţă îi apărea ca definitiv ratată.

Totul s-a schimbat în ziua în care a simţit fremătând în ea o viaţă nouă. Fericirea i-a fost însă alterată de o groaznică temere. Din anumite motive, lipsite de interes pentru cititor, se temea că fiul său — era sigură că o să fie băiat — va veni pe lume lipsit de virtuţile pe care i le dorea. A fost o adevărată obsesie. Timp de nouă luni a repetat într-una: „Să fie cinstit, să fie curajos, să fie bun, leal şi drept.”

Cât timp a durat sarcina a ţinut şi această luptă desperată, îndârjită împotriva tenebrelor care, credea ea, îi ameninţă copilul.

Când mama lui Mermoz mi-a povestit toate acestea, chipul ei purta, după treizeci şi cinci de ani, reflexul titanicei bătălii în care se angajase cu întreaga-i fiinţă.

„Cred, a încheiat ea, cu zâmbetul ei tandru şi timid, cred că toate acestea au influenţat un pic caracterul lui Jean”.

Mermoz a venit pe lume la 9 decembrie 1901, într-o cămăruţă cu tavanul scund a cărei fereastră, a treia la număr de pe faţada hotelului „La Leul de Aur”, dădea înspre Piaţa Mare din Aubenton. Cântărea zdravăn şi părea un Hercule în leagăn.

Naşterea copilului n-a domolit neînţelegerile care, încă din ziua căsătoriei, o îndepărtaseră pe doamna Mermoz de soţul ei. Dimpotrivă, ele s-au agravat. Scenele dintre soţi au devenit mai frecvente, mai dure. Deseori tânăra femeie s-a gândit să plece. Dar epoca în care trăia, societatea, educaţia primită şi, pe deasupra, totala lipsă a oricăror resurse materiale, făceau imposibilă această evadare. Pe atunci, un soţ nu se părăsea aşa uşor, mai cu seamă într-o comună care trăia ferecată în ea însăşi.

Într-o seară, o ceartă mai violentă decât altele a trezit brutal copilul. Şocul i-a provocat o criză nervoasă. Chiar de a doua zi, doamna Mermoz abandona pentru totdeauna „Leul de Aur” şi Aubenton-ul. Luându-şi copilul, care avea optsprezece luni, pleca la Mainbressy.

Un minuscul sătuc din Ardeni. Între el şi Aubenton, cel mult douăzeci de kilometri şi la asemenea distanţe peisajul nu diferă. Un teren uşor vălurit, acoperit de pajişti şi păduri. E mult aer, mult spaţiu între aceste unduiri, între aceste coline, între aceste măguri ce se reînnoiesc mereu până se pierd în zare. Cutele solului şi verzile zăgazuri ale copacilor decupează orizontul, parcelându-l cu măsură. Un soi de economie rustică, plină de luciditate şi prudenţă, a modelat păşunile şi ogoarele. Modeste, casele oamenilor se înscriu firesc în acest decor.

Una dintre ele aparţinea părinţilor doamnei Mermoz. Tatăl ei avusese o prăvălie de încălţăminte pe strada Richelieu, la Paris. Când a hotărât să se retragă la ţară, asta la începutul secolului nostru, a ales Mainbressy-ul.

Toamna lui 1903 prinsese să învăpăieze pădurile din jur când doamna Mermoz, purtându-şi copilul în braţe, a sosit aici să-şi caute adăpost. Primirea a fost rece. Era de înţeles;

moravurile de atunci nu admiteau ca o tânără nevastă să părăsească, din proprie iniţiativă, căminul conjugal. Serile deveneau lungi, iar prin casele şi aşezările dimprejur comentariile în faţa sobelor încinse aveau să fie interminabile. Obiceiul cerea să rămâi lângă soţ, chiar dacă suferei. Viaţa trebuia acceptată cu toate greutăţile ei. Nu pentru plăceri ne-a fost ea dată.

„Viaţa nu-i făcută pentru distracţii."

Această maximă a dominat întreaga copilărie şi adolescenţă a doamnei Mermoz. Şi-a pierdut mama pe când era atât de mică încât nu-şi mai amintea deloc de ea. Tatăl s-a recăsătorit foarte repede, lăsând nevestei de a doua grija creşterii celor două fiice. Aceasta s-a achitat de îndatoririle sale cu un devotament perfect, cu o solicitudine şi o ţinută morală demne de admiraţie. Austeritatea ei a fost însă inflexibilă. Râsul, tandreţea nu-şi găseau loc în sistemul ei pedagogic. Sub acoperământul ei domnea o rigiditate monacală. Voinţa sa imperioasă guverna întreaga casă.

Aşadar, se poate lesne înţelege care i-au fost reacţiile când s-a trezit pe nepusă masă, cu fugara de la Aubenton. I-a primit explicaţiile, dar fără entuziasm şi fără convingere. În jurul tinerei femei s-a instaurat un climat glacial care avea să dureze zece ani. Un reproş mut, o condamnare care, chiar dacă nu prindea glas, rămânea la fel de limpede, îi aminteau neîncetat că se abătuse de la o disciplină a cărei inalterabilă rigoare i-o demonstra tot ce se petrecea în casa în care-şi găsise azil. Tânăra femeie a suportat fără un cuvânt de revoltă această tăcută reprobare, deşi se ştia născută pentru o altă lege, aceea a unei vieţi generoase, atât în bucuriile, cât şi în durerile sale. Se gândea însă la fiul său, îl vedea crescând şi se supunea fără murmur. Jean Mermoz se dezvolta bine. Era un băiat înalt, subţire, blond. O privire gânditoare, o expresie serioasă. Când se juca, o făcea fără zgomot.

Doamna Gillet a continuat să aplice copilului regula pe care o folosise în educaţia fiicelor sale vitrege. Îl iubea din tot

sufletul, dar nu lăsa nimic să răzbată în afară. Mângâierile, pupăturile, îngăduinţa şi zâmbetele erau proscrise fără de milă. Un băiat n-avea nevoie de asemenea drăgălăşenii. Singurul lucru de care trebuia să se pătrundă, încă din pragul vieţii, erau exigenţele datoriei. Când doamna Mermoz voia să-şi îmbrăţişeze copilul, trebuia s-o facă pe ascuns, ca şi cum ar săvârşi o nelegiuire. Această tandreţe ferecată, clandestină, această austeritate necontenită, această constrângere împinsă până la exacerbare au fost extrem de dure atât pentru mamă, cât şi pentru copil. Dar pentru anumite firi alese, excesul de severitate mai curând slujeşte decât dăunează.

Un asemenea regim ar fi putut să usuce pentru totdeauna sufletul unui copil obişnuit, prefăcându-l într-o fiinţă fricoasă şi ipocrită. În cazul lui Mermoz, efectul a fost exact invers.

Este adevărat, nu era nevoie de atâta severitate pentru ca micuţul Jean să simtă cât de inepuizabile sunt rezervele de iubire şi tandreţe din inima mamei sale. Şi oaza din deşert este mai verde decât toată verdeaţa unui univers saturat de apă.

Ce legătură puternică, inexprimabilă creaseră între ei rarele clipe când doamna Mermoz îşi putea strânge la piept băiatul!

Şi tot atât de adevărat este şi faptul că, pentru ca Jean Mermoz să aibe sentimentul datoriei şi al ascendenţei sale spirituale, nu era deloc necesar să-i fie izgonite din copilărie joaca, plăcerile inocente, tandreţea. Dar, în acelaşi timp, cum să nu crezi că deprinderile dobândite la vârsta marilor maleabilităţi au dezvoltat la el, conferindu-le forţa unui instinct, primatul voinţei şi spiritul de sacrificiu?

A existat însă şi un domeniu în care doamna Gillet a fost nevoită să renunţe la intransigenţa sa. Fiind extrem de credincioasă şi scrupulos practicantă ar fi vrut să-i inculce şi nepotului aceeaşi fervoare. Soţul ei avea, în schimb, cu totul alte păreri, iar doamna Mermoz, după ce traversase în adolescenţă o violentă criză de misticism, se îndepărtase

complet de religie. Respecta libertatea spirituală şi înţelegea ca şi fiul ei să beneficieze de ea. Nimeni, gândea ea, n-avea dreptul, atât cât era inconştient, să-i inculce sau să-l abată de la o dogmă. Când va veni vremea, va şti el ce să aleagă. Şi a izbutit să-şi impună acest punct de vedere. Jean Mermoz a fost botezat — la vârsta de 9 ani — şi s-a împărtăşit. Acestea au fost unicele concesii admise de mama sa. Copilul nu s-a dus niciodată la slujbă şi nici nu s-a spovedit. Aşa cum prevăzuse doamna Mermoz, Jean avea să rezolve această problemă de conştiinţă mult mai târziu şi în felul său.

Printre trăsăturile de caracter ce-i erau proprii la acea vreme şi care prefigurau viitoarea-i fire, m-aş referi la una singură. Când avea opt ani, Jean s-a dus, într-o duminică, la o mătuşă care-l iubea foarte mult. Femeia tocmai scosese din cuptor o plăcintă cu mere din care i-a oferit, fireşte, o bucată. Copilul a refuzat.

— Mănâncă liniştit, a insistat mătuşa. Îţi făgăduiesc că bunică-ta nu va şti nimic.

— Dar eu, *eu* voi şti, a răspuns micuţul Mermoz.

Această gravitate precoce, această scrupulozitate şi acest respect faţă de sine însuşi se regăseau în toată copilăria sa. La zece ani, Jean Mermoz era foarte puternic, foarte fin şi foarte serios. N-a minţit niciodată; n-a plâns niciodată. N-avea prieteni, în afară de mama sa, şi nici nu şi-i dorea. Nu era bătăuş şi evita jocurile care se puteau lăsa cu încăierări. Distracţia sa preferată era să demonteze şi să monteze, la nesfârşit, un vechi ceasornic. Avea o înclinaţie pronunţată pentru mecanică, dar şi mai mult îi plăcea să citească, ori să scrie poveşti născocite de el. Mai presus însă de orice, îl pasiona desenul.

Nici muncile câmpului, nici animalele nu-i spuneau mare lucru. O însoţea, fără nazuri, pe maică-sa în plimbările ei, dar asta din plăcerea de a fi împreună. Marşuri de câte douăzeci-treizeci de kilometri erau un fleac pentru cei doi. De preferinţă se duceau până la ruinele abaţiei de la Bellefontaine. Aici, lângă un iaz năpădit de ierburi, între

frânturi înnegrite de zid şi coloane trunchiate ce ferestruiesc imensitatea cerului, se poate vedea şi astăzi, culcată pe lespedea de mormânt, imaginea tăiată în piatră, cu cască şi scutul pe mână, a seniorului de Rumigny, fondatorul.

Nimic nu lăsa să se întrevadă în acest copil, atât de cuminte, flăcăul gata oricând de bătaie, cu râs triumfător în luptă şi-n dragoste, cu accese cumplite de mânie şi cu veselii tumultoase, care într-o bună zi va acoperi cu tunetul motoarelor sale pământuri şi mări. În privinţa vocaţiei, ei bine, pe atunci Jean Mermoz nu avea nici cel mai mic presentiment.

Cu puţin timp înaintea declanşării războiului, la Betheny a avut loc unul dintre cele mai importante mitinguri aeriene din acea miraculoasă epocă a aviaţiei. Toţi cei care izbutiseră să ridice în aer incredibile maşini zburătoare erau prezenţi: şi Latham, şi Blériot, şi Pégoud...

Entuziasmul mulţimii avea ceva religios în el; oamenii simţeau că asistă la o geneză. Aviaţia ieşea din matricea ei. Brusc, cerul devenise accesibil.

Rudele lui Mermoz, care avea pe atunci doisprezece ani, l-au dus şi pe el la Betheny.

A urmărit cu o privire curioasă, dar extrem de calmă toate evoluţiile. Vărul său, şi el prezent, striga în gura mare că se va face pilot.

— Eu nu, a replicat Jean. Îmi place mai mult mecanica şi desenul.

Aceste preferinţe i-au decis pe bunici şi pe maică-sa să-l trimită, ca intern, la Şcoala profesională superioară de la Hirson.

De atunci datează primele dintre nenumăratele scrisori adresate de Mermoz mamei sale. Le am pe toate în faţă. Scrisul este ferm, îngrijit, aproape deloc copilăresc. Tonul, concis, riguros, stăpânit. Nimic care să semene a văicăreală. Apa îngheaţă în lavoare, mâinile îi sunt crăpate, unul dintre profesori îl bate nemilos. Se mulţumeşte să consemneze

faptele cu un soi de sarcasm superior. Educaţia primita la Mainbressy se dovedea a nu fi fost zadarnică.

În vremea aceasta, acasă se consuma o dramă tăcută. Separată de fiul său, doamna Mermoz a simţit că nu va putea îndura la nesfârşit atmosfera glacială care o înconjura. Cât timp fusese şi Jean, totul avusese un sens. Odată el plecat, totul devenea de neîndurat.

Fără să-şi dea în vileag intenţiile, a învăţat croitoria, dovedindu-se chiar înzestrată. I s-a oferit un post de croitoreasă şefă la o casă de rochii şi mantouri din Charleville. L-a primit. Dar asta a însemnat ruptura cu cei de-acasă. Cu greu şi cu inima strânsă admiseseră ca fiica lor să-şi părăsească bărbatul. Se refugiase, totuşi, la ei, nu-n altă parte şi-ar fi tolerat, până la urmă, situaţia. Dar să plece, de una singură, *să lucreze* la oraş, aşa ceva ţinea de necuviinţă, de trădare. O femeie rămâne în familie, altminteri e pierdută.

Cu toate acestea, doamna Mermoz a plecat la Charleville, plină de curaj şi de speranţe. Fiecare zi de muncă, fiecare pas înainte în noua-i meserie o apropiau de viaţa în doi cu fiul său. Curând, norocul a părut să răspundă nădejdilor ei. Proprietara casei de mode unde lucra, bătrână şi pe jumătate oarbă, a anunţat-o că, în scurt timp, o să-i ceară s-o înlocuiască.

Or, asta însemna o situaţie materială asigurată. În vacanţa mare, Jean va putea sta cu ea.

Bubuitul tunului a sunat începutul vacanţei mari a anului 1914. Invazia germană s-a întins, cuprinzând departamentele din est. Doamna Mermoz s-a repezit la Mainbressy.

Părinţii ei plecaseră, fără s-o prevină, fără să-i spună unde se duc, luându-l pe Jean cu ei.

Până să apuce să se dezmeticească, până să se poată orienta, doamna Mermoz a şi văzut patrulele nemţeşti pătrunzând în sat.

Căsuţa din Mainbressy unde şi-a petrecut copilăria Jean Mermoz e intactă. Iată sufrageria-bucătărie de la parter,

martora atâtor seri austere, petrecute la gura sobei. Iată şi grădina coborând în pantă lină către o vale învăluită în pâcle, cu merii şi iepurii ei. Vara trecută, când m-am dus să-i văd, bunicii lui Mermoz mai trăiau. Bătrânul era drept ca un brad. La 90 de ani, regăseai pe chipul lui trăsăturile fiicei şi ale nepotului. Un marş de 15 kilometri era pentru el floare la ureche. În ochi-i limpezi licărea o blândă şi lucidă-maliţie şi din toată-i fiinţa se degaja o forţă vitală extrem de pură, simbol a trei generaţii. O surdă emoţie te cuprindea în faţa acestei mărturii intacte a permanenţei sângelui. Vârsta o marcase mai mult pe soţia sa. Dar şi pe chipul ei se puteau desluşi urmele unei mari frumuseţi şi a unei inflexibile voinţe. Fiica lor se ducea adesea să-i vadă. În fiecare duminică, bătrânii veneau să ia masa cu ea, la Rocquigny, o comună învecinată. O mare tandreţe, o înţelegere profundă unea aceste trei fiinţe. Cine ar fi putut bănui că, animaţi de cele mai bune intenţii, două dintre ele provocaseră celei de a treia, fiicei lor, cea mai cumplită suferinţă. Privindu-i, mă gândeam la toate tragediile în care nimeni nu-i, de fapt, vinovat ca şi la toate cele care vor continua să-i sfâşie pe oameni atâta vreme cât nu vor găsi, pentru sentimentele lor, acelaşi limbaj.

Timp de trei ani doamna Mermoz n-a ştiut unde se află fiul ei şi nici măcar dacă trăieşte.

S-a stabilit în casa părintească. Pe când ai ei mai erau aici, fusese exclusă. Acum, ca s-o ferească de prădăciuni, s-a hotărât să rămână. A trăit din ce dădeau grădina de zarzavat, poiata, crescătoria de iepuri. A avut de îndurat miile de jigniri inevitabile, pe care în anii războiului le-au cunoscut toţi cei care s-au aflat în regiunile ocupate. Dar nu durităţile invadatorilor germani au fost cele mai greu de suportat.

Vedea — şi asta o făcea să sufere mai mult ca orice — cum frica, acreala, neîncrederea, intrigăraia îşi fac, treptat, loc în sufletele sătenilor, cum o agresează şi pe ea. Pe măsură ce timpul trecea, pe măsură ce viaţa devenea tot mai penibilă,

iar perspectiva eliberării se îndepărta, inimile oamenilor se pietrificau şi un egoism, meschin şi hulpav, precumpănea asupra tuturor celorlalte sentimente. Pentru doamna Mermoz aceşti trei ani au însemnat o veritabilă asfixie. Izolată complet de Franţa, fără nici un ajutor în juru-i, fără nici o comunicare umană, bolnavă, ea a crezut că va pieri înainte de a afla ce-i cu băiatul ei. Obiectele care, în trista casă din Mairibressy, îi aduceau aminte de el, hăinuţe, jucării prăfuite, neîndemânatice teme de şcolar şi care, la începutul acestei lungi torturi, o susţinuseră ca tot atâtea talismane, erau acum privite sau atinse doar cu o sumbră disperare. Pe unde o fi Jean? Ce face? Ce viaţă duce? Zi şi noapte, aceste întrebări sfredeleau mintea nefericitei, în vreme ce anotimpurile se succedau, neîndurătoare, stropite de sângele bărbaţilor.

Fireşte, dacă doamna Mermoz ar fi avut darul de a vedea de la, distanţă, ar fi recunoscut, printre elevii liceului din Aurillac, în persoana unui băiat înalt, rezervat, gânditor şi blond, pe propriul său fiu. Bunicul lui Jean apucase invazia prusacă din 1870 şi-şi amintea cum cuprinsese ea jumătate din Franţa. S-a refugiat, deci, tocmai în Auvergne împreună cu soţia, nepotul şi familia celei de a doua fiice. Dezrădăcinat pe neaşteptate şi transplantat într-un pământ mai aspru, sub un cer mai neguros, Jean Mermoz a profitat, din punct de vedere fizic, de puritatea aerului şi clima acestei regiuni muntoase. În schimb, singurătatea sa sufletească a fost cumplită. Iubea, pe lumea asta, o singură fiinţă: pe mama lui. Or, ea era ca şi moartă pentru el.

În plus, un viu şi permanent contrast îi dădea măsura definitivă a abandonului în care se afla: zi de zi, vedea cum vărul şi verişoara lui, care erau aproape de-o vârstă cu el, se bucură de tandreţea unei mame îngăduitoare. Bunicilor nici nu le trecea prin minte să intervină. Fata lor avea un bărbat. Existenţa ei era conformă cu moravurile.

Deci, avea tot dreptul să-şi răsfeţe copiii cât pofteşte.

Pentru Jean, educaţia monacală de la Mainbressy continua.

Or, el se apropia de adolescenţă, de vârsta când nevoia de contacte sufleteşti, de confidenţe devine aproape, tragică prin acuitatea ei. Sunt tot soiul de imbolduri tulburi, de speranţe, de nelinişti confuze şi totodată puternice care exaltă şi împovărează, rând pe rând inima şi care se cer spuse, împărtăşite...

Jean nu avea pe nimeni. În mod fatal, rezerva sa a devenit timiditate, seriozitatea sa melancolie, iar sensibilitatea înnăscută s-a ascuţit la maximum. Prea mândru ca să exteriorizeze ce-i în sufletul său, ori să se plângă, fie şi sie însuşi, el s-a deprins să-şi construiască un univers din propriile sale resurse. De câte ori însă şi cu câtă intensitate a tânjit, în inima sa, după unicul lui prieten, unicul său camarad, după mama de care fusese atât de brutal despărţit în timpul vacanţei mari a anului 1914.

1917... şi iat-o apărând pe neaşteptate.

Într-adevăr, în acel an nişte acorduri internaţionale au făcut posibilă repatrierea unui anumit număr de locuitori din regiunile ocupate, bătrâni, copii, bolnavi. Doamna Mermoz a făcut parte din primul eşalon care, din Ardeni, via Elveţia, a ajuns în Franţa liberă.

Este de prisos să descriu îndelung sentimentele lui Jean Mermoz şi ale mamei sale în momentul sosirii la Aurillac. Jean crescuse, se lăţise în umeri, vocea, pe care doamna Mermoz o asculta cu încântare, era în plină schimbare. Copilul de altădată devenise un adolescent. Trăise, separat de mama sa, trei ani de zile. În timpul acestei interminabile despărţiri nu putuseră comunica în nici un fel. Dar ce importanţă avea! Regăsirea a fost tot atât de firească şi simplă ca şi când n-ar fi trecut decât o singură zi. Gândurile lor, la fel ca în trecut, au început să fie rostite cu glas tare.

Primirea părinţilor a fost cordială. Au simţit că rigoarea principiilor profesate de ei fusese depăşită de aceea a încercărilor prin care trecuse fiica lor. I-au propus să locuiască împreună. Dar aşa ceva era cu neputinţă pentru doamna Mermoz.

Nu se smulsese de sub tutela de la Mainbressy, nu agonizase luni de-a rândul, bolnavă de dor şi de cea mai cumplită nelinişte, ca să-şi vadă, din nou, tandreţea încătuşată şi să accepte o luptă inegală ca să-şi păstreze copilul regăsit printr-un adevărat miracol.

Simţea, în fiecare celulă, suferinţa orelor pierdute, deşarte. Voia să le recupereze, să cunoască fiecare din mişcările lui Jean, fiecare răsuflare. Intuia şi la el aceeaşi nevoie a renaşterii în doi. Anii pe care-i mai aveau la dispoziţie erau măsuraţi; în băiatul înăltuţ, cu voce în schimbare, îşi făcea loc bărbatul.

Şi cu toate rugăminţile lui Jean, doamna Mermoz a avut tăria să-l părăsească pentru a-şi căuta un serviciu.

Până la urmă, norocul i-a zâmbit. Una din rudele sale, o doamnă în vârsta, îl cunoştea foarte bine pe Léon Bourgeois[1]. Doamna Mermoz l-a întâlnit la locuinţa acesteia. Bărbatul de stat i-a asigurat un post de infirmieră la spitalul Laënnec şi a obţinut pentru Jean o bursă de semi-intern la liceul Voltaire.

După câteva zile, mama şi fiul erau la Paris.

S-au instalat într-un atelier de pictură de pe Avenue du Maine, la numărul 14.

Era o stradă din cartierul Montparnasse, degajată şi liniştită, populată de mici burghezi, de meseriaşi şi de falansterele artiştilor de tot soiul. Modicitatea chiriei — 850 de franci pe an — era, pentru doamna Mermoz, doar relativă. Fiecare lună de muncă la spital îi aducea, mari şi laţi, 150 de franci. Casa absorbea deci jumătate din salariu. A ales-o, totuşi, fără să stea pe gânduri şi Jean a aprobat-o integral. În afara faptului că nici ea şi nici fiul său n-au strălucit vreodată prin simţul lor practic, această hotărâre era împlinirea unei

---

[1] Om politic francez, născut la Paris (1851—1925), unul din promotorii Societăţii-Naţiunilor. Premiul Nobel pentru pace în 1920 (N. T.).

nevoi, poate inconştiente, dar de o forţă irezistibilă.

Atelierul, numai geamuri, plin de lumină, nu se limita la propria-i suprafaţă. Ca să zic aşa, el se reflecta la infinit, în alte ateliere deopotrivă de spaţioase, deopotrivă de luminoase şi pustii, locuite de pictori şi sculptori. Le ţineau tovărăşie tinereţea, sărăcia, nepăsarea, nesăbuinţa, speranţele.

După Mainbressy, după internatul de la Hirson, după captivitatea în zona ocupată, după singurătatea sufletească de la Aurillac — într-un cuvânt, după ani şi ani de constrângere, supraveghere, de schimnicie, de temniţă şi de înstrăinare, Jean Mermoz şi mama lui se aflau, dintr-o dată, singuri, stăpâni pe gesturi şi sentimente, în cea mai miraculos slobodă dintre lumile posibile: boema pariziană.

Un contrast atât de brusc şi de total ar fi putut deveni periculos. La vremea aceea, doamna Mermoz era o femeie încă tânără, iar Jean intra în adolescenţă. Moravurile tolerante, nonşalanţa, violenţa şi libertinajul unor fiinţe al căror unic cod moral era frumuseţea unei linii, a unei tuşe de culoare, al unui volum, amestecul de exaltare şi dezmăţ, de mizerie şi reuşite spectaculoase, toate acestea se adunau într-un soi de năprasnic vârtej care ar fi putut dezagrega caractere insuficient călite.

Din fericire, doamna Mermoz şi fiul său posedau acea integritate naturală, atât de rară, care-ţi permite să trăieşti în orice mediu, alegând instinctiv ceea ce poate oferi mai plăcut şi mai bun, fără ca vreodată să te laşi alterat de el.

Boema montparnasiană le-a adus cântecele sale, setea de frumuseţe, suflul ei tonifiant, absenţa oricăror prejudecăţi şi convenţii, dar a făcut-o prin transmisie spirituală, printr-un soi de osmoză. Căci, vieţuind printre cele mai turbulente şi mai acaparatoare creaturi de pe faţa pământului, contactul cu ele a fost, pentru doamna Mermoz şi Jean, aproape inexistent.

Erau de ajuns unul celuilalt. Trăiau unul pentru celălalt.

Mi s-a întâmplat, uneori, să încerc un sentiment cu totul

aparte văzând această tânără mamă şi acest băiat mare ducând o existenţă strâns unită, ţesută parcă din aceeaşi urzeală. Mi se părea că această înţelegere deplină, această senină interdependenţă prefac legile naturii şi îmi era greu, aproape cu neputinţă, să admit că n-ar fi beneficiat de o misterioasă derogare. Copilul era într-atât replica mamei, încât zămislirea lui mi se părea a fi numai şi numai opera ei. Ştiu, e aberant ce spun, dar această impresie mi s-ar fi impus în mod sigur dacă i-aş fi cunoscut pe vremea când locuiau pe Avenue du Maine.

Iată ce înseamnă puterea iubirii şi adevărata legătură de sânge.

Doamna Mermoz mi-a spus adesea:

„A fost cea mai frumoasă perioadă din viaţa noastră”.

În ceea ce o priveşte, nu încape îndoială. Dacă ne gândim la viaţa pe care a dus-o înaintea venirii la Paris, şi la alarmele cu care a fost hrănită după aceea, — de la primul zbor al lui Jean până la ultimul — sunt lesne de înţeles încântarea şi regretul patetic legate de anii petrecuţi în oaza din Montparnasse.

Sunt oare aceste cuvinte tot atât de adevărate şi pentru fiul ei? N-a cunoscut, cumva, în cu totul alte momente sentimentul că a atins apogeul existenţei sale, acela de completă împlinire a propriei fiinţe?

Fiecare dintre noi are pe acest pământ o operă de dus la bun sfârşit, o dragoste de zămislit şi de hrănit şi-n clipa desăvârşirii lor ne simţim cel mai aproape de zei.

Pentru doamna Mermoz, această operă, această dragoste era fiul ei. Pentru el — cucerirea elementelor şi-a lumilor. Şi unul, şi altul au atins, timp de câţiva ani, absolutul. Sunt de invidiat.

Stranie existenţă pentru băiatul acesta de şaisprezece ani, cu umeri robuşti şi trăsăturile feţii atât de fine încât păreau fragile,

În loc să se lase prins de mirajul capitalei, de capcanele fascinantei sale jungle, Mermoz se repliază, mai mult ca

oricând. În universul său interior, se confundă, până la identificare, cu mama lui.

E ca şi când, presimţind traiectoria destinului său, o voce tainică i-ar fi şoptit în acele ceasuri decisive: „Grăbeşte-te să înveţi, grăbeşte-te să te cauţi pe tine însuţi. N-ai prea mult timp înainte-ţi. Curând, vei cunoaşte prietenii şi iubiri pătimaşe, curând încăierările, vinul şi deşerturile toride îţi vor hrăni muşchii şi sângele. Vei strânge recolta biruinţelor, pe pământ, în văzduh, peste ape, va veni gloria, vor veni şi tributurile ei. Aşadar, pătrunde-te cât mai adânc în viaţa asta studioasă, calmă, intimă de care mai dispui şi fă-o cât mai iute.

Până la armată, Jean n-a pus strop de alcool în gură şi n-a ştiut ce-i aceea femeia. A sărit peste vârsta critică — cea care formează, sau deformează pe veci puritatea unei inimi — cu perfectă ingenuitate, de parcă s-ar fi pregătit să intre la mănăstire.

Programul său de viaţă era dintre cele mai simple: ziua şi-o petrecea la liceul Voltaire, iar seara, când doamna Mermoz se întorcea de la spital, stătea cu dânsa. El îi povestea ce se întâmplase la şcoală, ea — despre o meserie pe care o descoperea şi care o acapara tot mai mult. Jean pătrundea, în acest chip, în secretele suferinţei omeneşti, în dramele umile ale vieţii spitaliceşti, descoperea resursele bunătăţii omeneşti. Odată cina expediată, lua o carte. Setea sa de lectură era pustiitoare. Mai presus de orice îi plăceau poeţii. Repeta versuri până la saţietate, până la epuizare şi adormea murmurându-le.

În zilele libere — joia şi duminica — nici gând de plimbare; desena. Am avut extrema surpriză să descopăr la Rocquigny un carton plin cu nuduri, nete şi ferme, degajând, concomitent cu naivitatea autodidactului, o sensibilitate deosebită pentru formă, un simţ înnăscut al liniei.

Îmi amintesc că am întrebat uluit:

— Vasăzică, Jean avea modele?

Doamna Mermoz a râs încetişor:

— De unde să fi luat banii necesari?
— Doar nu le-o fi desenat din imaginaţie?
— Nu, fireşte. Dar prin ferestrele noastre imense se vedea perfect interiorul altor ateliere. Nu se putea ca într-unul din ele, ba la un pictor, ba la un sculptor, să nu fie un model. Ei bine, Jean profita de poza asta gratuită.

La atât s-au limitat relaţiile sale cu artiştii.
Nu-i plăceau deloc tumultul, excesele, vitalitatea exuberantă a vecinilor. El era cu poemele lui Samain, Verlaine, Baudelaire, cu meditaţia, cu extrema sa rezervă, cu timida şi totodată ferventa căutare a fiinţei sale lăuntrice. Nimic nu vestea pe atunci latura cealaltă a firii sale, violentă, ciclonică, extravertită. Nimic în afară, poate, de o poftă de mâncare insaţiabilă, barbară, eroică.
Nu s-ar putea spune că, pe vremea când locuiau pe Avenue du Maine, cei doi ar fi dus-o într-o sărăcie lucie, dar situaţia lor materială se plasa la limita extremă între jena permanentă şi mizerie.
Odată chiria plătită, doamnei Mermoz îi rămâneau lunar şaptezeci şi cinci de franci. Sigur, în 1938 preţurile nu erau cele de astăzi şi moneda franceză avea întreaga sa valoare. Dar chiar şi pe-atunci, era mai mult decât greu să faci faţă nevoilor a două persoane cu doi franci şi jumătate pe zi. Mai cu seamă când una din ele e un adolescent viguros, în plină creştere. Cea mai mare parte a modestelor resurse de care dispunea doamna Mermoz era înghiţită de hrana lui Jean. Războiul, ajuns în ultima sa fază, impunea restricţii. Cantitatea de pâine pe care o primeau parizienii era strict cartelată. Din fericire, doamna Mermoz avea, în calitatea sa de infirmieră, dreptul la o raţie dublă. O rezerva, exclusiv, pentru fiul său, astfel că, luni şi luni de-a rândul, ea n-a gustat o fărâmă.
În rest, realiza acel miracol cotidian cu care sunt obişnuite miile de gospodine modeste din Paris. Jean era îmbrăcat cuviincios şi curat; putea să-şi cumpere cărţi în ediţii

populare şi, din când în când, să iasă la plimbare prin marele oraş având câţiva pitaci în buzunar. Mai mult, nici nu cerea.

Setea de lux, dorinţa de a avea cutare sau cutare lucru nu l-au bântuit niciodată. Bogăţia era o entitate care nu-l interesa deloc. În acea perioadă s-au definitivat în el, datorită vecinilor de cartier şi a existenţei pe care o ducea, scârba de convenţional, respectul pentru comorile spiritului, dispreţul pentru bunurile materiale, un admirabil simţ al omenescului şi noţiunea justă a demnităţii.

Când strâmtorarea împresoară o fiinţă cu cuget sănătos şi pur, ea este cea mai bună dintre şcoli, ea-i dă ierarhia valorilor.

La fel ca şi pâinea, cărbunii erau distribuiţi tot pe cartelă. Doamna Mermoz nu-şi putea permite să comande livrarea acestora la domiciliu, după cum n-avea nici timpul, nici puterea necesară ca să şi-i aducă singură. Treaba asta o făcea Jean cu ajutorul unei cotige. Odată i s-a întâmplat să întâlnească pe doi din colegii săi de liceu. Era, fireşte, îmbrăcat cu ce avea mai ponosit, mâinile îi erau negre şi trăgea cât îl ţineau puterile de hulubele cotigii. Le-a zâmbit celor doi şi i-a strigat. Ei însă au trecut, nevoind să-l recunoască.

Jean i-a istorisit mamei întâmplarea, dând din umeri cu un soi de milă de pe acum virilă. Apoi a conchis:

— Nişte imbecili. N-au să priceapă niciodată cât mă bucură să te pot ajuta.

Acest dispreţ nu ascundea nici o rană a amorului-propriu; dar ca să ne dăm seama de valoarea unei atât de calme mândrii, trebuie să ţinem seama de vârsta pe care o avea Mermoz, vârstă când falsa ruşine e atotputernică.

În toată această perioadă, Jean a avut un singur prieten, dar şi acela un bărbat în toată firea.

Era descoperirea doamnei Mermoz. Fusese însărcinată de serviciile Asistenţei publice cu organizarea luptei preventive împotriva tuberculozei pe teritoriul arondismentului al V-lea.

Acest cumplit inventar al mizeriei şi bolii care o obliga să urce zilnic câte două sute de etaje, a adus-o într-o dimineaţă într-un apartament sărăcăcios de pe strada Cardinal-Lemoine. Îi fusese semnalată existenţa unui rănit grav în război care se zbătea într-un fel de perpetuă agonie.

Când a pătruns pentru prima oară în acea locuinţă, bolnavul, pradă tocmai unei crize acute de sufocare, ne mai crezând în nimeni şi nimic, a izgonit-o cu brutalitate. A doua oară s-a purtat la fel. La a treia vizită, rănitului i s-a făcut ruşine şi a primit-o pe doamna Mermoz. De atunci n-a mai putut fără ea.

Trăia printr-o adevărată minune. Aorta, plămânii, rinichii, stomacul, totul fusese ruinat ca urmare a unei comoţii care zguduise întregul organism. Suferinţele erau atât de mari încât medicii, care nu mai credeau că nefericitul ar mai avea o şansă de scăpare, îi administrau eter în doze masive pentru a-l linişti.

Văzând cât suferă şi care-i va fi sfârşitul, doamna Mermoz l-a transportat la ea acasă. Şi-n timp ce ea alerga prin diverse magherniţe, Jean se îngrijea de bolnav. Între cei doi s-a născut astfel o mare prietenie ce nu avea să se dezmintă niciodată.

În momentul acela, Max Delty avea dublul vârstei lui Jean Mermoz. Cu toate acestea, raporturile dintre ei nu s-au resimţit defel de pe urma acestei diferenţe. Vorbeau de la egal la egal.

Există în organismul omenesc o gheară cu care el se agaţă de viaţă şi pe care ştiinţa a fost incapabilă s-o descopere. Condamnat de toată Facultatea de medicină, Max Delty s-a restabilit. Crizele s-au rărit şi a putut chiar să-şi reia meseria care era aceea de cântăreţ de muzică de operetă.

Şi-a găsit un angajament la Bouffes du Nord şi, graţie salariului de-acolo, meniul atelierului s-a îmbunătăţit.

Jean venea adesea pe jos să-l ia de la teatru şi, tot pe jos, reveneau până la Avenue du Maine, discutând despre artă, cântece, despre război şi existenţă. Niciodată însă despre

aviaţie.

Adevărul este că, până la vârsta de optsprezece ani, Mermoz nu s-a gândit vreodată să ar putea deveni aviator.

În acele zile de foc ale războiului, când ţara întreagă vibra la auzul faptelor de arme ale piloţilor, la numele unui Guynemer, Nungesser, Fonck, dorinţa de a stăpâni o maşină înaripată nu l-a ispitit nicicând.

Pe vremea lui Avenue du Maine, ambiţia, sau mai degrabă visul lui Jean Mermoz era să modeleze chipuri şi torsuri din lutul ascultător.

Ca să faci sculptură ai nevoie de o viaţă materială asigurată. Aşa gândea, în orice caz, Jean Mermoz. Teama aceasta de viitor constituia însăşi dovada falsei sale vocaţii. Când avea s-o descopere pe cea adevărată, asemenea griji nu-l vor mai frământa niciodată.

Până una-alta însă, continuând să aibe o viziune eronată asupra propriului său personaj, Mermoz a decis sa candideze la Şcoala Centrală. Dăduse, în 1918, prima parte a bacalaureatului, secţia reală, aşa că, în vara următoare, s-a prezentat la examenul definitiv. Admis la scris, respins la oral, acesta a fost verdictul. Un verdict care l-a pus la pământ.

Mai mult decât atât, ceea ce a urmat a fost o depresiune nervoasă. De altfel, uşor de explicat. Mermoz iubea literatura, artele şi asimila foarte greu matematicile. Or, cariera pe care credea că ar trebui s-o urmeze, reclama, prin excelenţă, studiul acestora. A încercat, deci, să înlocuiască prin asiduitate, prin îndârjire, talentul care-i lipsea. Nu mai ieşea nicăieri şi era surd la rugăminţile mamei care-l implora să se distreze. Îşi silea corpul, făcut pentru spaţiile largi, pentru exerciţiile violente, să se curbeze, nemişcat, deasupra unei mese. Criza de creştere îşi spunea şi ea cuvântul, şubrezind organismul.

Rezultatul acestei constrângeri, la care se autocondamna, nu s-a lăsat aşteptat. Migrene cronice, slăbirea vederii. Nu mai citea decât versurile cele mai „negre” ale lui Baudelaire

sau Verlaine. Uneori se plângea de o extremă oboseală. Curând avea să dea şi un semn primejdios.

Voind cu tot dinadinsul să-l distreze, mama lui l-a dus într-un mic cinematograf de lângă gara Montparnasse.

Şi-au părăsit locurile împreună, dar la ieşire nu mai era lângă ea. După câteva minute de aşteptare s-a pomenit singură în holul în care începuseră să se stingă luminile. Afară, nici urmă de el printre trecători. L-a strigat, l-a căutat, dar zadarnic.

A pornit în goană spre casă. Jean n-avea cheia atelierului. Dar nici aici n-a dat de vreun semn al prezenţei lui prin împrejurimi. Neliniştea s-a abătut asupra ei, brutal. Şi-a amintit de toate manifestările morbide pe care le remarcase la fiul său şi i-a fost groază de invizibilul duşman pe care Jean îl purta într-însul. A pornit-o pe străzi ca o nebună, fără ţintă precisă. Cine i-a călăuzit paşii? Nici astăzi n-ar şti s-o spună.

A bătut tot cartierul Montparnasse, l-a străbătut pe cel al Invalizilor şi a ajuns pe cheiul Senei. Deodată, în clarobscurul nopţii, i s-a părut că recunoaşte, pe malul apei, o siluetă familiară. A coborât. Era Jean care se apleca peste unda neagră.

L-a dus acasă fără să-l întrebe ceva şi l-a culcat. A adormit adânc.

A doua zi nu-şi mai amintea nimic despre escapada sa. De altfel, n-avea să şi-o amintească vreodată.

Consultat, medicul s-a arătat foarte îngrijorat. Se temea de o meningită evolutivă lentă.

De astă dată, doamna Mermoz, care nu uzase niciodată de autoritatea maternă în relaţiile cu fiul ei, s-a dovedit inflexibilă. I-a interzis să-şi continue studiile în vederea examenelor din octombrie şi l-a expediat la Aurillac, la bunici.

Jean a revenit după patru luni, transformat de aerul curat şi viaţa sănătoasă şi bărbătească dusă la ţară, ieşit complet din adolescenţă. Era calm, era puternic. Sub pielea fină, muşchii jucau armonios. Umerii începuseră să dobândească olimpica

lor formă. Privirea ţintea drept înainte, ochii râdeau din nou.

Era un bărbat care se recunoştea ca atare şi care pricepea că mersese pe un drum fals.

— Gata cu şcoala, i-a spus el mamei, nu voi intra niciodată la Şcoala Centrală şi nici inginer n-o să mă fac. Nu-i pentru mine.

De tatonat însă, mai tatona.

Max Delty cunoştea la revista *Journal* pe un secretar de redacţie. Odată, la restaurant, i l-a prezentat pe Jean Mermoz. Lipsit complet de antrenament în materie de băuturi, băiatul a terminat masa bolnav. A fost singurul rezultat al acestei întrevederi.

Câteva luni s-au scurs aşa în vane căutări a unui serviciu. Inactivitatea şi sentimentul că este o povară pentru mama lui, numită între timp infirmieră-şefă la Pontoise, îl copleşeau din ce în ce mai mult. A hotărât să intre în armată. După ce-şi va face serviciul militar avea să vadă mai limpede.

Dar chiar şi în această etapă, în care i se juca soarta, Mermoz nu s-a gândit la aviaţie. Oscila între cavalerie şi vânătorii de munte.

Totul s-a decis într-o micuţă cafenea din Pontoise.

Uitându-se la Max Delty care-şi bea aperitivul, Jean îi împărtăşea proiectele şi şovăielile.

— De ce n-ai încerca să fii aviator? l-a întrebat Delty. E arma cea mai liberă şi cu soldele cele mai mari. În plus, am un prieten care ar putea să te ajute.

— De ce nu? a răspuns Jean Mermoz.

În iunie 1920, la vârsta de optsprezece ani, semna angajamentul.

Nu odată am discutat cu Mermoz despre sentimentele încercate de el în acel moment.

— Nici unul, mi-a repetat el de fiecare dată. Nici unul, exceptând dorinţa de a o scoate cât mai bine la capăt cu serviciul.

— Cum îţi explici această indiferenţă faţă de aviaţie, insistam eu, tu, care de la vârsta de optsprezece ani n-ai mai

conceput viaţa în afara ei?

— Nu ştiu, răspundea Mermoz. Zău că nu ştiu...

Şi totuşi, ştia. Aşa cred. Numai că modestia şi rezerva sa îl făceau neîndemânatic când era vorba să exprime nişte sentimente profunde.

Ca să-mi satisfacă exigenţa, Mermoz ar fi trebuit să-mi destăinuie mai mult decât o aspiraţie tăinuită, mai mult decât inima sa: el ar fi trebuit să-mi împărtăşească sensul întregii sale vieţi. Şi, împreună cu el, adevărul său.

Am presimţit acest lucru încă din timpul discuţiilor noastre. Dar nu l-am ştiut pe deplin, n-am avut revelaţia lui decât după dispariţia sa. Ca să scriu această carte am pus sub microscop fiecare din scrisorile lui, am scrutat fiecare demers. Abia atunci mi-am putut da seama că această ignoranţă a unei vocaţii marca prima etapă a unei sublime căutări căreia Mermoz i-a consacrat întreaga sa existenţă.

Dacă acest lucru nu este înţeles, nimic din această viaţă nu va fi înţeles. Accesul la adevărata sa sursă nu mai e cu putinţă. Rămân perceptibile doar actele exterioare. Fără constanta, dureroasa şi incandescenta căutare a propriului său adevăr, Mermoz ar fi rămas doar un mare pilot. Aşa însă, el a fost mai mult şi mai bine. Indiciul cel mai valabil e însăşi atitudinea sa faţă de aviaţie în anii adolescenţei. Ea arata absoluta disponibilitate a unui suflet care n-are nevoie de nimic altceva decât de propria sa eliberare şi care şovăie în a o dobândi.

Există pe acest pământ, două rase de oameni. Prima, asfixiant de numeroasă, se mulţumeşte cu satisfacerea cerinţelor elementare ale traiului. Orizonturile îi sunt mărginite de grijile familiare, de preocupările materiale. Uneori, umbra iubirii se conturează şi ea, dar rămâne strict egoistă, redusă la scara de valori a restului.

Cealaltă, deşi supusă şi ea jugului foamei, al plăcerilor carnale şi al nevoii de tandreţe, îşi proiectează ambiţiile mai departe, mai sus. Îi trebuie, ca să se împlinească, şi chiar, ca să respire numai, un climat mai frumos, mai pur, mai

spiritualizat. Are nevoie să dilate limitele obişnuitului, să exalte individul dincolo de propria-i fiinţă, să-l supună unei imense forţe nevăzute şi să-l înalţe până la ea. Bicisnicia o răneşte, o aduce la deznădejde. Doar inaccesibilul o atrage ca o răscumpărare şi o biruinţă asupra condiţiei umane.

Prin ereditate maternă, prin educaţie, prin întreaga sa fire, Mermoz aparţinea acestui sânge ales, era picătura lui cea mai pură. Ca să trăiască, avea nevoie să evadeze din viaţă.

Pe vremea când locuia pe Avenue du Maine n-o ştia încă. Dar refugierea în sine-însuşi, precocea sa meditaţie, dragostea pentru cărţi, pasiunea pentru artă, totul trăda la el nevoia de sublim.

În acest univers nu pătrunseseră nici tunetul motoarelor, nici ultimele descoperiri ale tehnicii. La şaisprezece ani, Jean Mermoz nu era departe de a considera avionul ca pe un soi de automobil perfecţionat. În orice caz, nu-l privea.

Adevărul este că, dacă ar fi avut pe atunci gustul pilotajului, n-ar mai fi fost el. Ar fi fost asemenea atâtor alţi băieţi realişti şi îndrăzneţi, cu ochiul sigur şi inima tare, care dintre toate sporturile îl preferau pe cel mai nou, pe cel mai periculos, pe cel mai glorios.

Pentru a iubi aviaţia, firea lui Mermoz cerea altceva.

A aflat-o într-un târziu, când, ajungând în sfârşit să se cunoască, îmi spunea:

„Tot aşa de bine m-aş fi putut face meharist[2] sau misionar.”

Destinul i-a ales drumul cel mai potrivit pentru aspiraţia sa, cel mai propice pentru a percuta mai lesne imaginaţia oamenilor. Ceea ce-i trebuia însă înainte de orice era un mod de viaţă, un instrument pe măsura muşchilor, inimii şi sufletului său, un instrument care să-i deschidă pista marelui, nesfârşitului zbor.

Pentru că n-a înţeles acest adevăr a fost cât pe-aici să se stingă în unda mâloasă a Senei. Tot încă orb şi surd a

[2] Unităţi mobile, folosind drept vehicul cămila (N. T.)

îmbrăcat, la Bourget, uniforma de soldat de aviaţie.

II.

UN PROST SOLDAT

Când Mermoz vorbea despre ucenicia de pilot pe care a făcut-o la Istres după cele patru luni de instrucţie de la Bourget, chipul său căpăta, de fiecare dată, o expresie de ură şi jargonul soldăţesc brutal îi modificau, fără să-şi dea seama, vorbirea.

Dar nu amintirea încercărilor prin care trecuse, a jignirilor, a nedreptăţilor stupide dădea atâta duritate trăsăturilor feţii şi glasului. Mai târziu avea să cunoască zile mult mai cumplite. Ceea ce nu-i putea ierta el regimului care domnea, în 1920, peste Şcoala de aviaţie de la Istres era faptul că fusese cât pe-aici să-l dezguste de zbor înainte chiar sa fi apucat să zboare.

— I-au scârbit cu zecile, ticăloşii dracului! spunea el.

Într-adevăr, după terminarea ostilităţilor, Istres devenise un soi de remiză pentru foştii gradaţi ai batalioanelor disciplinare şi ai celor de infanterie colonială, aşa numiţii Şturlubatici. Acolo unde ar fi fost nevoie, pentru tinerii aceia naivi şi înflăcăraţi, de monitori de suflete, au fost puşi temniceri... Detestau tot ce se abătea de la cea mai vulgară rutină. Aviaţia le era străina. Păstrau încă în amintire — ca o sfidare — imaginea piloţilor de război în uniformele lor fanteziste care aveau privilegiul de a se putea spăla înainte de moarte. Le scăpa tot ce era eroic în această meserie. Nu vedeau decât aspectele de natură să le excite invidia.

Cum ar fi putut înţelege ei, biete trupuri ţintuite de pământ, spiritul de aventură şi pasiunea orizonturilor interzise? În ochii lor, elevii-piloţi nu erau altceva decât nişte terchea-berchea ambiţioşi şi detestabili. Ceea ce meritau era o dresură specială. Această dresură, majurii şi sergenţii

batalioanelor disciplinare o practicau nu numai cu frenezie, dar şi cu sadism. Singurii care beneficiau de mila lor erau slabii de înger care cedau şi, cerând radierea, renunţau la zbor.

Prin firea şi educaţia sa, Mermoz era mai sensibil decât ceilalţi camarazi. De aceea, a suferit în plus. Era însă şi mai stoic. De aceea a rezistat mai bine.

L-au pus să care, de colo până colo, bolovani, să cureţe munţi de cartofi, sa golească haznalele, să astupe şi să destupe aceleaşi gropi dar nu l-a îngenuncheat absolut nimic. Venise la Istres ca să înveţe pilotajul. Ei bine, va pilota. Într-o zi, se va urca şi el într-unul din aparatele acelea pe care le zărea de departe, aliniate în faţa hangarelor, la marginea pistei, nesfârşită întindere sub boltirea cerului, frumos, albastru şi crud, scăldat în lumină.

Mermoz nu cunoştea nimic despre mânuirea lor, nu le ştia taina, influenţa. Dar o surdă emoţie, un soi de nelinişte, făcută din nerăbdare şi bucurie, începuse să i se strecoare în suflet de câte ori le vedea desprinzându-se de pământ. În pauza dintre două corvezi, tăcut şi timid, se învârtea în jurul avioanelor, ascultând cu nesaţ argoul dur şi precis al mecanicilor, sau istorisirile piloţilor. Îi invidia pentru raporturile lor simple, pentru acolada lor profesională. Tunetul motoarelor răsuna în inima sa aidoma dangătului unui clopot gigant. Lumina, spaţiul, vântul, cerul împroşcate printre oameni şi aparate stârneau în tânărul soldat un presentiment confuz care-i tăia răsuflarea. Avea senzaţia că se află în pragul unei lumi miraculoase.

Voi face parte din ea — acesta i-a fost legământul.

Voinţa i se înăsprea, aşa cum i se înăspreau, sub bătaia mistralului, trăsăturile delicate ale feţei şi de muncile la care erau supuse, mâinile fine.

Nu i-a trecut o clipă prin gând să intre în rândul furierilor, conţopiştilor, magazinerilor de efecte, plantoanelor, toţi foşti elevi-piloţi cărora gradaţii le frânseseră cerbicia. Întreaga sa fiinţă se răscula împotriva acestor barăci mustind de

plictiseală şi supunere bleagă, a acestor celule călduţe şi a acestor slujbaşi în uniformă.

De murit însă se murea mult la Istres. Prea mult chiar. Aparatele pe care le căpătau elevii erau sfârşite, sleite de război, prost refăcute, prost reparate. Era un miracol că zboară. Nu iertau fie şi cea mai mică greşeală. Iar uneori nu aşteptau nici măcar atât. Din sfărâmăturile acestor maşini, puse în mod criminal la dispoziţia lor, trupurile tinerilor ucişi erau extrase cu zecile.

Corvoadă la pietre şi corvoadă la înmormântări — iată cam la ce se reducea instrucţia ucenicilor de la Istres. Mi-a spus-o chiar Mermoz.

În aceste condiţii, Şcoala de aviaţie a definitivat rapid ceea ce începuse cura de la Aurillac. Ar fi fost foarte greu să recunoşti în elevul-pilot Jean Mermoz pe estetul din Avenue du Maine, cu plete romantice şi lavalieră neagră care se îmbuiba până la exces cu Baudelaire. Dar nu uniforma ponosită şi prea strâmtă pentru umerii săi, bocancii scâlciaţi care-i deformau picioarele, casca sub care ascundea ce-i mai fusese lăsat din vechea frizură constituiau elementele esenţiale ale transformării care se operase. Ea era, mai cu seamă, interioară. În tânărul deprins cu visările din atelier şi influenţa exclusivă a mamei se efectua o amplă şi profundă simplificare.

S-a încordat pentru bătălia ce avea s-o dea. A înţeles că drumul său prin viaţă depinde de fermitatea, de îndărătnicia sa. Limbajul i-a devenit mai puţin sofisticat, măi frust. Modul de a gândi, așișderi. Dormitorul comun, zbieretele gradaţilor, goliciunea barăcilor, contactul permanent cu nedreptatea, spectacolul repetat al morţii, toate acestea au contribuit la împlinirea sa ca bărbat.

Dacă şcoala de la Istres nu l-a făcut pe Mermoz să piardă nimic din sensibilitatea şi capacitatea sa de a se entuziasma, ea le-a conferit blindajul pe care-l cere viaţa. În plus, l-a învăţat ce-i aceea camaraderia şi prietenia.

Elevul-pilot Coursault, un băiat vânos, decis şi curajos,

sosise la Istres cu câteva zile înaintea lui Mermoz. Din clipa în care l-a văzut, pe terenul de instrucţie sau la corvezi, pe acest soldat care arbora, orgolios, un chip fin şi hotărât, l-a şi simpatizat. El l-a iniţiat în metodele şcolii, el i-a indicat pe cei mai ciufuţi dintre dulăii galonaţi. Coursault şi Mermoz erau de-o vârstă, aveau acelaşi gust leal şi impetuos pentru aventură, aceeaşi nerăbdare şi aceeaşi pungă goală. Sigur, Coursault era mai simplu, Mermoz mai rezervat. Dar legătura lor n-a făcut decât să câştige de pe urma acestei diferenţe. Între ei s-a legat, rapid şi puternic, acea prietenie care nu are nevoie de cuvinte, dar care, în prima tinereţe, posedă ceva sacru. O amiciţie de acest gen şi în condiţiile în care se aflau cei doi elevi-piloţi nu dublează, ci înzeceşte forţele. Ea răspunde tuturor necesităţilor, ea face faţă tuturor atacurilor.

Imediat, cei doi ostaşi au pus laolaltă resursele lor pecuniare. Solda era de cinci bani pe zi; cu această sumă ei trebuiau să satisfacă deprinderile lor de veşnici înfometaţi pe care conţinutul gamelei îi lăsa, mereu, cu maţele chiorăind şi să se şi distreze. Aceste două probleme n-au fost niciodată rezolvate decât parţial.

În ceea ce priveşte mâncarea, au recurs la Căminul Ostaşului. În schimbul a şase bănuţi căpătai aici un sfert de litru, adică o cană reglementară, de cacao, care slujea la înghiţitul unei monstruoase cantităţi de pâine.

La doi, un sfert de litru e puţin!

Atunci au descoperit că o cutie de conserve conţine aproape dublu. Au pretins că şi-au pierdut cănile şi unul dintre ei s-a prezentat la Cămin cu acest recipient deloc regulamentar. Băiat bun, artelnicul l-a umplut ochi. Sfertul de litru revenea acum doar la trei bănuţi.

În ceea ce priveşte distracţiile, ele rămâneau mereu aceleaşi. În fiecare duminică, în satul Istres, care se afla la câţiva kilometri de Şcoala de aviaţie, avea loc un bal. Coursault şi Mermoz se duceau la dans. Purtau, pe rând, o pereche de ghete galbene, singurul atribut de eleganţă vestimentară pe care li-l îngăduise solda.

Ca bani de cheltuială, aveau, în funcţie de săptămână, când un franc, când un franc şi jumătate, sumă ce nu depăşea o consumaţie de căciulă. Ceea ce-i interesa însă mai mult erau fetele şi mai puţin băutura. Încă de pe atunci, datorită frumuseţii şi farmecului său, Mermoz nu prea întâlnea inimi care să i se refuze. A urmat o cascadă de iubiri facile şi efemere. Dar a simţit, trezindu-se în el, o cerinţă fizică la fel de robustă şi de exigentă ca şi pofta de mâncare. Forţa sa musculară, castitatea din adolescenţă, setea de viaţă, asprimea traiului militar l-au împins brutal spre o aviditate carnală care n-avea să-l mai părăsească.

Cocoşii satului, geloşi pe aviatori, şi-au cam ieşit din fire. Coursault şi Mermoz au învăţat să se folosească de pumni. Erau puternici, sprinteni şi le plăceau exerciţiile brutale. Au ştiut să se facă respectaţi.

Dar nu pentru cacaoa de la Căminul Soldatului şi nici pentru frumuseţile brune de la bal venise Mermoz la Istres. Voia să zboare. A spus-o, a răspus-o, a insistat, a cerut în scris, a ieşit la raport. Într-un cuvânt, s-a zbătut atât încât gradaţii au înţeles că nici corvezile cele mai scârboase, nici sancţiunile, nici accidentele nu-l vor clinti din dorinţa de a zbura. Mermoz a fost admis pe pistă, de data aceasta nu ca să spargă pietre, ci ca să înveţe să piloteze.

A avut norocul sa dea peste un instructor care iubea cu înfocare aviaţia. Voluntar în timpul războiului, dar neavând vârsta cerută, a mers până la falsificarea actelor. La terminarea ostilităţilor, era sergent şi decorat. Atunci a fost descoperită şi escrocheria comisă. A fost degradat şi expediat la Istres. De Mermoz s-a ocupat în mod special. Din păcate, tot soiul de munci penibile, care n-aveau nimic comun cu zborul, întrerupeau mereu antrenamentul. Acesta a durat trei luni.

Pilotaj la sol... zbor la dublă-comandă... şi, în sfârşit, Mermoz a fost lăsat singur.

Primul zbor al lui Jean Mermoz.

Când a decolat, înfofolit în salopetă, cu o faţă de copil studios, cu toţi muşchii încordaţi şi cu tâmplele uşor brobonite de sudoare, nu se gândea la nimic altceva decât să urmeze întocmai preceptele instructorului, să iasă biruitor din prima încercare. Când a revenit, avea aceleaşi gesturi, aceeaşi conştiinciozitate de elev sârguincios.

Dacă ar fi putut însă măsura tot ceea ce se petrecuse în el în această jumătate de oră, el ar fi fost cel mai uluit. Descoperise, fără s-o ştie, sensul universului şi al propriei sale vieţi.

Ferice de oamenii care găsesc pe neaşteptate, prin revelaţia meseriei, împlinirea dorinţelor lor, până atunci incerte, şi modul de viaţă pentru care sunt făcuţi. Dar şi mai fericiţi sunt aceia care, bântuiţi de pasiuni contradictorii, găsesc în această meserie propria lor cheie, soluţia eu-lui lor, punctul de echilibru între tendinţele care până atunci îi sfâşiaseră!

Copilăria lui Mermoz i-a inculcat, prin tot ce a însemnat ea, gustul singurătăţii, dar şi suferinţa de pe urma acesteia. Adolescenţa i-a fost orientată spre domeniile sacrificiului, ale spiritualizării, ale exaltărilor. În acelaşi timp, inima sa avea nevoie de bucurie, iar muşchii de jocuri violente şi periculoase. Zborul i-a dat toate acestea. Era singur la bordul avionului său, dar îi ţineau tovărăşie pământul şi cerul. Uitase de oameni, de oamenii a căror bicisnicie începuse s-o intuiască. Un vânt de o puritate neştiută luneca printre aripi, mângâia fuzelajul. Nori străvezii îi ieşeau în întâmpinare. Drumurile lumii i se deschideau în faţă. El era cel care le trasa. Totul nu era decât forţă tânără, frumuseţe juvenilă, pace adâncă şi libertate. Versurile poeţilor, formele din tablouri, visurile, jocurile, totul se realizase, totul se desăvârşise.

Şi-n miezul unui vuiet, puternic şi regulat, ca acela al orgilor şi-al oceanului, această linişte, această împăcare, acest vertiginos mister...

A avut sentimentul că, unul după altul, vălurile se sfâşie, că

se apropie de un adevăr imanent şi că învaţă să-l slujească,

Culme a norocului, motorul a avut o pană şi Mermoz a reuşit să aterizeze în zbor planat. Se simţea cu adevărat stăpânul lumii.

„Febra aerului şi a aviaţiei m-a subjugat”, scria el, în aceeaşi seară, mamei sale.

Alesese aviaţia la întâmplare, ca modalitatea cea mai plăcută de a scăpa de serviciul militar. Brusc, ea îi apărea ca fiind drumul către infinit.

Mermoz a fost admis să dea probele pentru obţinerea brevetului de pilot.

Avioanele de la Istres se pretau foarte puţin la o asemenea ambiţie. La prima tentativă, motorul i s-a oprit chiar la plecare. Accident, de regulă, mortal. El a scăpat doar cu zdrelituri zdravene la un picior şi la falcă.

N-a aşteptat să se vindece ca lumea şi, după douăsprezece zile, decola din nou. După terminarea circuitului, a aterizat la Orange. Un vânt dezlănţuit l-a făcut să capoteze. Putea fi eliminat. L-a salvat încrederea instructorului. I-a fost acordată ultima şansă.

Vremea îi era potrivnică. Furtuni, ploi, vânturi de o violenţă nemaipomenită făceau decolarea imposibilă. A aşteptat, ros de nerăbdare şi nelinişte. Dacă eşua din nou, din vina aparatului, a condiţiilor meteorologice sau a sa, adio speranţe. Conform angajamentului, îl aşteptau patru ani de militărie, de întoarceri la dreapta şi la stânga şi mânuiri de armă.

Într-o dimineaţă, n-a mai rezistat şi, în pofida timpului execrabil, a decolat. Când a revenit la sol, câştigase partida. La 29 ianuarie 1921 primea brevetul de pilot.

În aprilie, caporalul-pilot Jean Mermoz era trimis pe terenul de la Frescaty, de lângă Metz, la unitate[3].

Escadrila...

---

[3] Este vorba de escadrila a 7-a din Rgt. 11 de bombardiere (N. A.)

Astăzi, e greu de imaginat puterea pe care o exercita acest cuvânt asupra unui tânăr pilot pe vremea când Jean Mermoz a părăsit şcoala de la Istres. Pe atunci, escadrila avea prestigiul cutezanţei războinice, a libertăţii în cadrul disciplinei, a gestului individual într-o acţiune de masă, a camaraderiei în văzduh şi pe pământ. Escadrila însemna, deopotrivă, aventura, schimnicia şi frenetice escapade.

Această noţiune fabuloasă şi adevărată, Mermoz a luat-o cu sine în trenul care-l ducea spre Metz. Terenurile de aviaţie din acea vreme abundau în povestiri despre Berzele, Iepurii, Balenele, Cangurii... Instructorii şi ofiţerii, toţi foşti combatanţi, făcuseră parte din aceste prestigioase formaţii.

„La noi, în escadrilă...” începeau ei...

Şi se porneau să viseze cu glas tare.

Iar Mermoz se gândea:

„În sfârşit, plec şi eu la escadrilă.”

La câteva ore după sosire, această noţiune nu mai însemna absolut nimic.

Cazarmă, dormitoare comune, regulamente, sală de mese, inspecţii sâcâietoare, gradaţi distanţi, închişi în ei, suspicioşi, un locotenent pe care-l preocupau mai mult nasturii de la veston decât meritele piloţilor, iată peste ce a dat Mermoz în locul marii fraternităţi a speranţelor sale. Nu-i rămăsese nici măcar zborul ca mijloc de evadare din această mizerie. Se făcea economie la benzină, la motoare, antrenamentele fuseseră reduse la derizoria durată de două, până la trei ore pe lună.

I-au trebuit numai câteva săptămâni ca să-şi descopere veritabila-i chemare, adevăratul eu. De îndată ce a văzut şi înţeles ce reprezintă, de fapt, escadrila — iar pentru asta n-a fost nevoie de multe zile — a hotărât s-o părăsească. Iniţial, s-a gândit la Maroc. Pe urmă, întrucât se cereau voluntari pentru Levant, s-a înscris printre aceştia. Prietenul său Coursault, care-l urmase la Metz, s-a grăbit să facă la fel.

Aşteptarea plecării — ea şi numai ea — i-a dat lui Mermoz tăria să reziste la viaţa de garnizoană fără să ajungă de la

arest la închisoare şi de la închisoare la tribunalul militar. Pentru el, Siria reprezenta libertatea, amplul suflu al spaţiilor milenare şi totodată virgine, urmarea firească a ceea ce descoperise cu prilejul primului său zbor. Cu orice preţ, voia să regăsească acel gust al zorilor şi al solitudinii radioase, al forţei şi al poeziei. Avea o imperioasă nevoie de toate acestea, o nevoie căreia nu-i găsea un nume, era ca şi cum o parte inexplorată a fiinţei sale — dar cea mai importantă — şi-ar fi cerut dreptul la viaţă.

Incidentele de serviciu nu făceau decât să-i aţâţe nerăbdarea.

Într-o dimineaţă, tocmai se instalase lângă şofer în camionul care îi ducea pe piloţi pe teren, când a apărut un alt caporal care i-a ordonat cu brutalitate să-i cedeze locul, evident mai comod.

— Cu ce drept? a întrebat Mermoz.

— Sunt caporal mai vechi ca tine la escadrilă.

Mermoz a sărit jos:

— Iar eu, a răcnit el, sunt caporalul Mermoz şi-ţi stau la dispoziţie cu toate cele şaptezeci şi cinci de kile ale mele!

Celălalt s-a uitat la umerii adversarului său, la pumnii săi încleştaţi, la chipul devenit brusc cenuşiu de furie, şi s-a dus să se instaleze în benă. La întoarcere, însă, a ieşit la raport. Dar norocul a vrut ca Mermoz să fi fost avansat caporal, la Istres, cu numai câteva zile înainte ca inamicul său să fi primit acelaşi grad la Metz. Aşa s-a făcut că înfruntarea dintre cei doi n-a avut urmări neplăcute, dar altele se produceau la nesfârşit, la fel de stupide, la fel de puerile, căpătând, în plictisul mecanic al cotidianului cazon, dimensiuni cu totul disproporţionate.

Câtă energie, eforturi, isteţime şi încăpăţânare a trebuit să investească Mermoz ca să păstreze, de pildă, cei şapte centimetri de păr admişi de regulament în cazul piloţilor, dar care îl şocau pe comandantul său de escadrilă. Singurul sistem pe care-l găsise acesta ca să reducă din centimetrii legali era să-şi trimită subordonaţii la închisoare, ceea ce-i

dădea dreptul să-i tundă chilug. Şi nu de celulă îi era teamă lui Jean, ci de frizer. Această jalnică războială a durat cât a durat şi şederea sa la Metz adică vreo şase luni, victorios fiind, până la urmă, Mermoz!

A fost însă şi un moment când comandantul a crezut că, în sfârşit, partida-i a lui. Mermoz executa unul din rarele zboruri pe care i le îngăduia raţionalizarea benzinei. Evolua pe deasupra terenului când, brusc, cei de jos au văzut aparatul coborând înainte de ora fixată şi aterizând fără să ţină seama de direcţia vântului. Comandantul de escadrilă s-a repezit în galop spre carlingă:

— Ce te-a apucat... a început el vehement.

— Uitaţi-vă şi dvs., domnule locotenent, 1-a invitat Mermoz cu glasul său cel mai potolit.

A manevrat comenzile. Nu răspundea nici una.

— Păi atunci... păi atunci... a bâiguit ofiţerul, înseamnă că ai aterizat manevrând numai din motor?

— Am făcut şi eu ce-am putut, domnule locotenent.

— Dar e extrem de greu pentru un începător. E foarte... e foarte bine, a recunoscut comandantul.

Era prima confruntare dură din care Mermoz ieşea biruitor.

Dacă i-ar fi fost sortite şi alte încercări şi victorii de acest fel, ele l-ar fi ferit de plictiseală, de înnămolire şi de efectele lor pernicioase, aproape inevitabile. Zbura însă numai trei ore pe lună. Serile de la Metz erau lungi, iar permisiile mereu refuzate, aceste permisii pe care şi le dorea atât şi pe care le petrecea alături de mama sa la Pontoise, canotând la nesfârşit în tovărăşia unor prieteni simpli şi deschişi.

Şi el, şi Coursault erau atât de săraci încât, ca să-şi permită câte o mică fantezie vestimentară, se vedeau nevoiţi să confecţioneze din şireturi de ghete galoanele de caporal şi sa picteze cu cerneală pe gulerul vestoanelor cometa — sigla piloţilor.

Aşa stând lucrurile, ce alte distracţii îşi putea oferi un băiat fără un sfanţ în buzunar, dar nespus de chipeş? Acelea ale desfătărilor trupului iar într-un oraş auster ca Metzul, oraş de

militari şi burghezi plini de morgă, ale unei desfătări lesnicios obţinute. În bistrourile de mahala, în cinematografele ieftine, în hotelurile sordide, Jean Mermoz a cunoscut o puzderie de femei, cărora le-a uitat chipul, nu le-a ţinut minte numărul, dar despre care n-a vorbit niciodată cu dispreţ.

Ele i-au dăruit, din toată inima, spontan şi generos, uitarea şi plăcerea efemeră. Începea existenţa sa de veşnic trecător.

Prin aceste „cuceriri”, Mermoz a venit în contact cu drogurile, mai precis cu unul dintre ele: cocaina. A uzat de el ca de un mijloc de evadare, ca de o uşă deschisă spre o lume în care nu existau nici dormitoare pline de recruţi gălăgioşi, nici inspecţii la echipament, nici maşini de tuns. Timp de câteva luni, Mermoz a fost un caporal în derivă care, între dubioase încăierări de stradă şi jalnice bătălii cu şefii, îşi afla refugiul într-o cameră mobilată, alături de o fată cocainomană, al cărei culcuş şi paradis artificial le împărţea.

În acelaşi timp, scria mamei sale scrisori de o infinită delicateţe, de o imensă şi profundă tandreţe, scrisori în care simţul de protecţie începea să se manifeste şi din care răzbătea o surprinzătoare şi precoce maturitate de gândire. Nici o aluzie la ceasurile sale tulburi. Să nu fi vrut să le destăinuiască doamnei Mermoz? Doar îi spunea totul. Cred mai curând că, subjugat de impetuoasa-i tinereţe, conştient de forţele incoruptibile ce le purta în el, nu le acorda nici o importanţă.

Oricare ar fi fost însă adevărul, cel care, la 9 septembrie, s-a îmbarcat, în sfârşit, cu destinaţia Levantul era o fiinţă dublă: adolescentul pur de pe Avenue du Maine şi caporalul din cartierele rău famate ale Metzului.

Un sfânt nu se naşte niciodată protejat de sfinţenia sa ca de o platoşe. Un erou nu se desprinde niciodată gata turnat din forma ce i-a fost preparată dinainte. Măreţia omului rezidă tocmai în complexitatea lui. Restul sunt clişee ieftine. Numai tristeţile, mediocritatea, chiar şi mocirla în care a trăit Mermoz la Metz pot da adevăratul lor preţ rândurilor pe care le-a scris înaintea plecării.

„Şi acum, măicuţa mea, să rămânem doar noi doi, ca să te pot săruta, ca să te mai strâng o dată în braţe. La urma urmelor, la ce bun atâtea cuvinte, atâtea fraze: Te iubesc. O mângâiere pentru câinele meu şi un gând bun tuturor amintirilor.”

Ancora a fost ridicată.

III.

PILOT ÎN LEVANT

Cargoul mixt *Syrie* ducea spre Levant aviatori, infanterişti şi catâri. Mermoz şi Coursault au primit misiunea să se ocupe de aceştia din urmă pe toată durata călătoriei. Absurda sarcină n-a reuşit însă nici să le umbrească bucuria, nici să potolească încăierările cu gradaţii pifani, încăierări din care au ieşit de fiecare dată victorioşi.

Etrava spinteca o mare netedă şi violetă. Toamna mediteraneană prelungea vara. Mermoz îşi petrecea nopţile cuibărit între otgoane, respirând, până şi-n somn, aerul tare, impregnat de sare, în timp ce deasupra sa pâlpâiau stelele. Nu împlinise încă douăzeci de ani şi nava îl purta spre asaltul lumii şi-al lui însuşi.

După opt zile, învăpăiat de crepuscul, a apărut Beirutul. Un foarte tânăr personaj, în care se amalgamau bizar mierea poeziei şi vigurosul ferment al aventurii, o sensibilitate aproape feminină şi cea mai virilă noţiune a existenţei, privea cu ochi avizi, de licean şi de cuceritor, poarta multicoloră a Orientului.

Când a sărit pe chei, Mermoz a avut un gest care-i exprima admirabil şi vârsta, şi exaltarea. Averea lui şi al lui Coursault se cifra la şase bănuţi, el fiind vistiernicul; a smuls monezile din buzunar şi le-a azvârlit în mare. Apoi, i-a spus prietenului:

— Şi-acum, la muncă, bătrâne. Gata cu pileala, gata cu joaca. Începe o viaţă nouă!

În aceeaşi seara, însă, la popota subofiţerilor piloţi unde se duseseră să cineze, Mermoz şi Coursault au întâlnit un camarad, Albert Lécrivain, care le-a propus o partidă de ecarté.

— S-a făcut, a zis Coursault, care era foarte tare la acest

joc, dar pe o sticlă de şampanie partida.

— Fie şi pe o sticlă, a acceptat Lécrivain.

Coursault a câştigat unsprezece. Mermoz şi cu el s-au culcat beţi turtă. Jertfirile de sine şi hotărârile ascetice rezistă prost ispitelor care ţi se oferă la douăzeci de ani.

Cei doi prieteni n-au stat la Beirut decât trei zile. Maiorul Denain, care comanda aviaţia din Levant, i-a afectat unei tabere de antrenament instalate la câţiva kilometri de Saida.

Saida este denumirea actuală a anticului Sidon fenician. Aroma mirodeniilor pluteşte deasupra dughenelor şi arcadelor sale joase, amintind prăzile parfumate pe care galerele din Tyr le purtau odinioară spre ţărmuri mediteraneene. Peisajul din jur e impregnat de o profundă suavitate, de o nespusă seninătate. Marea, cerul, colinele se contopesc pe nesimţite sub strălucirea soarelui şi în mireasma livezilor de portocali. Pasul trecătorilor este acela al epocilor ce n-au cunoscut degradarea adusă de grabă şi de agitaţie.

O singurătate aproape totală înconjura tabăra în care Mermoz urma să se perfecţioneze în arta zborului. Pe o rază de douăzeci de kilometri nu exista nici o locuinţă. Singurii care străbăteau aceste meleaguri erau păstorii, nomazii, culegătorii de portocale şi caravanierii. Aici şi-a văzut Mermoz întrupându-se visul său despre escadrilă.

Nu tu corvezi, nu tu şmotru, nu tu vanitate ierarhică măsurată după lăţimea sau culoarea treselor. Disciplina nu avea nimic de suferit, era doar umană şi inteligentă. Camaraderia se năştea dintr-o meserie frumoasă, periculoasă, practicată în comun. Izolarea, depărtarea, insolitul locurilor în care-i adusese setea lor de aventură, cântul motoarelor, aşteptarea misiunilor în teritoriile răzvrătite, toate aceste îi uneau pe tinerii piloţi la fel cum făcuse războiul cu cei ce le erau mai vârstnici abia cu câţiva ani. Dar în locul lugubrelor luturi din Champagne, a infernului de la Verdun, a noroaielor de la Somme, ei aveau drept

fundal al existenţei lor monacale o mare strălucitoare, catifeaua caldă a nopţilor orientale şi mireasma portocalilor.

Mermoz s-a trezit debarcând într-un soi de paradis. Excelentă, hrana servită la popotă era, prin abundenţa ei, pe măsura formidabilului său apetit. Orele libere şi le petrecea pe plajă, scăldându-se, citind, făcând gimnastică sau antrenându-se la boxul francez, sport în care era redutabil.

De-a lungul ţărmului, ca într-o friză a veşniciei, treceau şiruri de cămile, îndreptându-se către Saint-Jean d'Acre sau Ierusalim. Arabi călări pe măgăruşi care dispăreau sub poveri, ţineau drumul Damascului, confluenţă a caravanelor din deşertul sirian. Cântau melopee guturale, acompaniindu-se dintr-o trişcă de trestie.

De câte ori vedea câte o femeie, mai încărcată uneori decât asinul, venind lipa-lipa pe jos, Mermoz îl silea pe bărbat să descalece ca s-o instaleze, în locul lui, pe însoţitoarea sa, uluită la culme.

Apoi, cu o satisfacţie ingenuă, se culca îndărăt pe nisip, urmărindu-i pe călători în gând până la Beirut, pe drumul ce-l cunoştea, printr-o vegetaţie somptuoasă şi tandră, hăţiş de palmieri, curmali, peri, rodii, viţă de vie, tufe de mure şi acei portocali înmiresmaţi ale căror fructe uriaşe şi zemoase le devora cu zecile, încerca să-şi imagineze şi alte drumuri, necunoscute încă, dar care în curând aveau să-i aparţină.

Ucenicia lui Mermoz era pe sfârşite. Se apropia ceasul lansării sale pe cerul Levantului.

La sosirea în Siria, Mermoz avea câteva zeci de ore de zbor. Era un începător. Dosarul său conţinea următoarele note:

Foarte bun elev pe G-3, puţin nervos, dar susceptibil de o mare perfecţiune.

Pe Nieuport, pilot foarte fin, corect, precis şi cu sânge rece, dând dovadă de mult entuziasm.

În ciuda uscăciunii voite a stilului, Mermoz e schiţat cu exactitate; nimic scăpărător la el, nimic ostentativ, doar dorinţa înverşunată de a face întotdeauna şi mai bine.

Viziunea sa era cristalizată încă de la terminarea şcolii. Îi spunea lui Coursault:

„Aviaţia nu-i o joacă. Adevăratul ei scop este acela de a-ţi permite să pleci din punctul din care vrei ca să ajungi acolo unde ţi-ai propus. Atâta tot.”

Într-una din zilele verii trecute, luam masa la baza de la Avord. Coursault, avansat în sfârşit ofiţer, după şaptesprezece ani petrecuţi în cadrele aviaţiei militare, nu se instalase încă aşa că m-a poftit la un camarad de-al său, adjutant-mecanic. În mica sufragerie domnea nu ştiu ce atmosferă de forţă simplă care-ţi mergea drept la inimă. Coursault vorbea despre Mermoz, care nu mai era. Povestea cu uşurinţă şi foarte bine. Amintiri din tinereţe, misiuni, încăierări şi năpraznice chiolhanuri, tristeţi, exaltări pure, zboruri victorioase, momente dramatice... O memorie fenomenală îi îngăduia lui Coursault să deruleze astfel, ca pe o succesiune de imagini animate, evenimentele din acei ani îndepărtaţi. O uimitoare bucurie în expresie, un comentariu întotdeauna sincer şi exact le dădeau o halucinantă viaţă.

— Cum pilota Jean la Saida? l-am întrebat pe Coursault.

A fost singura dată când acest vlăjgan, atât de net şi hotărât, a şovăit cu răspunsul.

— Ştiţi, a rostit el în sfârşit cu vizibil efort, trebuie să mărturisesc că în Siria eram un pilot mai fin decât el.

Se vedea limpede că suferea. Nu era vorba de modestie, ci de ceva mult superior. Coursault îi recunoştea lui Mermoz o întâietate absolută în toate: cultură, caracter, magnetism, forţă morală şi îi făcea un rău aproape fizic admiterea faptului că, la un moment dat, el, Coursault, îl depăşise pe Mermoz în meserie.

— Dar iată şi diferenţa, a continuat imediat Coursault. În vreme ce eu n-am mai făcut mari progrese, Jean s-a perfecţionat neîncetat, pentru că dorea acest lucru, pentru că nu era nimeni mai îndărătnic ca el când se punea problema perfecţiunii. La Nancy, deci după numai optsprezece luni, mă şi întrecuse.

La baza de la Saida, Mermoz şi-a putut astâmpăra, pentru prima oară, setea sa de spaţiu. Benzina nu se mai dădea cu pipeta. Mermoz zbura. Zbura pe deasupra câmpiilor, a viilor, a munţilor, a livezilor de portocali, a ţărmului. Fiecare plecare, fiecare drum, fiecare aterizare era o învăţătură. Testa motorul, comenzile, se deprindea să le descifreze metehnele, să le cunoască limitele, să-şi acordeze reflexele cu reacţiile aparatului. Dragostea născută la Istres câştiga în fiece zi o nouă parcelă a fiinţei sale.

Tânărul pilot s-a clasat primul dintre toţi camarazii de antrenament Şi, în sfârşit, a primit,un avion, un aparat nou-nouţ, care să fie numai al lui.

„O jucărică de 350.000 de franci, exulta el. Al meu! Doar al meu!”

Numai cineva născut să trăiască în şa, primind un pur-sânge, poate resimţi, în toate fibrele sale, bucuria aceea, copilărească şi totodată solemnă, pe care a cunoscut-o atunci Mermoz. Noul avion era corcolit şi răsfăţat. A cerut să-i fie revopsit şi lăcuit. Se învârtea într-una în jurul lui, sărea în carlingă, se dădea jos, urca iar, îl admira, îi spunea vorbe dulci, îl mângâia cu mâinile şi cu privirea.

Uneori, însă, un soi de remuşcări anticipate tulburau această fericire. Mermoz se gândea că, în curând, va fi afectat unei escadrile active, undeva în deşert, şi că acest superb aparat inocent îi va servi, deasupra regiunilor nesupuse, la bombardarea şi mitralierea triburilor de beduini insurgenţi.

„Această vânătoare „civilizatoare”, scria el cu câteva zile înaintea plecării de la Saida, mă dezgustă”.

Oricât şi-ar fi spus el că beduinii se aflau în război deschis împotriva ocupaţiei franceze, că orice „ghiaur” căzut în mâinile lor era sortit mutilărilor şi morţii, în inima sa nu putea accepta o misiune distructivă. Nimic nu este mai revelator ca aceste scrupule.

În prag de viaţă, Mermoz este la vârsta când, de obicei, guvernează instinctele şi gustul pentru joc. Îndrăzneala sa e

atât de mare încât nici nu-şi dă seama de ea. Îi plac sporturile violente, aventurile dure şi primejdioase. Pericolul îl exaltă. Corpul şi chipul său reclamă victorii. Totul pare să-l predestineze plăcerilor brutale ale războinicului. Or, Jean nu-şi doreşte aşa ceva. Să te abaţi ca un hultan din cerul însorit, să împrăştii caravane, să semeni teroare în taberele inamice, iată o perspectivă care a smintit multe minţi tinere cufundându-le într-o beţie inconştientă şi crudă. Dar Jean Mermoz, abia desprins din adolescenţă, poseda de pe acum, într-un asemenea grad, sensul grav, sensul patetic al fiinţei umane, încât nu putea adera la nimic care să însemne nimicirea ei. Începuse să se facă simţită acea tandreţe, imensă şi serioasă, a atletului care, mai mult decât performanţele sale, avea să-i aducă, pretutindeni şi mereu, respect şi dragoste.

Mi se pare că aud aievea dialogul interior al acestui băiat care n-are nici douăzeci de ani, şi care, după ce a râs, a cântat, a băut cu prietenii, sau a ieşit, şiroind, din marea caldă, intră în cămăruţa zăpuşitoare din baraca piloţilor şi se întreabă asupra dreptului său de a-i vâna pe beduini.

„Sunt duşmanii noştri” îi spune un glas.

„Sunt acasă la ei, răspunde altul. Sunt liberi. Sunt mândri”.

Prima voce reia, liniştitoare:

„Sunt nişte fanatici, nişte sălbatici”.

Neîndurătoare, cealaltă zice:

„Adu-ţi aminte de negustorul din Saida care te-a primit atât de bine la el şi cu care ai băut frăţeşte arak şi ai fumat din narghilea; adu-ţi aminte de căsătoria din munţi, la care ai fost poftit şi unde, în cinstea ta, oamenii au dansat dansurile acelea frumoase. Cei pe care ai să-i bombardezi şi mitraliezi sunt fraţii gazdelor tale. Dar trebuie s-o faci, pentru asta eşti aici”.

Şi caporalul Mermoz visează. Prin faţa ochilor i se perindă dificultăţile şi complexităţile acestei lumi. O povară nevăzută apasă pe umerii săi ce nu ştiu să se încovoaie.

„Măicuţa mea dragă, scria el, *suferim de acelaşi rău... Le-ai*

simţit şi tu, desigur, aceste, prăbuşiri ale tuturor iluziilor, ale tuturor nădejdilor... Câte cadavre, câte sfărâmături în acest hău insondabil care-i sufletul nostru. E nevoie să ne întărim voinţa ca să ne împiedice să coborâm prea adânc. Aici rezidă, cred eu, secretul liniştii şi-al fericirii posibile".

Melancolia a sălăşluit întotdeauna în inima lui Mermoz. Când l-am cunoscut, trecuse de treizeci de ani. Colindase o lume întreagă, forţase porţile gloriei, cunoscuse viaţa în toată splendoarea şi mizeria ei. Mult timp am crezut că profunda tristeţe pe care, uneori, o lăsa să răzbată este produsul inevitabil al unei vaste experienţe. A trebuit să dispară pentru ca scrisorile lui să mi-o dezvăluie ataşată de primii săi paşi pe calea marii aventuri. Ea provenea din ereditatea transmisă de o mamă anxioasă, din copilăria însingurată şi meditativă şi, mai cu seamă, din aspiraţia lui imposibilă spre perfecţiune şi infinit. Am priceput atunci de ce, în clipele de odihnă, zâmbetul său părea că vine din necuprinse depărtări, de ce ochii săi aveau acea scăpărare atât de patetică. Portretul lui Mermoz, indiferent de vârsta la care ar fi fost pictat, nu va fi niciodată complet dacă neliniştea spirituală nu-şi va găsi locul cuvenit...

Între zboruri, exerciţii fizice şi procese de conştiinţă, Mermoz şi-a încheiat stagiul la baza de antrenament.

Înaintea afectării lor definitive, Mermoz şi Coursault au fost detaşaţi, pentru câteva zile, la aeroportul din Damasc. Au sosit pe seară şi n-au fost prezentaţi nimănui. Cum ploşniţele i-au trezit devreme, cei doi au ieşit din baracă înainte de a se crăpa de ziuă, având pe ei, ca unic veşmânt, chiloţii de sport. Pe pistă au dat peste un tip, în chiloţi şi el, dar cu o ţăcălie uşor căruntă.

— Vă antrenaţi, băieţi? a întrebat el.

— Întocmai, tataie, răspunseră cei doi piloţi. Şi tu?

— Şi eu. Mă luaţi cu voi?

— Dacă vrei.

Coursault şi Mermoz erau campioni la cros. Au încercat să menajeze suflul tovarăşului lor. Dar, după un tur, acesta a abandonat.

— Prefer să vă ofer câte o cafea, a spus acesta.

Cei trei s-au îndreptat către popotă.

— Un gât de rom? a propus „tataia” cu ţăcălie.

— Un gât de rom, au acceptat Mermoz şi Coursault,

În momentul acela, popotarul a întrebat:

— Dintr-al dumneavoastră, *domnule Comandant?*

Cei doi caporali au lăsat să le scape din mâini ceştile aburinde şi şi-au lipit braţele de coapsele goale încremenind în poziţie de drepţi,

— S-a terminat, a suspinat comandorul Berdal, zis „Plisc de Oţel”, comandantul grupului de la Damasc. Eram prieteni. Acum, redevin un superior.

Cum să nu fi iubit Mermoz Siria, chiar înainte de a fi cunoscut Palmyra?

Printre imaginile, strălucitoare sau confuze, pe care le-au depozitat în memoria mea diversele etape, al căror număr nu-l mai pot socoti, cinci sau şase se detaşează cu precizie, plenar, aproape sacre. De fiecare dată când mă cufund în contemplarea lor, ele îmi procură o voluptate spirituală prin intermediul căreia am senzaţia că mă apropii de însăşi substanţa intimă a universului. Sosirea mea la Palmyra face parte din acest tezaur nepreţuit.

Veneam de la Damasc, cu un avion militar. Ziua scăpăta când aparatul s-a angajat în defileul ce despica lanţul muntos al deşertului. A ieşit din el parcă purtat de razele asfinţitului. În purpura diafană ce părea să ne incendieze din toate părţile, mi-a răsărit în faţă un imens găvan, înconjurat de dune şi de munţi, în mijlocul căruia se înălţa un vast templu. Acest templu era însăşi Palmyra care, în incinta formată din coloane sfărâmate, arcade prăbuşite, forme misterioase şi semne tainice venite dintr-o altă epocă, îşi adunase minusculele case albe aidoma unei turme surprinse în căuşul

pustiului. În spaţiul acesta gol, arid, zimţuit de jur împrejur, lumina căpăta o viaţă supranaturală. Era unica floare, unicul rod al dezolantelor întinderi. Iar bicisnica aşezare omenească, tupilată printre grandioasele ruine, supusă, umil, protecţiei lor, părea să reunească în ea toate elementele tragice ale vremelnicului şi ale veşnicului.

Avionul, pilotat de un sergent scund, vânos, bronzat şi vesel, a aterizat într-un soi de pustietate.

Alături de un cort, cu o manşă de vânt în vârf, un automobil Ford preistoric, atât de cârpit încât nu mai avea nici o formă, părea un ciudat animal la odihnă. Când ne-am instalat în bizarul vehicul, sergentul mi-a spus:

— Iată tot ce-a rămas din escadrila de la Palmyra. Regiunea a devenit foarte calmă. Acum patru ani, însă, lucrurile nu stăteau deloc aşa. Am avut aici camarazi grozavi.

Mi-a citat câteva nume. S-ar fi putut să-l fi pomenit şi pe Mermoz. De ce l-aş fi reţinut? În 1926, nu ştiam nimic despre această existenţă.

Mermoz a aterizat la Palmyra în seara zilei de 14 decembrie 1921. Cum ora şi anotimpul semănau cu cele când, din văzduh, am descoperit împărătescul cătun, îmi pot lesne închipui cu câtă violenţă a marcat această hieratică majestate o sensibilitate mai tânără decât a mea, mai exaltată, mai aproape de ceruri. Mistica-i scăpărare l-a însoţit, apoi, o viaţă întreagă. Deşertul îţi dă, şi aşa, sensul divinului. Când însă acest deşert a fost cândva centrul unui puternic imperiu, când fărâmele monumentelor dau măsura fastului şi prestigiului de odinioară, când ştii că o regină pasionată şi superbă a cârmuit aici popoare dispărute, poezia veacurilor, a pulberii omeneşti şi a unei umbre magnetice fac mai densă şi mai vie înrâurirea nisipurilor şi-a pietrelor, ce par animate deodată de stranii vrăji.

Întreaga Palmyra era cuprinsă în antica incintă a unui singur templu, acela al Soarelui ce-şi înălţa capitelurile în ruină şi arcadele gata-gata să se prăvale deasupra

pipernicitelor locuinţe beduine. Chiar şi viile şi livezile se aflau înăuntrul acestor gigantice rămăşiţe. Care să fi fost dar dimensiunile oraşului pe vremea când el slujea drept capitală reginei Zenobia? Când caravanele se buluceau venind din toate colţurile imperiului? Când cultivatori, preoţi, curteni, scribi dădeau viaţă bulevardelor sale, templelor, câmpurilor, dughenelor? Când suverana, încă în viaţă, intrase, de pe acum, în legendă?

Câteva colonade dispersate, câţiva pilaştri răsăriţi din nisip, conturul vag al unui palat ruinat, sau câte un mormânt, toate risipite pe kilometri, dau imaginaţiei o substanţă nebuloasă şi infinită.

Nu există chip pe care spaţiul şi singurătatea să-l fi aureolat mai mult decât pe acela al lui Mermoz. Întotdeauna când te gândeşti la el, e nevoie ca, dincolo de trăsăturile lui, să proiectezi un fundal de nisip, ori de ocean, de pădure virgină sau ţancuri vertiginoase. Şi este superb că revelaţia spaţiului şi a solitudinii i-a fost dată în prag de viaţă adultă şi într-un loc unde vehemenţa mută a deşertului se îngemăna cu urmele unei civilizaţii fabuloase.

În momentul în care Mermoz ateriza în capitala moartă a reginei Zenobia, Palmyra era un *bled*[4] în stare pură. De jur împrejur, pe zeci de kilometri, numai nisip, fără urmă de vegetaţie. Nici un drum, una sau două piste, abia vizibile, pentru cămile. De altfel, caravanele erau rare. Triburi beduine vrăjmaşe cutreierau deşertul. Garnizoana se compunea din treizeci de senegalezi[5] şi dintr-o companie de meharişti, recrutaţi printre nomazii localnici, de o fidelitate îndoielnică. Figurând ca post asediat, Palmyra se retranşase

---

[4] Bled, termen arab desemnând o aşezare complet izolată şi destul de sărăcăcioasă. Într-un sens argotic mai larg: văgăună, cap de ţară. (N. T.).

[5] Toate coloniile — şi Senegalul era una din ele — erau obligate să furnizeze trupe pentru forţele armate franceze, formând aşa-numitele regimente coloniale (N.T.).

în spatele a patru rânduri de reţea de sârmă ghimpată. Legăturile şi aprovizionarea depindeau integral de avioane. Iar acestea, depindeau la rândul lor de starea destul de precară a motoarelor din acea vreme şi de starea vremii care, prin furtunile, ploile torenţiale şi simunurile sale, făcea adesea zborul imposibil.

Pe scurt, Mermoz s-a trezit izolat de restul lumii. Chiar din prima zi, toate amănuntele existenţei sale au fost impregnate de acest element cu totul nou. Dormea în cort, pe un pat pliant pe care-l adusese în avion. Mânca doar carne de cămilă presărată cu nisip, care era prezent în toate: în hrană, în băutură, în aerul pe care-l respira. Pentru orice fleac: săpun, hârtie de scrisori, era nevoie să aştepţi fie venirea unui camarad de la Damasc, fie puţin probabila trecere a unei caravane. Ecourile evenimentelor din Europa, sau chiar din Siria, nu parveneau nicicum în acest fund de lume; ele îşi pierdeau, pe parcurs, şi sensul şi importanţa. Nu mai exista nimic în afara deşertului străjuit de munţi, a templului transformat în furnicar şi a ciclopicelor ruine.

Şi atunci, în garnizoana înaripată care devenise escadrila, s-a stabilit acea regulă de bază a colectivităţilor umane restituite naturii şi depinzând numai de propriile lor resurse. Convenţiile, gradele nu mai contau. În această subită dezgolire, meritele şi demnitatea fiecăruia au dobândit rangul pe care, de fapt, îl meritau. Nimic n-ar fi putut să-l fericească mai mult pe Mermoz care a suportat întotdeauna muşcând zăbala nedreptatea şi falsa clasificare a valorilor.

În zece zile a numărat, cu bucurie, şase misiuni. Fiecare dintre ele putea să-l ducă la moarte. O ştia. Dar bărbaţii foarte tineri au harul înnăscut ca instinctul lor să refuze ceea ce raţiunea admite. Iar ei nu trăiesc decât prin instinct.

Filosofia escadrilei era dintre cele mai simple: Mermoz o rezuma astfel: „Viaţa trebuie luată aşa cum e".

Şi, în acest sfârşit de decembrie, problema cea mare pentru el şi camarazii săi era cum să celebreze mai fastuos

sărbătorile. Urma, pentru prima oară, să le petreacă departe de mama sa, de prieteni, de această copilărie prelungită, protejată, de care-l mai legau nenumărate fire. În următorii zece ani, n-avea să aibă niciodată prilejul de a petrece sărbătorile de iarnă lângă ai săi; Spania, Africa, America îl vor ţine captiv. Dar atunci va fi deprins, călit în meseria sa de vagabond. În Siria, Palmyra cea tainică şi moartă avea să-l însemne, în seara de 24 decembrie 1921, la câteva zile după împlinirea celor douăzeci de ani, cu adânca pecete a dezrădăcinării.

În ciuda eforturilor conjugate ale membrilor escadrilei, festinul a fost cam anemic. Vremea proastă împiedica aprovizionarea. Ploaia care transformase împrejurimile Damascului într-o imensă băltoacă, nu îngăduia decolarea avioanelor. La Palmyra lipsea până şi pâinea. Exista un cuptor, în schimb nici tu făină, nici tu o aşchie de lemn. Descurcăreţii escadrilei au furat nişte făină dintr-un sat inamic, alţii au adunat mărăcini uscaţi, i-au îndesat în cuptor, i-au stropit cu benzină şi au dat foc. Dar vai, ce a ieşit a fost un soi de pap cleios şi scârbos. Neavând încotro, s-au aşezat la masă fără pâine. Meniul, rod al unei ingeniozităţi şi al unei perseverenţe infinite, a fost următorul:

Berbec cu sos vinegreta
Pulpă de berbec
Cotlet de berbec.

Drept unic desert, un sfert de sfert de gamelă de basamac. Fireşte, cântecele şi râsetele n-au lipsit, dar mulţi dintre cei care au plecat să se culce în corturile lor cu burta goală au evocat cu melancolie mesele de-acasă.

Revelionul se anunţa şi mai prost. Ploua cu nemiluita. Terenul de la Palmyra, atât de uscat de obicei, se prefăcuse într-un adevărat smârc. „Festinul” de ajun secătuise puţinele provizii şi amărâta lor rezervă de băuturi. Foametea se instalase pe jumătate.

Pe 31 decembrie, pe la miezul zilei, sub corturile lor şiroind de ploaie, piloţii ciuliră deodată urechile. Neîncrezători la început, au trebuit să accepte, totuşi, evidenţa. Prin răpăitul monoton al ploii, un zgomot de motor se apropia de teren. Au ţâşnit cu toţii din adăposturile lor. Un avion executa manevrele de aterizare. După anumite semne particulare ale aparatului, a fost recunoscut şi cel care-l pilota. Era un faimos băutor.

„Cum naiba o fi reuşit să decoleze de la Damasc pe o vreme ca asta?” se întrebau cei de jos.

Mai apoi s-a aflat că terenul fiind prea mocirlos, pilotul a rulat pe o pistă improvizată din scânduri aşezate de-a dreptul pe noroi. Aici, la Palmyra, terenul, mai exact glodul, era însă gol-goluţ. Avionul s-a dat peste cap. Cu toţii s-au repezit să-l salveze pe pilot. L-au găsit cu capul în jos, atârnând din carlinga. Dar pe când se trudeau să-l extragă de acolo, s-au pomenit înjuraţi de mama focului:

— Bandă de imbecili, zbiera el, tâmpiţilor! Gândiţi-vă la sticle. V-am adus o încărcătură întreagă şi voi o lăsaţi să se prăpădească!

A fost atât de convingător, încât spirtoasele au căpătat prioritate; în timpul asta, reţinut doar de centura de siguranţă, cu umerii în mocirlă, tipul continua să urle:

— Grăbiţi-vă, fir-ar să fie, acuşi se desface lada iar molanu-i pe cinste!

Lada însă nu s-a desfăcut, camaradul a fost degajat şi anul 1922 întâmpinat cum se cuvine.

În acest an Jean Mermoz i-a aparţinut Palmyrei. Luarea de contact se operase. Viziunile delirante ale primelor zile se potoliseră. Noţiunea despărţirii, cu alaiul său de regrete anticipate şi nerăbdătoarele, confuzele întrebări asupra viitorului îi erau, încă, necunoscute. În această arenă încremenită, peste care juca umbra veacurilor, timpul îşi pierdea sensul. Mermoz se găsea în acea stare privilegiată pentru adevărata cunoaştere, când nu tu porneşti în

întâmpinarea actelor vieţii, ci le laşi pe ele să vină spre tine. Făcea parte din Palmyra întocmai ca şi nisipul, ruinele, soarele. Palmyra i-a modelat, în schimb, esenţa sa virilă cea mai bună. Lucrurile s-au petrecut fără să prindă de veste, de la o zi la alta, amestecate cu munca sa cotidiană şi obişnuitele sale îndeletniciri. Dar truda şi distracţiile acestea erau de o asemenea natură încât a dobândit o forţă interioară şi o puritate de care s-au zdrobit toţi demonii subtili care l-au asaltat mai târziu. În această existenţă, activă şi totodată minerală, fiecare săptămână şi-a adus biruinţa, bucuria, virtutea.

Mermoz se apucă de atletism. Aleargă, aruncă greutăţi. Călăreşte împreună cu spahiii, încalecă pe cămile împreună cu meharıştii. Umerii se lăţesc. Torsul se bombează. Grumazul poartă mai ferm capul cu trăsături fine şi plete lungi şi ondulate.

Seara, Mermoz şi Coursault pescuiesc broaşte în ochiurile cu apă stătută ce băltesc între două dune. Şi, în timp ce stele oţelii se înalţă deasupra oceanului de nisip calcinat, ei pândesc, tăcuţi, strângând în mâini un soi de arbaletă cu nişte săgeţi aidoma harpoanelor, fabricate chiar de ei.

Pentru vânătoare făcuseră rost, cine ştie de unde, de un vechi puşcoci cu cocoaşe pe care-l încărcau, în loc de alice, cu cabluri de tensionare a aripilor tăiate foarte mărunt. În nopţile cu lună, aşteaptă, în dosul reţelelor de sârmă ghimpată, ivirea vreunei gazele. Ştiu, în principiu, că depăşirea acestor reţele este interzisă după asfinţit, dar îşi zic că norocul veghează asupra lor. Aşa s-a făcut că într-o seară când Coursault s-a aventurat primul, absorbit în întregime de uşoara deplasare a umbrei unui animal, şase beduini au sărit pe el. Dar în acelaşi moment s-au pomenit cu un veritabil ciclon care s-a abătut peste ei. Propulsat de tinerele sale forţe, Mermoz izbeşte eu pumnii, cu picioarele, cu capul. În câteva clipe, banda e împrăştiată. Între mâinile lui Coursault, care se căzneşte să priceapă ce s-a întâmplat,

tremură străvechiul puşcoci încărcat cu sârme tocate mărunt.

De săptămâni de zile escadrila n-a mai primit scrisori. Mijloacele de comunicaţie între Franţa şi Siria sunt încă prost organizate. Poşta funcţionează doar cu intermitenţe. Odată ajunsă la Beirut, corespondenţa trebuie sa parvină la Damasc, iar acolo să aştepte cine ştie cât caravana ori avionul.

Mermoz este dintre cei care suferă cel mai mult de pe urma acestei lipse de veşti, a acestei tăceri. Pasionata sa tandreţe pentru mamă e în nelinişte. La fel ca toţi băieţii sensibili, Mermoz, pe măsură ce a crescut a inversat rolurile, acum copilul e mama. O conjură să se îngrijească, să evite oboselile la care o expun meseria de infirmieră şi inima sa nicicând secătuită. E bolnavă... Are nevoie de ea... O îndrumă şi, din depărtare, îi dăruieşte tinereţea sa, vigoarea, credinţa în viaţă.

Nici un ecou drept răspuns la atâta iubire. S-ar părea că o prăpastie de netrecut separă Franţa de Palmyra.

Dar iată că într-o bună dimineaţă un avion aterizează, rulează către corturi şi pilotul, ridicat în picioare în carlingă, strigă înainte de a coborî:

— Hei, cei din corturi, poşta-a-a-a!

Aparatul e luat cu asalt. Flăcăii aproape se încaieră între ei. În sfârşit, fiecare îşi are pachetul. Mermoz numără, numără plicurile. Sunt 44 cu totul, cele mai multe purtând scrisul mamei. Se aşează direct pe jos, lângă roata unui avion. Unii s-au rezemat de fuzelaje, alţii s-au ghemuit sub aripi. Mermoz s-a apucat să citească.

Pilotul care tocmai aterizase îl strigă:

— Auzi, bătrâne, mai e şi chestia asta pentru tine.

Mermoz se uită fără să priceapă prea bine la sticla de coniac pe care i-o întinde camaradul şi face, sâcâit, un gest de refuz.

— Pot să gust? întreabă pilotul.

Cu capul între mâini, cu fruntea, şi obrajii umbriţi de

învolburarea părului, Mermoz nu răspunde. Pilotul destupă sticla, trage un gât, şi o trece vecinului. Acesta o duce distrat la buze, fără să-şi desprindă ochii de la scrisoare. Următorul procedează la fel. Sticla colindă din mână-n mână. Băieţii beau şi citesc în acelaşi timp. Ceru-i ca de sticlă. Soarele frige. Sunt fericiţi. Când sticla ajunge şi la Mermoz e gata golită. Ce-i pasă! E la a cincisprezecea scrisoare. Beat de tandreţe.

Mermoz descoperă Deyr ez Zõr şi Eufratul. Survolează caravane, survolează pista de veacuri şi meandrele nenumărate ale bătrânului fluviu, supravieţuitor al marilor civilizaţii hrănite de el.

Mermoz explorează Damascul încrustat între munţii săi roşietici şi miraculoasele sale livezi. Damascul arab, inaccesibilul, împărat peste credinţe şi voluptăţi. Damascul basmelor şi al poemelor, cu dughenele sale, cu moscheile, cu visurile sale patetice şi înflorate.

Din acest oraş care de fiecare dată îl lasă copleşit, Mermoz aduce la Palmyra, *la el acasă,* o recoltă pe care o contemplă cu o bucurie şi o gravitate religioasă de copil. Sunt şaluri, covoare, perne, ţesături pictate. Cu ele îşi decorează locuinţa, cortul adică. Patul de campanie se preface în divan. Pereţii de pânză se acoperă de culori vii. În această chiţimie de 5 metri pătraţi, metamorfozată graţie draperiilor beduine şi ţesăturilor de Damasc, Mermoz se retrage ca să mediteze, să viseze, să regăsească atmosfera studioului de pe Avenue du Maine, naivităţile şi jocurile sale de artist. Îşi închipuie că nu se află în acest colţ pierdut de lume, ci undeva în Montmartre. Iluzia devine completă în ziua în care primeşte două pachete cu cărţi trimise de maică-sa. Predomină, fireşte, volumele de versuri.

Formatul e minuscul. Ediţii ieftine. Copertele sunt presărate cu floricele. Am văzut câteva din ele în locuinţa din Rocquigny a doamnei Mermoz.

— Nu eram bogată, mi-a spus ea, şi atunci luam ce era mai

ieftin şi cântărea mai puţin.

Am văzut şi ţesăturile care împodobiseră cortul lui Mermoz la Palmyra. Subzista în aceste draperii uşor decolorate, în aceste cărţi niţel obosite o anume ingenuitate, o prospeţime liceana, o boemă adolescentină, ceva emoţionant, autentic, simplu, ceva ce Mermoz a păstrat întotdeauna. Toate acestea mă ajută să-l văd, pe acest băiat robust de douăzeci de ani, întins pe patul său divan sub cortul smălţuit de arabescuri islamice, citind cu glas tare, între două zboruri deasupra deşertului, versuri din Musset, Baudelaire sau *Viaţă de boem*[6]. Din când în când, îşi saltă capul, aruncă o privire peste vreuna din comorile aduse de pe ţărmul Eufratului sau din dughenele Damascului, şi scoate un suspin de fericire. Deprinde farmecul singurătăţii.

Deşertul veghează însă. Fără nici un avertisment, ciclonul izbucneşte din seninul cerului şi din nemişcarea pământului. Nu se poate spune dacă se abate asupra taberei sau o azvârle în sus. Trâmbe de nisip fumegă până la firmamentul devenit brusc negru. Un vânt de o violenţă sălbatecă despică, sfâşie, muşcă, smulge. Corturile se zgâlţâie, se năruie, zboară. Oamenii orbesc. Înspăimântate, dobitoacele se culcă. O turbare galbenă bântuie universul. Adăpostul lui Mermoz e crăpat în două, despicat ca de un paloş uriaş. Podoabele din el sunt învârtejite de uragan, răscolite, împrăştiate.

„Viaţa, îşi spune Mermoz, trebuie luată aşa cum vine, zilele rele se duc, le iau locul cele bune”.

Avea dreptate. Căci iată că peste fruntea lui se şi apleacă umbra Şeherezadei şi a celor *O mie şi una de nopţi.*

La trei kilometri de bază existau câteva morminte. Unul dintre ele era al reginei Zenobia; o grotă adiacentă adăpostea câteva izvoare de ape termale şi sulfuroase, celebre încă din antichitate pentru proprietăţile lor

---

[6] Roman plin de scene amuzante şi picareşti aparținând scriitorului francez Henri Murger (1822—1861). (N.T.).

binefăcătoare.

Nu odată, împins de exaltarea-i caracteristică, Mermoz dormise în cavoul suveranei. Admirase frescele. Îşi interzisese, după cum interzisese şi camarazilor, să ia cu sine drept amintire cel mai neînsemnat obiect. Adesea se scăldase în izvoare.

Aceasta o putea face zilnic, exceptând vinerea care era rezervată căpeteniilor localnice. Dar tocmai această interdicţie le stârnise curiozitatea lui şi lui Coursault.

Într-o vineri cei doi prieteni s-au îndreptat aşadar spre izvoarele reginei Zenobia.

Cavoul îi întâmpină cu o tăcere desăvârşită. Pătrund sub pământ prin intrarea pe care o foloseau de regulă, se dezbracă şi plonjează în apa caldă care destinde şi fortifică. Când sunt pe punctul de a ieşi, Mermoz ciuleşte urechea şi-i face semn lui Coursault să tacă. Nişte glasuri răzbat de dincolo de peretele ce părea să astupe grota. O iau în sus, pe curentai de apă sulfuroasă; pe măsură ce înaintează, peretele devine tot mai scund şi, brusc, printr-o crăpătură, zăresc un superb corp de femeie.

Ţinându-şi răsuflarea, lipiţi de piatra poroasă, cei doi privesc. În penumbră, iată că se conturează încă o nuditate. Cele două femei îşi vorbesc, iar Mermoz şi Coursault ştiu destulă arabă ca să priceapă că una dintre ele e servitoarea şi cealaltă stăpâna, soţie a unui şeic beduin. Cu siguranţă, străjeri şi sclavi veghează prin apropiere. Niciodată un şef nu şi-ar lăsa soţia să meargă undeva neprotejată. Şi dacă ar surprinde un „ghiaur” contemplându-i chipul fără văl, interzis privirilor bărbăteşti, l-ar ucide fără cruţare. Iar aici, nu-i vorba numai de faţă! Fascinat, Mermoz nu clinteşte. Deodată, tânăra se răsuceşte, oferind ochiului trăsăturile sale copilăreşti. Capul cu păr ondulat, încastrat în fisură, e aproape lipit de al său. Gura i se întredeschide. Dacă ţipă, cei ce-au comis sacrilegiul sunt sortiţi unei morţi sigure.

Nemişcat, Mermoz priveşte; priveşte întruna. Se scurg câteva secunde. Nu se aude în grotă decât murmurul

izvorului. În loc să strige, tânăra surâde. Abia atunci Mermoz se retrage.

Va reveni adesea vinerea, la căderea serii, la cavoul reginei Zenobia. Întotdeauna singur.

Şi astfel, Mermoz a cunoscut din deşert izolarea, meditaţia, ciclonul şi cele mai fermecătoare imagini. Dar carnea sa, pielea sa nu fuseseră încă marcate de-adevărata amprentă a pustiului. Nu-i simţise ucigaşa răsuflare. În clepsidra Palmyrei, clipa aceasta nu era departe.

O primăvară scurtă şi violentă se înstăpânise peste dune. Pretutindeni unde clipea un ochi de apă, răzbătea o vegetaţie pipernicită şi efemeră. Triburile beduine se puseseră în mişcare, căutând noi locuri de păşunat. Coborau dinspre Eufrat către Palmyra. Efervescenţa războinică se răspândea, câştiga teren.

În răstimpul celor trei luni, Mermoz izbutise să se impună superiorilor săi. Înţeleseseră că pot conta, mai mult decât pe oricare altul, pe acest băiat serios a cărui unică bucurie era să fie în aer. Era desemnat pentru cele mai primejdioase misiuni, pe vremea cea mai proastă. Mermoz devenea tot mai stăpân pe meserie. Lăsând orgoliul deoparte, ştia că, din prima sa zi de pilotaj, nu avusese nici o secundă de slăbiciune. Era stăpân pe nervi şi poseda un calm pe care-l considera garanţia esenţială a siguranţei sale. Şi, deşi avea conştiinţa faptului că, faţă de alţi piloţi mai vechi, era încă „boboc”, simţea că depăşise stadiul uceniciei.

În prima săptămână a lui martie 1922, însoţit de un locotenent observator, primise misiunea să lanseze un mesaj lestat destinat garnizoanei din Homs şi să depisteze cu aceeaşi ocazie un *djich*[7] semnalat în zonă.

La întoarcere, timpul s-a stricat. Ploaie, ceţuri, nori... Pierzând drumul, Mermoz a continuat să zboare timp de patru ceasuri, până la epuizarea completă a carburantului şi să aterizeze, în plin deşert, la 130 de kilometri de Palmyra.

---

[7] Formaţie de războinici nomazi (N.T.),

În apropierea locului de aterizare campau două triburi nomade, unul ostil, celălalt favorabil francezilor. Aviatorii au cerut protecţia acestuia din urmă. Locotenentul a plecat pe o cămilă la Palmyra, urmând să trimită de acolo carburantul necesar. Mermoz a rămas lângă aparat.

Doi beduini înarmaţi i-au ţinut tovărăşie ca să-l apere de vecinii care voiau să distrugă „tayera”[8]. Mermoz dormea sub aripi, mânca „kuskus”[9], şi-i învăţa franţuzeşte pe noii săi amici. Neavând ceas, meşterise un soi de cadran ca să ţină socoteala orelor. Au fost destul de lungi. Aventura a durat patru zile şi o încăierare risca să izbucnească în orice moment. În dimineaţa celei de a cincea zi, coloana de ajutor şi-a făcut apariţia. Era formată din mecanicul lui Mermoz, o călăuză, câţiva meharişti şi cămilele de povară încărcate cu carburant.

Plinul a fost făcut, Mermoz şi mecanicul au decolat salutându-i voios pe beduinii prieteni, siguri că vor ajunge la Palmyra în mai puţin de două ceasuri.

Avionul aborda munţii care vegheau asupra capitalei reginei Zenobia, pasagerii întrezăreau aproape reverberaţia oazei şi a ruinelor, când regimul motorului a început să scadă, iar acesta să degaje o căldură suspectă. Brusc au ţâşnit flăcările. Mermoz a tăiat imediat contactul, s-a angajat în glisadă şi a izbutit să stingă incendiul. Se afla la o altitudine de 1.800 de metri. Cu elicea în drapel, a planat, a reperat un posibil teren şi a aterizat corect pe un soi de şa între două piscuri.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost să-şi liniştească mecanicul îngrozit de-a binelea:

— Nu suntem departe de escadrilă, i-a spus el. Ai cuvântul meu că te scot de aici.

Apoi a examinat aparatul. Ireparabil. Nici măcar apa din

---

8 Avion, în limba arabă (N.T.)

9 Mâncare locală pregătită din boabe de ovăz, carne de berbec şi legume, cu un sos foarte picant (N.T.)

radiator nu mai putea fi folosită. Se evaporase din pricina flăcărilor. Mermoz şi-a făcut socotelile: dacă ar fi aterizat în plin deşert, pe un teren plat, avioanele pornite de la Palmyra în căutarea sa, l-ar fi putut găsi. Dar care ochi omenesc ar fi fost capabil să descopere minuscula pată a avionului în acest masiv muntos, în acest haos de stânci golaşe?

A rămâne pe loc însemna să se condamne la moarte prin sete. Deci, vor trebui să ajungă la oază pe propriile lor picioare. Calculând distanţa parcursă în zbor, de la punctul lor de plecare, Mermoz a estimat că s-ar găsi la aproximativ o sută de kilometri de escadrilă. O sută de kilometri — asta cu condiţia să nu rătăcească drumul — într-un teren complet lipsit de apă şi aflat în plină rebeliune.

— Merge, i-a zis el mecanicului. Ajungem. La drum.

Era trei după amiază. Soarele, năprasnic, făcea sudoarea să ţâşnească din trupurile lor. Începea cumplita operă a deshidratării. Când ziua s-a stins, cei doi s-au oprit. Ca să se orienteze, Mermoz avea nevoie de răsăritul stelelor. Hotărâse să coboare cât mai târziu la şes ca să evite riscul de a fi capturat de beduini. Ştia ce soartă îl aşteaptă în cazul în care ar cădea în mâinile unui trib ostil. Pe tema asta, popota escadrilei zumzăia de poveşti cumplite şi adevărate.

Aceea, de pildă, a locotenentului-pilot Luciani şi a sergentului mitralior Giovacchini care-l însoţea, o dramă cumplită concentrând în ea toată oroarea războiului larvar din deşert. Echipajul s-a văzut nevoit să aterizeze în preajma Eufratului, drept în mijlocul unor triburi răsculate. Capturaţi de un grup de nomazi ostili, cei doi au fost torturaţi cu sălbăticie. În calitatea sa de şef, locotenentul a avut parte de un tratament de o cruzime specială. Mai trăia când i-a fost spintecat pieptul ca să i se smulgă inima. Sergentul, ciuruit de pumnale, a fost abandonat pe nisip, crezându-se că-i mort. Şi-a revenit în simţiri odată cu căderea nopţii şi a izbutit să se târască până la un post francez. Îndelungi îngrijiri şi o constituţie de excepţie au făcut miracolul posibil: omul a fost salvat. La câteva luni după aceea, o companie de meharişti a

pus mâna pe torţionari. Au fost deferiţi curţii marţiale. Sergentul a compărut ca martor.

— Pe care din inculpaţi îi recunoaşteţi? h-a întrebat preşedintele,

— Pe acesta şi pe acesta, a răspuns sergentul corsican.

Şi, în timp ce-i desemna, i-a doborât pe amândoi cu câte un foc de revolver.

Mermoz mi-a povestit această tragedie într-o zi pe când dejunam pe Champs-Elysées. Nu ştiu dacă această istorie a precedat sau a fost ulterioară aventurii sale din munţii Palmyrei, dar au existat destule altele la fel de adevărate pe care le ştia în ceasul când îşi trăgea sufletul, aşteptând ivirea stelelor, în tăcerea nisipurilor şi a nopţii.

În sfârşit, ele au apărut. Mermoz s-a căţărat pe un ţanc şi şi-a trasat itinerarul după harta cerească. Urmat da mecanic au mărşăluit toată noaptea. Când s-a crăpat de ziuă, soarele le-a devenit călăuză. Abia atunci a început adevărata luptă împotriva pietrelor care se rostogoleau sub picioare, a ocolişurilor la care-i obliga stâncăria, a zăpuşelii ce sporea din oră-n oră, o oboselii care turna plumb în picioare şi le rupea şalele. Dar, mai ales, împotriva setei. Nici pic de salivă în gură, sau, când era, părea că-i de smoală. Cleşti de foc strângeau gâtlejul. Transpiraţia desăvârşea istovirea corpurilor secătuite de vlagă, scorojite.

Mermoz continua marşul cu pasul său măsurat de atlet, reconfortându-l pe mecanic, cercetând împrejurimile. Ziua s-a stins. Nu scăpaseră încă dintre munţi. Şi tot printre ei se aflau după o nouă noapte de mers.

Efortul furnizat de Mermoz devenise un automatism. Ceea ce numim voinţă plutea undeva în afara lui. Ea trăgea după sine corpul. Mecanicul îl urma.

În zori, cei doi au atins buza lanţului muntos, dar Palmyra nu se zărea. Instinctul i-a suflat lui Mermoz că n-o să mai reziste multă vreme. Picioarele nu-l mai ascultau. Nisipul plăsmuia fantome. Umflată monstruos, limba îi umplea gura. Trebuia să aleagă calea cea mai scurtă, ori cât de mare ar fi

fost riscul de a da peste vreun grup de beduini răsculaţi.

Ajuns la şes, Mermoz a reperat o pistă (mai târziu avea să afle că era cea care lega Deyr ez Zõr de Palmyra) şi s-a îndreptat către ea. Mecanicul, nemaiputând înainta, Mermoz l-a târât până la drumul caravanelor. Acolo nefericitul n-a mai rezistat şi s-a prăbuşit. După ce a zgâlţâit în zadar masa inertă a coechipierului său, Mermoz l-a săltat în cârcă şi a pornit mai departe. Curând însă a început să se împleticească.

„Dacă izbutesc să mai merg, e o şansă în plus şi pentru el şi pentru mine...” i-a trecut, vag, prin minte ca şi când ar fi fost vorba, de cu totul altcineva.

L-a lăsat pe mecanic şi a continuat. După câteva ore se prăbuşea, la rându-i, de-a curmezişul pistei. Străbătuse, fără o picătură de apă, patruzeci de kilometri în plin munte şi douăzeci prin pustiu. Calculul său s-a dovedit exact; căzuse în imediata apropiere a Palmyrei. A fost găsit, zăcând în nesimţire, de către o patrulă de meharişti, comandată de un adjutant breton, care-şi făcea obişnuitul rond.

Avea buzele vinete, iar limba, umflată îngrozitor, nu mai încăpea în gură.

În timp ce câţiva ostaşi porneau, în galopul cămilelor, să-l salveze pe mecanic, Mermoz era transportat la escadrilă. Şi-a recăpătat cunoştinţa abia pe seară, dar asta ca să cadă într-un somn care a durat două zile. Când s-a trezit, primul lucru pe care l-a cerut a fost să zboare. De acum, trata cu moartea de la egal la egal.

Primise acolada cea mare.

Aventura lui Mermoz îl adusese până la pragul pe care nu-l treci niciodată de două ori. O uşoară greşeală de calcul, o slăbiciune fizică sau psihică survenită cu numai câteva ore mai devreme şi meharişti ar fi adus la Palmyra – admiţând că l-ar fi găsit – doar cadavrul său. Mermoz s-a convins că posedă sângele rece, intuiţia şi rezistenţa necesare ca să înfrunte chiar şi situaţii disperate. Când, odată trezit din

somn, a resimţit aceeaşi dorinţă de a zbura, a avut, cu siguranţă, sentimentul că adevărata sa căsătorie cu aviaţia se săvârşise pe deplin. Ştia acum ce înseamnă suflarea morţii. Dar prefera să moară zburând, decât să trăiască fără zbor.

Intuise, încă de pe vremea uceniciei de la Istres, care îi este destinul. După halucinantul marş peste munţi şi prin deşert, această intuiţie se transformase în acel soi de convingere profundă, intimă, pe care o dobândeşti o dată pentru totdeauna şi la care nu te mai gândeşti apoi niciodată. Simţul eroic se născuse în Mermoz în acea zi.

Aici se conturează elementele unei probleme pe care o ridică, în cazul destinelor aparte, aspiraţia la glorie sau, dimpotrivă, refuzul acesteia, ambele stări fiind proprii, unor anumite caractere. De ce, s-ar putea întreba unii, să atribuim o asemenea importanţă unei pene? Fără ea, ar fi fost Mermoz un pilot mai puţin bun? Meritele sale n-ar fi rămas aceleaşi? Şi dacă un accident soldat cu bine contribuie atâta la glorie, nu cumva există şi alţi aviatori care au trecut prin situaţii asemănătoare, ba poate chiar mai primejdioase, mai cumplite şi totuşi au izbutit să scape? Este oare drept ca cineva să profite mai mult de pe urma unui eveniment nefericit decât de o serie de succese, dar fără elemente dramatice şi să se vorbească despre el altfel decât despre ceilalţi camarazi, aflaţi în aceeaşi oală?

Nu ştiu dacă e drept sau nu. Ştiu însă că numai marile încercări, marile căderi, marile reuşite şi marile şanse fac mare un om. E clar că o viaţă hrănită cu ele nu poate fi considerată drept o succesiune de întâmplări fericite. Trăsnetul nu cade niciodată în acelaşi loc. Ca să se repete e nevoie de ceva care să-l atragă. Primejdia şi triumful nu încoronează decât frunţile alese; Mermoz aparţinea acestui nobil sânge. Aterizând în munţii Palmyrei din Siria, bechia avionului său a tras începutul unei lungi brazde epice.

Reacţia celor de la escadrilă a fost unanimă. Nu mă refer la

felicitările primite din partea căpitanului său, nici la acelea ale comandantului Denain, mai-marele peste forţele aeriene din Levant, prezentate cu prilejul unei vizite de inspecţie. Nu mă refer nici măcar la propunerea pentru o citare pe ordin de zi, propunere care s-a pierdut în maldărul de hârţoage întocmite de comandantul de escadrilă. Cel mai important a fost atitudinea camarazilor săi şi a ofiţerilor.

Modul în care s-a smuls din ghearele morţii, istorisirea mecanicului, firescul deşteptării, dorinţa de a zbura imediat, i-au adus acel respect fără ştaif, greu de exprimat prin cuvinte, acea inflexiune specială în prietenie care reprezintă recompensa maximă ce poate fi primită de un om de la tovarăşii săi.

Reacţia şefilor n-a întârziat nici ea: în locul vechiului Bréguet pierdut în munţi şi incendiat de o coloană trimisă în acest scop, i-a fost încredinţat un aparat nou-nouţ, modelul cel mai recent, primul avion sanitar din deşert.

— Acum nu mai am ce să-mi doresc, a declarat Mermoz.

Ca să fie înţeleasă natura bucuriei sale, să ne amintim de temerile pe care le avusese la gândul că, într-o zi, va fi obligat să bombardeze triburile dizidente.

În loc de a incendia, a nimici, a ucide, mâna sa sigură şi conştiinţa de om şi pilot îl desemnaseră să salveze răniţi şi bolnavi pierduţi între dune.

Zboară în ajutorul celor doborâţi de febră, a mutilaţilor pentru care intervenţia rapidă a unui medic sau chirurg reprezintă o chestiune de viaţă şi de moarte. Ce miracol pentru aceşti nefericiţi care, vlăguiţi, sângerânzi, au fost scuturaţi zile de-a rândul în spinarea unei cămile, să vadă apărând pe acest mesager al sănătăţii, al speranţei, în sclipitorul său avion. Mermoz a devenit un brancardier înaripat.

Imposibil să nu te gândeşti la adolescenţa lui, impregnată de povestiri de spital şi de inepuizabila caritate a doamnei Mermoz, infirmieră la Laënnec; acum, când el zbura pe deasupra deşertului către sălile de operaţie, ea îşi petrecea

zilele la dispensarul din Pontoise care-i fusese încredinţat.

Printre nenumăratele scrisori pe care i le-a trimis Mermoz în această perioadă, puţine cuvinte sunt la fel de emoţionante ca cele de mai jos:

„Bolnavul era complet sfârşit şi cât a durat drumul medicul i-a făcut întruna injecţii. La 1.200 de metri altitudine. Doar tu lipseai, draga mea măicuţă.”

Încă de pe atunci, Mermoz nu se „tocmea” când era vorba de muncă. Din clipa în care a primit avionul său sanitar, eforturile sale n-au mai cunoscut limite. A aterizat peste tot unde era cu putinţă să fie aşezate roţile unui aparat ca să-i încarce pe cei care aveau nevoie de ajutorul său. Zboară deasupra Eufratului. Aterizează la Damasc. Este la Beirut. Revine la Palmyra ca să plece din nou. Sunt săptămâni când parcurge mii de kilometri ceea ce cu avioanele din acea vreme reprezenta, pentru un tânăr pilot, o fantastică cheltuială de energie fizică şi nervoasă. Puţin îi pasă. Mai mult, se îmbată cu propria-i oboseală. E mândru să poată închina unei opere umanitare forţa tânără a muşchilor săi şi proaspăta ştiinţă a zborului. Deci, zboară şi salvează. Impetuozitatea sa vitală şi nevoia de a ajuta sunt admirabil împletite.

Dar orice exaltare trebuie plătită şi, mai cu seamă, aceea care impune, într-un climat cumplit, uzura organismului.

În iulie, două uragane de nisip devastează complet escadrila. Piloţii vieţuiesc sub pământ, într-o răcoare — extrem de relativă — de +48° la umbră. La întoarcerea dintr-o evacuare sanitară, pe când se pregătea să aterizeze, Mermoz a simţit că se pierde. O ameţeală cumplită, picioare care se-nmoaie, pielea în flăcări. „Măciuca-n moalele capului”, la ale cărei lovituri rezistase timp de nouă luni, îl doborâse acum. Abia i-au ajuns puterile să se rostogolească din carlingă şi să se târâie până la pat. Timp de trei zile a zăcut inconştient într-un adăpost subteran în vreme ce afară simunul umplea deşertul de urgia sa galbenă. Câtva timp, după ieşirea din comă, Mermoz n-a mai fost acelaşi. Trupul,

supus unui antrenament riguros, îşi redobândea rapid vigoarea. Sistemul nervos fusese însă, în mod sigur, zdruncinat. Cu o bruscă şi dureroasă acuitate, Mermoz a realizat dintr-o dată că Palmyra constă, de fapt, în câteva hectare de teren limitate de patru şiruri de sârmă ghimpată şi două sute de kilometri de deşert. Că viaţa sa sentimentală se rezuma la scrisorile sosite sau cele care urmau să vină. Că scurgerea timpului devenea perceptibilă numai datorită trompetului care suna cele patru momente ale zilei. În rest, pustietate fără ecouri. Zgomotele universului se pierdeau înăbuşite de nisipuri. Cu creierul gol, cu mintea împăienjenită, se scutura de apatie doar când trebuia să zboare, ca apoi să recadă într-o stare de totală inerţie. Căldura infernală (la prânz termometrul atingea 70°), hrana şi apa dubioase, lipsa unui confort elementar, şi el şi camarazii transformaţi de aceste condiţii de existenţă, în nişte dulăi arţăgoşi, totul concura pentru ca depresiunea morală a lui Mermoz să devină de nesuportat.

Trăia, ca să spunem aşa, într-un permanent punct de rupere. De două ori, acest punct-limită a fost depăşit. Primul caz mi-a fost relatat de Coursault, al doilea chiar da Mermoz.

Plecat într-o misiune, având o pană, absent vreme îndelungată din pricina motorului care se cerea reparat, Coursault n-a revenit la Palmyra decât după câteva săptămâni. A adus cu sine, conform tradiţiei, o încărcătură serioasă de băuturi. După ce în tovărăşia câtorva camarazi, şi-a sărbătorit cum se cuvine întoarcerea la escadrilă, el şi cu Mermoz au părăsit popota. Cei doi prieteni voiau să celebreze numai între ei bucuria revederii.

Era o noapte cu lună plină. Deşertul şi ruinele se confundau într-o strălucire în care omul nu-şi mai avea locul. Beţi amândoi, ţineau fiecare câte o sticlă plină de coniac.

— Încotro? a întrebat Coursault.

— La capătul pământului, a răspuns Mermoz.

Capătul pământului însemna cele patru rânduri de sârmă ghimpată. Un puşcaş senegalez, eben african, stătea de

sentinelă. Urlete lugubre de câini răzbăteau dinspre bordeiele beduine răspândite printre ruinele Templului Soarelui.

Mermoz bea şi vorbea, vorbea şi bea. N-avea decât douăzeci de ani. Era beat de alcool, de oboseală, de deşert, de singurătate. S-a pornit să plângă, să geamă, aidoma cotarlelor din Templul Soarelui. Acelaşi lucru l-a făcut şi Coursault. Şi amândoi au rămas să scâncească acolo până la primele săgeţi de foc ale implacabilului soare ce se înălţa peste pământul pustiu.

Coursault a trebuit să plece. Mermoz a rămas singur, fără un tovarăş de nădejde, să lupte împotriva miasmelor nisipurilor şi a caniculei. Şi-a amintit atunci de cocaină şi cum, la Metz, îl ajutase să scape din tentaculele plictisului. În Siria, acest drog era o marfă curentă. Şi-a procurat-o şi, timp de o săptămână, a prizat regulat. Dar zeii, odată aleşi, sunt geloşi. Ei nu îngăduie nimic în afara propriului lor cult. Pilotând, Mermoz a remarcat că reflexele nu-l mai ascultă. O nesupunere abia perceptibilă, dar pentru el a fost de ajuns; la douăzeci de ani, ca şi în ajunul morţii, gesturile legate de zbor erau pentru el sacre. De cum a aterizat la Palmyra, s-a repezit să arunce ce-i mai rămăsese din pudra albă după o dună, dincolo de terenul de zbor. Obişnuinţa se crease însă şi sistemul nervos fusese intoxicat. A doua zi, Mermoz suferea din pricina lipsei drogului. Şi, deşi ştia că ceea ce face este absurd, a revenit la dună.

— În patru labe, ca un animal, mi-a povestit el, am scotocit, am scormonit nisipul în nădejdea stupidă că voi regăsi câteva grăuncioare de stupefiant. De atunci, nu m-am mai atins niciodată de aşa ceva.

Am dezvăluit aici această confidenţă pentru că, înainte de orice, vreau să arăt ascensiunea lui Jean Mermoz către propriul său adevăr. El este inseparabil de lupta pe care şi-a impus-o; şapte ani mai târziu, gestul său mitologic de a bloca, cu propriii săi umeri, avionul ce risca să se prăvale într-o prăpastie din Anzi n-ar avea întreaga sa semnificaţie dacă, din toate etapele parcurse, n-ar domina, superb, animalica

scormoneală din nisipul Palmyrei.

Acelaşi nisip, acelaşi deşert care, pentru o clipă, îl dezbinaseră pe Mermoz, i-au redat, prin biruinţa repurtată asupra lor, o noţiune mai justă a propriei sale forţe, o mai mare severitate faţă de el însuşi. Nimic nu căleşte mai vârtos voinţa — pentru cel menit să înfrângă — decât slăbiciunile şi abandonurile; creuzetul ei sunt tocmai voluptoasele lor tentaţii. Când Mermoz s-a ridicat în picioare, după inutilele sale căutări şi a înţeles degradarea pe care o comporta acest act, a renunţat pe loc la orice evadări artificiale. În clipa aceea a ştiut ca salvarea nu poate veni decât de la el. S-a simţit mai sigur şi mai pur.

Şi-a redobândit pacea interioară, în pofida arşiţei care nu se domolea şi a muncii vlăguitoare.

A renunţat la băutură, a sporit exerciţiile sportive, şi-a impus să citească şi mai mult. S-a străduit să uite de sine ca să poată participa la umilele existenţe din jurul său.

Într-o dimineaţă a surprins un tânăr ostaş înlăcrimat. Chestionându-l cu blândeţe a aflat că nefericitul urmează să fie repatriat fiind tuberculos, că e inapt de muncă şi că plânge gândindu-se la viitorul care-l aşteaptă acasă. L-a îmbărbătat zi de zi, iar când băiatul a plecat i-a dat o scrisoare pentru maică-sa. Aceasta l-a primit pe bolnavul de la Palmyra exact aşa cum se aşteptase Jean. Ostaşul i-a scris, dând doamnei Mermoz numele de „Providenţă”. Mulţumindu-i, Mermoz spunea:

„E o bucurie atât de sănătoasă să poţi face un pic de bine. E singurul lucru de care nu se poate să ne dispensăm în viaţă. E o fericire atât de lesne de obţinut. Un om lovit de soartă are dreptul la devotamentul celor mai norocoşi decât el.”

Era o perioadă când Mermoz se simţea fericit. În sfârşit, fusese înaintat sergent, cu solda plătită retroactiv pe un an de zile astfel că a putut trăi nespusa bucurie de a trimite câteva mii de franci mamei sale. A fost citat pe ordin de zi. La

aniversarea morţii lui Guynemer[10], a fost desemnat să primească fanionul escadrilei din Palmyra. Comandanţii săi îi solicitau avizul — lui şi numai lui — de câte ori era vorba de un zbor primejdios. Îl dădea, roşind, dar ca pe un ordin, pe un ton, firesc, de comandă. Ofiţerii îl urmau fără să se formalizeze. La douăzeci de ani se anunţa forţa unui caracter ieşit din comun.

Faptul de a fi cunoscut gustul morţii şi pe acela al decăderii şi de a le fi dominat i-a dat lui Mermoz o tărie aparte. Prăbuşirile fizice datorate epuizării l-au mai pus de câteva ori la pământ, dar de fiecare dată s-a restabilit rapid şi fără complicaţii neurologice. Devora eternul berbec în cantităţi pantagruelice şi ciorchini întregi de curmale. Dimineaţa, la deşteptare, înghiţea şase ouă. Cu toate acestea, era numai muşchi şi tendoane.

Gusta, cu atât mai bine, atunci când se ivea prilejul, plăcerile oraşelor de care viguroasa sa tinereţe era privată. Evacuările sanitare îl conduceau adesea la Damasc. De obicei, se înapoia imediat după terminarea misiunii. De două sau trei ori, comandantul său, care-l iubea şi dorea să-i ofere posibilitatea unei destinderi, i-a ordonat să petreacă, în capitală, câteva zile. Prânzurile de căpcăun şl escapadele în cartierele rău famate se ţineau atunci lanţ, fără să-i afecteze nici sănătatea, nici prospeţimea sufletească, nici echilibrul.

Dimineaţa se ducea la piaţă, vrăjit de culorile şi trepidaţia de acolo. Era însoţit de o maimuţică, pe nume Boubou, mascota uneia din escadrilele cantonate la Damasc. Era o mare expertă în materie de ouă, şi iată cum şi-au dat seama: ouăle cumpărate de popotari de la piaţă erau în bună parte de nemâncat, pe când cele şterpelite de Boubou şi ascunse de ea într-un pod cu fân se dovedeau, întotdeauna, excelente. Mermoz a avut ideea să ia cu el maimuţica şi cei

10 Georges Guynemer, as al aviaţiei franceze din timpul primului război, mondial, a fost doborât în 1917, având la activ 54 de victorii aeriene (N.T.)

mai pezevenghi dintre negustori tremurau în faţa flerului acesteia.

La 24 decembrie, Mermoz se afla la Damasc. Adusese cu avionul două cazuri urgente şi ar fi putut să petreacă noaptea în marele oraş, luându-şi revanşa pentru Ajunul famelic de anul trecut. Nici gând de aşa ceva. Aprovizionarea Palmyrei, chiar dacă se înregistraseră oarecari progrese, continua să fie precară. Mermoz a burduşit avionul cu tot ce i-a îngăduit punga să cumpere şi şi-a reluat zborul. În ziua aceea se prezenta la escadrilă un spectacol de revistă al cărui autor era.

Mermoz era un camarad perfect, fără să fie darnic cu prietenia. Amabil cu toată lumea şi gata oricând să facă un serviciu, îşi desfereca greu inima. Rezerva aceasta se datora timidităţii, unei profunde vieţi interioare şi sentimentului ca darul prieteniei trebuie să rămână întreg şi nu suportă mărunţirea.

Am întâlnit câţiva oameni pentru care cuvântul „prieten” era sacru. Mi-am întemeiat şi eu o bună parte din existenţă pe această noţiune. Dar n-am întâlnit pe nimeni care s-o fi implantat cu atâta sfinţenie în suflet ca Mermoz. Printre multe altele este şi asta una din minunatele lecţii pe care a dat-o prezenţa sa pe pământ.

La Palmyra, Mermoz a avut doi prieteni; unul vechi, dacă putem folosi acest termen, pe Coursault, cu care împărţea totul: rufăria, banii, uniformele, plăcerile şi tristeţile, şi altul nou: Etienne.

Este meschin şi pueril să cauţi o ierarhie atunci când e vorba de sentimente profunde. Când un om are inima îndeajuns de mare ca să iubească de mai multe ori sau mai multe fiinţe, prietenia nu cunoaşte grade de comparaţie, mai cu seamă la cineva ca Mermoz a cărui natură nu putea admite, în ordinea afecţiunilor, nimic care să nu fi fost total.» E jocul acesta al nuanţelor care diferenţiază sentimentele mai bine decât intensitatea lor. Văzută din acest unghi, am putea spune că Etienne i-a inspirat lui Mermoz o tandreţe de o

calmă perfecţiune.

Cei doi tineri s-au cunoscut la Palmyra. Etienne era şi mai rezervat, şi mai secret decât Mermoz. Ceea ce la Jean era atenuat de frumuseţea sa, de blândeţea şi farmecul său, căpăta la Etienne o formă aproape dezagreabilă. În ochii tuturor, băiatul trecea drept un urs.

Era de statură mijlocie, cu chipul ascuţit, împroşcat de pistrui şi cu înfăţişare ascetică. Gesturile erau lente, delicate, vorbea puţin, dar foarte exact în exprimare, cu un uşor accent rural din Champagne. Singura lui asemănare cu Mermoz era părul, pe care-l avea lung şi ondulat. O vreme s-au observat în tăcere, ca deodată, fără ca cineva să fi putut descifra evoluţia sentimentelor lor, să se constate că între ei domneşte o înţelegere perfectă. Nu şi-au manifestat niciodată această afecţiune. Dar când erau împreună, formau un bloc. Mermoz îl proteja pe Etienne, iar acesta îi închinase o adoraţie oarbă, îndărătnică, gravată odată pentru totdeauna ca şi trăsăturile sale de ţăran. La fel avea să fie, mai apoi, în Franţa, în Africa, în America. Patru continente poartă urmele acestei prietenii.

Zboruri, primejdii, puritate, prietenie... Mermoz a deprins la Palmyra tot ce-i era necesar pentru viaţă. Cunoscuse vraja pe care o ştiu numai fiinţele alese care au dăruit deşertului o parte din existenţa lor. Demonul nisipurilor şi al solitudinii se furişase în însăşi substanţa sufletului său. Lungile zile petrecute sub soarele copleşitor, noaptea lunară, inumană când gemuse lângă îngrăditura de sârmă ghimpată, ţinând isonul câinilor beduinilor, simunul galben şi dens care smulgea corturile reprezentau tot atâtea farmece inexplicabile. Îşi cunoscuse, fără s-o ştie, propriul său adevăr. Măsura acestui privilegiu n-a avut-o decât în momentul în care a trebuit să se gândească la plecare. Venise anul 1923. Odată terminate cele optsprezece luni de Siria, urma să se reîntoarcă în Franţa. I-a scris doamnei Mermoz:

„Mai ales, măicuţa mea dragă, să nu spui că sunt egoist.

Te iubesc din tot sufletul şi îmi lipseşti. Nu mai e nevoie să ţi-o spun. O ştii şi singură. Dar temperamentul meu independent, aş zice chiar sălbatec, e în perfectă armonie cu această imensă singurătate, ea însăşi teribil de sălbatecă. De aici provine ceea ce aş putea numi seninătatea mea. Uneori, am impresia că m-am schimbat. În ce sens? Asta n-aş putea-o încă spune.”

Mermoz împlinise douăzeci şi unu de ani. Ce va face în Franţa după isprăvirea permisiei şi a ultimelor luni de serviciu? Nu-şi dorea, pentru nimic în lume, să rămână în armată. Era imperios atras de aviaţia civilă. Dar, după ce o forţase pe mama lui să suporte o despărţire atât de îndelungată, cum s-o osândească la una pe viaţă? Şi, în acelaşi timp, cum să renunţe la o meserie care apucase să-i intre în sânge?

„Îmi va fi greu să părăsesc aviaţia, spunea el. *Am impresia că am practicat-o dintotdeauna. Se potriveşte atât de bine firii mele, încât găsesc în ea sentimentul unei depline siguranţe. Dar te am şi pe tine. Îmi eşti mai dragă ca orice pe lumea asta şi nu ştiu ce aş face ca să-ţi dăruiesc fericirea şi liniştea pe care le meriţi şi de care ai atâta nevoie.”*

Astfel glăsuia iubirea lui Mermoz pentru mama sa. Dar cealaltă dragoste, cea pe care i-o dezvăluise infernul de la Istres şi binecuvântarea Palmyrei se dovedea implacabilă. Alegerea se făcuse de la sine.

La 12 ianuarie, Mermoz părăsea Palmyra, luându-şi de la ea un rămas-bun în care lăsa o parte însemnată din propria-i fiinţă. Presimţea că petrecuse acolo zile ce nu se mai repetă într-o viaţă de om.

După câţiva ani, Mermoz afla că lângă Templul Soarelui fusese construit un hotel. Şi-a simţit ochii aburindu-se de lacrimi şi a rostit, aşa ca să audă doar el:

„N-aş mai putea reveni niciodată acolo”.

Cartea a doua

LINIA

I.

LA PĂMÂNT

La sfârşitul lui februarie, Mermoz şi Coursault au fost îmbarcaţi pe nava *Lotus.* Singura grijă care-i preocupa era aceea de a stoarce toate plăcerile posibile din cele trei luni de permisie.

Siria îi expedia acasă cu buzunarele pline, bărbaţi în toată puterea cuvântului, având orgolioasa conştiinţă a primejdiilor învinse şi a faptului că tot ce au avut de făcut, au făcut bine. Întoarcerea căpăta aura obişnuită tuturor revederilor după o absenţă prelungită. Franţa le apărea nouă, tandră, cu braţele larg deschise. Acum era rândul ei şi nu al deşertului să zămislească miraje.

Cei doi prieteni erau superb echipaţi pentru această reîntâlnire. Divorţul dintre regulament şi uniforma lor era complet, unica sursă de inspiraţie fiind propria lor fantezie. Veston bleu-deschis cu revere, cravată în dungi, chipiu de cavalerie, azur pe fond roşu, cizme şi centură cu diagonală ofiţereşti, cravaşă la subţioară, un trecut deja glorios şi douăzeci şi unu de ani — nu era oare de ajuns ca să te simţi buricul pământului?

Singura escală, cea de la Alexandria, s-a acordat perfect cu această stare de spirit. Egiptenii treceau tocmai printr-o criză de anglofobie acută şi amiciţia lor seculară pentru Franţa friza exaltarea. Cei doi piloţi au fost primiţi ca nişte triumfători, sărbătoriţi delirant la restaurante, spectacole, pe străzi, în cartierele cu dame. Până şi zarafii, pe care nimic nu-i înduioşează, le-au vândut lirele sterline cu cinzeci de centime sub cursul curent.

Lotus a ridicat ancora. Pe punte, Mermoz şi Coursault priveau cum se topeşte în zare pământul Orientului. N-a

apucat bine să dispară din ochii lot şi un frison cumplit l-a zgâlţâit pe Mermoz. A recunoscut pe dată şocul acesta subit. Celebra „lovitură de măciucă”.

— Mă duc să mă culc, a spus el. Maine n-o să mai am nimic.

La Marsilia, l-au debarcat pe o brancardă. Printr-un fenomen bizar, dar destul de frecvent, boala care, în Orient, trecuse pe alături atingându-l doar, acum că-i părăsise ţărmurile, se abătuse asupra lui cu o virulenţă nemaipomenită.

Cât a durat traversarea Mediteranei a rămas, în stare de inconştienţă şi numai tresăririle trupului pradă a unei febre pustiitoare, semnalau că mai e în viaţă. Când Jean i-a fost adus la Pontoise, doamna Mermoz s-a trezit cu un soi de muribund. Se poate lesne imagina groaza care a cuprins-o pe această femeie nervoasă, bolnavă, extenuată de nopţile de gardă, ce trăise doi ani cu obsesia întoarcerii fiului ei. Se temuse că va muri de bucuria revederii; a fost cât pe-aci să fie ucisă de spaimă la vederea acestei palori cadaverice, a acestei cumplite descărnări.

După numai zece zile avea de înfruntat un căpcăun care râdea în hohote şi plesnea de vitalitate. Constituţii ca cea a lui Mermoz nu pendulează prea mult între viaţă şi moarte. Cu o stupefacţie plină de încântare, maică-sa urmărea performanţele nesăţioasei sale pofte de mâncare.

Curând acest hău avea să înceteze să fie unicul obiect al stupefacţiei sale. Fiul care luase drumul Orientului şi cel care se întorsese de acolo nu erau identici. Nu-şi prea recunoştea feciorul în acest atlet de bronz a cărui slăbiciune făcea să iasă şi mai bine în evidenţă umerii eroici şi chiar, dacă părul lung, acest păr pe care nici unul din tartorii cazărmii nu reuşise să-l taie, rămăsese acelaşi, el adumbrea acum o expresie cu totul diferită. O îndrăzneală calculată, o siguranţă de bărbat împlinit, o nerăbdare reţinută, o fermitate de şef, iată ce învăţa, treptat, treptat să citească doamna Mermoz pe fruntea bombată, largă şi înaltă şi pe buzele încă uşor

copilăreşti. Iar în ochi, o lucire fixă şi îndepărtată, venită parcă dinăuntrul fiinţei şi polarizată de un astru nevăzut, lucire care-o speria.

În acele momente, fără să-şi spună mai nimic, a fost hotărât între ei că Jean nu va avea altă meserie decât aviaţia.

Cu toată vehemenţa unei duble resuscitări, Mermoz şi-a înfipt în viaţă dinţii săi albi. Era bogat. Adusese din Siria şaptesprezece mii de franci, iar Coursault cincisprezece mii. Pentru a nu ştiu câta oară au pus din nou fondurile lor în comun, împărţindu-le în trei părţi egale, fiecare dintre ele urmând să asigure plăcerile lunii în curs. Cu chipiurile azurii pe fond roşu pe-o ureche şi cravaşele la subţioară, cei doi au pornit la asaltul bucuriilor.

Chiolhanuri, femei, încăierări... Aidoma permisionarilor veniţi, în urmă cu câţiva ani, de pe front, aveau acelaşi sentiment că li se datorează totul. Cunoscuseră oare civilii care-i înconjurau simunul şi penele de motor, limba umflată de sete şi urletele câinilor printre ruinele scăldate de clarul de lună ale Templului Soarelui?

În expediţiile lor, Mermoz şi Coursault se completau de minune. Timiditatea care-l împiedica pe Jean să facă primii paşi atunci când era vorba de o femeie, Coursault o ignora cu desăvârşire. Abordajul îl făcea el; farmecul şi frumuseţea lui Mermoz acţionau după. La bătaie, însă, îi pierea orice rezervă. Forţa sa nativă, antrenamentul, cunoaşterea boxului francez îl făceau redutabil. Vânzătorii unui ziar de dreapta au aflat-o pe pielea lor când, cu prilejul unei gâlcevi izbucnite în Montmartre, Mermoz a lungit pe şase dintre ei pe trotuar.

Poate că doamna Mermoz ar fi izbutit prin simpla sa prezenţă (era mult prea indulgentă faţă de fiul său ca să procedeze altfel) să-i tempereze ardorile bahice, dar imperativele meseriei, organizarea unor noi centre de Asistenţă publică o ţineau departe de Pontoise. Când prima tranşă din bugetul lor a fost epuizată — cu mult înaintea datei prevăzute — Coursault a plecat să-şi tragă sufletul la ai

săi, la Fénières, iar Mermoz la bunici, în casa copilăriei sale de la Mainbressy.

S-au regăsit la Pontoise la 1 mai. Venise şi doamna Mermoz ca să-şi pregătească plecarea la Lille, unde fusese numită infirmieră-şefă a unui pavilion de turberculoşi dintr-un spital proaspăt inaugurat. Înfloreau liliacul şi lăcrămioarele, undele Oisei păreau repoleite de primăvară. Cei doi amici au atacat cu nerăbdare cea de a doua lor tranşă financiară.

Între două crize cumplite, calmate cu eter, Max Delty, prietenul din adolescenţă al lui Jean, participa la festinurile lor. Când gărzile i-o permiteau, doamna Mermoz li se asocia, cu un simţ al tinereţii şi o înţelegere admirabile.

Bugetul prevăzut pentru cel de al doilea exerciţiu al permisiei a fost epuizat mai repede chiar decât primul. Cei doi s-au pomenit într-o seară la Paris fără o leţcaie, având în cârcă şi două pipiţe. Din fericire, doamna Mermoz urma să plece în aceeaşi seară la Lille şi, ca atare, casa de la Pontoise era liberă. Jean şi Coursault îmbarcară efemerele lor cuceriri pentru o partidă la ţară, treabă care le-a încântat. Noaptea târziu, după lungi plimbări pe jos şi cu barca, perechile se întoarseră acasă. Mobilele şi lucrurile erau încă la locul lor, mutatul urmând să se facă abia peste câteva săptămâni. Tuturor le era foame şi sete. Mermoz s-a dus după proviziile şi sticlele ce mai rămăseseră la bucătărie. Agapa s-a terminat printr-o beţie generală.

Singurul pat, ce-i drept mare, se găsea în odaia doamnei Mermoz. Cei patru s-au culcat de-a valma, adormind imediat. Înainte însă de a se dezbrăca, Coursault a vrut să intre în baie, dar s-a pomenit că uşa-i încuiată.

— Pesemne că mama a luat cheia din greşeală, l-a liniştit Jean.

Coursault s-a trezit primul: Şi-a aruncat o privire înceţoşată peste odaie, şi-a amintit cele petrecute în ajun şi a zâmbit. Dar zâmbetul i-a îngheţat brusc pe buze: uşa de la baie era întredeschisă. I-a dat un ghiont lui Mermoz care nici n-a clintit. A fost nevoie de alte trei sau patru ca să-l aducă, în

sfârşit, la trezie.

— Jean, baia e deschisă, a şoptit Coursault.

Mermoz şi-a tras pe frunte claia de păr şi s-a oţărât:

— Eşti beat criţă, lasă-mă să dorm.

Era pe punctul de a se cufunda din nou în somn când o zgâlţâitură l-a aşezat în fund: nişte paşi teribil de familiari urcau seara. Au trecut câteva secunde şi, în prag, a apărut maică-sa.

Avea o bonetă şi un şorţ albe, iar în mâini un platou pe care abureau patru ceşti de cacao cu patru cornuri calde alături. Saltul de crap al lui Mermoz şi-al iui Coursault le trezise pe cele două dive care-şi frecau acum pleoapele. Între timp, cu tonul cel mai serios din lume, doamna Mermoz spunea:

— Sunt noua femeie de serviciu, domnule Jean; mama dumneavoastră mi-a poruncit să am grijă de dumneavoastră.

Mermoz le-a înhăţat de ceafă pe sărmanele fete năucite şi a tunat:

— Afară cu voi, afară imediat!

Doamna Mermoz s-a întors către fereastră, cutremurată de un râs greu de stăpânit.

În aceeaşi casă, Mermoz instalase o cameră care era copia fidelă a cortului său de la Palmyra. Aceleaşi draperii, aceleaşi perne, aceleaşi covoare. Avea pentru această încăpere o adoraţie mistică. Treptele care duceau spre ea, le urca numai în genunchi.

Ultima treime a rezervei lor siriene a fost epuizată de Mermoz şi Coursault cu mult înainte de terminarea permisiei, aşa că, în iunie, când s-au prezentat la regimentul 21 de bombardiere de la Nancy tot ce mai aveau era o monedă de doi bani. În faţa grilajului cazărmii, Mermoz a expediat-o printr-o sfârlă şi a spus:

„O luăm de la capăt”.

Gestul era acelaşi ca la Beirut, dar în repetarea lui apăruse

un element nou, stânjenitor. Sfidarea luase locul credinţei. O dezinvoltură brutală se substituie exaltării ce-l stăpânise atunci când debarcase în Orient. Trei luni de viaţă dezlănţuită întunecaseră întrucâtva reflexele Palmyrei. Spiritul nu mai avea rolul esenţial. Exigenţele fizice, comprimate timp de optsprezece luni într-un corp atât de viguros, îşi luaseră o revanşă mult prea rapidă. O experienţă din care Mermoz ieşise derutat, tocmai pentru că era făcut să trăiască mereu stăpân pe sine însuşi. Derutat şi anesteziat parcă. Într-atât încât acceptase ceva care în Siria i se păruse cu neputinţă şi anume să rămână, mai departe, în cadrele armatei. Venise la Nancy cu intenţia să se pregătească pentru şcoala de la Versailles şi să devină ofiţer-pilot.

Norocul său — şi acela al aviaţiei franceze — a vrut ca regimul de la escadrila a 3-a la care a fost afectat să-i reînvie cele mai triste amintiri de la Istres şi Metz.

Mai întâi, a fost despărţit de Coursault, numit la o altă escadrilă a regimentului. Apoi i-a fost interzis să mai poarte superba sa uniformă fantezi la care, credea el, avea tot dreptul după cele petrecute în Siria. Galoanele au reînceput să-l apese pe tânărul care le uitase importanţa în timpul unui serviciu liber şi nobil şi a unei permisii trepidante. Fără îndoială, în pofida noii sale ardori, Mermoz s-ar fi acomodat cu disciplina, firesc mai dură în Franţa, aşa cum s-a acomodat şi cu hrana insuficientă şi mediocră de la Nancy, nejustificată, de astă dată, de dificultăţile Saharei; ar fi înţeles că misiunile deasupra deşertului şi viaţa seniorială de la Palmyra trebuie înlocuite cu adunările în careu, serviciile de gardă şi instruirea tinerilor recruţi. Iar zborul, cel de noapte mai cu seamă, nou pentru el, l-ar fi împăcat cu aceste mizerii trecătoare.

Ceea ce nu putea suporta însă era persecuţia continuă, meschină, îndârjită. Cu aşa ceva a avut de-a face imediat.

Locotenentul care-l luase în primire, văzându-i statura, l-a numit instructor de educaţie fizică la noii recruţi. Mermoz s-a apucat de treabă cu maximum de conştiinciozitate. Într-o

dimineaţă, locotenentul a venit să inspecteze exerciţiile. Era foarte cald şi Mermoz îşi scosese vestonul, rămânând cu pieptul gol. Locotenentul a oprit exerciţiul şi, plasându-se în faţa lui Mermoz, a indicat câteva mişcări, pronunţând în acelaşi timp şi un mic discurs despre binefacerile culturii fizice. Ca un făcut, ofiţerul era scund, slăbănog, cu umerii asimetrici. În spatele lui, repetând cu o fidelitate riguros militară toate mişcările lui, se înălţa un tânăr Hercule cu musculatură magnifică. Un hohot nestăpânit de râs a zgâlţâit întregul pluton. Ofiţerul s-a răsucit pe călcâie, a priceput... Din momentul acela l-a detestat pe Mermoz şi, ca să folosim un termen de specialitate, l-a luat în colimator.

La ce bun înşirăm aici episoadele acestei lupte sordide? Ele le repetă pe cele de la Metz. Dar la Nancy, Mermoz nu mai era un boboc. Sentimentul propriei sale valori, faptele sale de arme, fraternitatea din deşert (unde-i Palmyra? avea să exclame el fără încetare cui o dureroasă părere de rău) îi făceau de nesuportat aceste neîncetate şicane. A cerut să fie afectat unei unităţi din Maroc. A fost refuzat întrucât lăsarea sa la vatră era prea apropiată.

Aşa stăteau lucrurile când unul din prietenii săi care lucra la cancelaria escadrilei i-a comunicat aprecierile şefului său, locotenentul, trecute în dosarul personal, aprecieri ce se pot rezuma la următoarele: „Subofiţer lipsit de inteligenţă, fără cultură, bun numai să piloteze.”

O apreciere de acest gen anula toate şansele unui candidat, la şcoala de ofiţeri. Mermoz a cerut comunicarea acestor note. Locotenentul a refuzat. Atunci, Mermoz a făcut apel la căpitanul comandant al escadrilei. Acesta, om cu simţul echităţii i-a confruntat pe cei doi, a anulat aprecierile şi l-a pedepsit pe locotenent cu arest la domiciliu. Era însă prea târziu. Mermoz simţea pentru armată un dezgust definitiv. Amintirea Palmyrei nu ajungea pentru atâta răbdare şi putere de abdicare. În refuz ca şi în acţiune, voinţa sa era la fel de fermă. Nici pledoariile căpitanului, nici cele ale colonelului comandant ai regimentului — acesta din urmă fusese

impresionat de logica şi stilul unei conferinţe ţinute de Mermoz — n-au avut ecou. A renunţat la şcoala de la Versailles şi a cerut mutarea la o altă unitate. La sfârşitul lui august, se prezenta la regimentul 1 vânătoare de la Thionville.

Impresia pe care a avut-o la sosire a fost aceea a unei eliberări. Experienţa dobândită la Nancy îl învăţase să nu fie mofturos şi apoi mai era generozitatea şi înclinaţia lui firească de a avea încredere în viaţă şi oameni. Din spusele piloţilor care l-au întâmpinat, rezulta că la 1 vânătoare domnea camaraderia şi că se zbura mult şi bine. În plus, dacă aici nu-l avea pe Coursault, l-a regăsit în schimb pe Etienne, tovarăşul său de la Palmyra, adevărată parte a fiinţei sale. Şi-a făcut şi alţi doi prieteni, pe Guillaumet, pilot ajuns de pe acum la o clasă uimitoare, un tânăr cu chipul deschis şi calm, şi pe Henri Fournier, vânjos, sarcastic, ostaş fantast, nerespectând pe nimeni şi nimic, îndrăgind doar farsele şi plăcerile mesei. Mermoz a fost cât pe-aci să se ia cu el la bătaie când s-a prezentat la postul de gardă — prefera să se folosească de pumni decât de galoanele de sergent — dar totul s-a terminat de minune, la popotă, în jurul a câtorva sticle.

Într-un cuvânt, Mermoz gândea că ultimele sale opt luni de armată vor trece lesne. Or, un factor de ordin general şi altul, de ordin particular cu totul inadmisibil pentru că ţinea de viaţa sa personală, au transformat pentru el Thionville-ul în ocnă.

Subofiţerii piloţi, confirmaţi de stagiul lor, de ştiinţa de a zbura şi de curajul lor, erau rari la regiment şi, ca atare, îmboldiţi să ceară reangajarea. Mermoz apucase să ceară Companiei de navigaţie aeriană Latécoère un post de pilot civil. Răspunsul primit de la Toulouse îl îndreptăţea să spere că, în momentul eliberării, va fi angajat fără să trebuiască să aştepte prea mult. Dar chiar dacă n-ar fi avut această perspectivă, Mermoz tot n-ar fi semnat o reangajare; pentru

el, „reînhămarea” echivala cu o sinucidere. S-ar putea să fi spus acest lucru cam prea tare; cert e că atitudinea şefilor săi s-a modificat din acel moment, atât faţă de el, cât şi faţă de toţi cei care procedaseră identic. Micile îngăduinţe care fac suportabilă disciplina cazonă i-au fost, de aici încolo, refuzate, în schimb corvezile au curs: gărzi, instruirea recruţilor, inspecţii, marşuri forţate...

Dacă nici un element nou n-ar fi intervenit, cred totuşi că Mermoz ar fi traversat torentul de şicane fără să le pună prea tare la inimă. Era tăbăcit; trecuse prin Istres, Metz, Nancy fără o sancţiune. Veteran al hărţuielilor cazone, şi-ar fi terminat serviciul într-o imunitate relativă. Însă ura unui ofiţer a schimbat totul.

Mermoz cucerise favorurile unei femei de moravuri uşoare, care făcuse o veritabilă pasiune pentru el. Chipeşul sergent pilot nu acorda acestei legături o importanţă mai mare decât celor pe care le întreţinea, simultan, la Paris şi la Lille şi care s-au destrămat pentru că, scriindu-le în aceeaşi zi celor două iubite, încurcase plicurile, ceea ce l-a făcut, mai apoi, să râdă în hohote. Locotenentul N..., din aceeaşi escadrilă nutrea însă pentru persoana în cauză sentimente foarte aprinse. Într-o seară, când Mermoz cobora din trenul de Paris, unde fusese în permisie, însoţit de tânăra în chestiune, a fost surprins de locotenentul N... Să fi fost vorba de o iubire rănită? De o vanitate ierarhică? Nimeni n-ar şti s-o spună, dar din acea zi ofiţerul respectiv a manifestat faţă de Mermoz o îndârjire nedemnă.

Singurul lucru care-l putea împiedica pe sergentul-pilot să iasă în oraş şi deci, să-şi întâlnească metresa era o sancţiune severă. Şi Mermoz, care până atunci n-avusese nici o zi de consemn, nu mai ieşea, practic, de la închisoare. Motivele? Un şef de rea credinţă le poate lesne găsi în miile de amănunte ale regulamentelor. Iată câteva mostre dintre cele utilizate de locotenentul N...

„N-a desemnat la ora fixată pe caporalul de corvoadă.”

„Ţinută necorespunzătoare în faţa recruţilor.”

„Fular, guler ridicat, mâini în buzunare.”

„Insuficient pregătit la teoria regulamentului.”

„N-a făcut raportul despre o pană pe un formular reglementar.”

Când apărea o mică intermitenţă în seria zilelor de pedeapsă, Mermoz era desemnat pentru serviciul de gardă, iar aceste seri cădeau regulat fie în ajunul unei învoiri generale, fie al unei sărbători. Astfel încât, şi Crăciunul şi Anul nou, singurele dăţi — în decursul multor ani — când ar fi putut petrece sărbătorile, fiind în Franţa, alături de mama sa, el le-a întâmpinat în corpul de gardă de la Thionville.

Ce-i, aşadar, de mirare, că a devenit dur, că s-a veştejit sufleteşte? Că o sensibilitate atât de vie ca a sa, atât de permeabilă, a căpătat, ca să se apere, culorile şi tonul mediului înconjurător? Că reflexele fireşti s-au ascuns sub un soi de carapace de brutalitate şi vulgaritate?

Orice manifestare militară i-a devenit odioasă. Cu un an în urmă, în Siria, fusese mândru când îl desemnaseră să preia fanionul escadrilei la comemorarea morţii lui Guynemer. La Thionville, sărbătorirea aceleiaşi comemorări i-a sugerat doar aceste cuvinte:

„Ce corvoadă şi ce bătaie de cap în plus.”

Se fălea că a devenit cinic şi că nu-i mai pasă de nimic. Nu-l mai atingea nimic. Nu-l mai înduioşa nimic.

Avea, în decursul unei zile, doar o oră, poate o oră şi jumătate când se simţea descătuşat: timpul cât zbura. A învăţat pe avioanele de vânătoare, extrem de maniabile, propulsate de motoare de o periculoasă putere, acrobaţia aeriană. După pilotajul aparatelor de observaţie şi al greoaielor bombardiere a deprins meseria de voltijor celest. S-a perfecţionat. S-a completat. Neantul fetid care alcătuia restul vieţii sale l-a făcut să iubească aviaţia cu o dragoste mai dură, mai întreagă, mai patetică. Era singura rază de lumină într-o existenţă îmbâcsită de dispreţ şi silă, atât de străină de firea sa.

Pentru cineva care a apucat să-l cunoască pe Mermoz este

de-a dreptul dureros să citească asemenea cuvinte:

„N-am cunoscut ura, dar acum ştiu ce înseamnă.”

În tot ce spunea sau scria în acea epocă se regăsesc notele de dezgust ale unei cătane scârbite. Unde e stilul strălucitor şi pur din vremea Palmyrei?

O singură dată reapare în corespondenţa lui tonul superb al adevăratei sale fiinţe. E vorba de aniversarea doamnei Mermoz şi Jean îi adresează următoarele rânduri: *„Scumpă măicuţă, te iubesc din tot sufletul meu şi tot ce ţi-aş putea dori e cuprins în aceste cuvinte. Gândurile mele sunt ale tale şi, deci, le cunoşti mai bine ca mine. Ceea ce îmi urezi tu, în inima ta, reformulez şi eu, în sufletul meu pentru tine.”*

Acest izvor de tandreţe, oricât ar fi fost el de inalterabil, nu putea calma însă revolta care, cu fiece zi, făcea să fiarbă tot mai aprig sângele lui Mermoz. Era tânăr, era puternic. Exceptând munca, răbdarea nu constituise niciodată principala sa calitate. Bruştele sale accese de furie erau celebre printre camarazii săi, accese care prefăceau dintr-o dată fiinţa cea mai blândă într-un bătăuş periculos.

El, brancardierul aerian de la Palmyra, el, învingătorul deşertului sirian, a trebuit să suporte, săptămână după săptămână, lună după lună, necurmatele umilinţe, pierderea libertăţii, a demnităţii de om! Şi asta numai şi numai pentru că a avut ghinionul să placă unei femei râvnite de un alt bărbat şi că acest bărbat purta pe mâneca vestonului două galoane.

Printr-un joc firesc al sentimentelor, Mermoz a vrut să-şi ataşeze obiectul acestei competiţii neloiale. De fapt, puţin îi păsa de metresa lui, dar era gata să rişte orice numai să n-o cedeze locotenentului N... Acesta îl băga la arest? Ei şi, sărea gardul. Nopţile amoroase se potenţau prin voluptatea răzbunării. Văzând primejdiile pe care le înfruntă pentru ea tânărul pilot, juna în chestiune a luat temerităţile lui drept pasiune, ceea ce a făcut-o pe a ei să se aprindă şi mai vârtos. Prin mijloace lesnicioase într-un mic orăşel, Mermoz a făcut în aşa fel încât ofiţerul să afle cât de vast e imperiul senzual al

subordonatului său. Prigoana a devenit şi mai crâncenă.

Prins în acest angrenaj infernal, Mermoz, exasperat de atâta ranchiună şi nedreptate, a început să urască armata, ba chiar şi Franţa.

— Grozavă Republică! striga el. Libertate, egalitate, fraternitate... La dracu aceste cuvinte care nu există! Eu unul sunt anarhist.

Şi adăuga:

— Zău dacă merita să-mi risc pielea şi să muncesc cât patru în Siria.

Această renegare dă măsura stării morale în care se afla Mermoz. Doisprezece ani mai târziu strângea pumnii gândindu-se la această perioadă din viaţa sa.

— E o adevărată minune, mi-a mărturisit el, că nu i-am pocit mutra lui N..., că n-am dezertat şi că am scăpat de Tribunalul militar.

Acest noroc l-a datorat colonelului Oudemont, comandantul regimentului 1 vânătoare. Mermoz avusese cu locotenentul său o explicaţie care, deşi verbală, putea să-l trimită în faţa judecătorilor militari. Colonelul a fost acela care a blocat cazul. Adus în faţa tribunalului, el s-ar fi soldat cu siguranţă pentru Mermoz cu pierderea gradului, radierea din aviaţie şi, fără îndoială, cu trimiterea la un batalion disciplinar. Dacă Oudemont ar fi fost, aşa cum se întâmplă, numai un simplu automat, sclav al regulamentului, soarta lui Mermoz ar fi fost să spargă bolovani de-a lungul pistelor africane sub paza temnicerilor şi apoi să se dea definitiv la fund.

Când un om s-a aflat pe marginea unei asemenea prăpăstii şi când acest om se numeşte Jean Mermoz, îi va rămâne întotdeauna un sentiment de tristeţe faţă de viaţă şi o mare îngăduinţă faţă de dezmoşteniţii incurabili ai sorţii.

La începutul anului 1924, „anul contingentului”, Mermoz şi-a dat la curăţat unicul său costum civil şi la pingelit cele două perechi de pantofi. La 10 martie a fost martor la căsătoria lui Coursault, care, având acum o familie, a hotărât să se

reangajeze. Apoi a plecat în concediu şi nu s-a întors la Thionville decât pentru formele de lăsare la vatră. Atunci a pilotat pentru ultima oară avionul său de vânătoare, dedându-se la nişte acrobaţii nebuneşti.

Când ieşea de la postul de gardă, îmbrăcat în costumul său care data din 1919, a auzit trosnetul unei capotări. Caporalul care-i succedase se sfărâmase cu avionul.

La gară îl aştepta femeia. Au luat, împreună, drumul Parisului.

Din clipa în care risipise, cu magnificenţă, paralele aduse din Siria, Mermoz trăise din solda sa de subofiţer şi din primele de zbor, care, aici, în Franţa, erau sensibil mai mici decât cele din Orient. Ce câştiga împărţise cu maică-sa (care cheltuia cea mai mare parte a derizoriului său salariu pentru îmbunătăţirea hranei bolnavilor de la Lille), chit că, din timp în timp, îi cerea câte un mandat poştal de douăzeci sau treizeci de franci. Dar oricât de crâncene ar fi fost, uneori, crizele sale financiare, timp de patru ani cunoscuse siguranţa materială a armatei, certitudinea elementară a mesei şi patului. Înainte de asta fusese un copil. Pe scurt, avea despre dificultăţile brutale, viscerale ale existenţei, cele care ţin de pâinea cea de toate zilele, o noţiune indirectă, prin terţe persoane: mama, prietenii. Noţiune superficială, destul de abstractă mai ales la o fiinţă tânără, îndrăzneaţă şi sănătoasă, care, în mod inevitabil, îşi spune că: „Alţii s-ar putea s-o păţească, eu însă nu.”

Iată de ce problema viitorului nu l-a îngrijorat câtuşi de puţin, deşi toată averea lui se rezuma la o sută cincizeci de franci, un vechi costum albastru şi două perechi de pantofi. De cum a ajuns la Paris, prima sa grijă a fost să-şi cumpere o pălărie, imensă şi neagră, de artist — visase la ea încă de pe vremea când locuia pe Avenue du Maine — pe care a aşezat-o, mândru nevoie mare, peste pletele, deja lungi, dar pe care intenţiona să le lase să crească şi mai mult, şi o lavalieră. Pe dată s-a simţit minunat de liber şi sigur de ziua de mâine.

Ştia pe de rost termenii răspunsului Companiei Latécoère, primit la Thionville. Era înscris printre primii candidaţi la postul de pilot. Iar dacă această societate avea să-l uite, existau şi altele, sau se înfiinţau: Air-Union care exploata ruta Paris-Londra, Farman care asigura legătura cu Berlinul; Franco-Română care-şi întindea reţeaua până la Bucureşti. Şi chiar dacă, în pofida calităţilor sale, a rezistenţei, a siguranţei ca pilot, a ştiinţei de navigator nu-şi va găsi post la vreuna din ele, se putea angaja, acum când cunoştea tainele acrobaţiei, ca pilot de încercare la oricare constructor de avioane.

Chestiunea asta nu era de discutat; trebuia doar ca cei interesaţi să afle ca e la dispoziţia lor. Atunci va pilota avioane noi, sau se va înălţa către ceruri noi, fără uniformă, fără gradaţi, fără aresturi.

Aşa vedea Mermoz lucrurile şi, luând un anuar de aviaţie, şi-a propus serviciile tuturor directorilor de linii comerciale, tuturor constructorilor aeronautici.

Aceste scrisori care închideau în ele spaţii şi orizonturi plecau însă din abjectul hotel în care Mermoz şi prietena lui îşi stabiliseră domiciliul. Sărăcia îi constrânsese la o mizeră odăiţă, fără aer şi lumină, dând spre un soi de puţ fetid, la o cană ciobită şi un lavoar şchiop, la promiscuitatea cea mai infectă, la cearceafuri dubioase. De fapt, această ambianţă sordidă se potrivea de minune cu tipul lor de legătură. Fata din Thionville nici nu fusese deprinsă cu alt fel de locuinţe. Mermoz nu avea pentru ea nici un sentiment serios. Singura atracţie pe care o exercitase asupra lui, pe vremea când constituia miza rivalităţii cu locotenentul N....” dispăruse în clipa când părăsiseră Thionville-ul.

Mai redobândea un oarecare preţ în ochii săi la balurile de cartier unde se duceau duminica, baluri la care diverşi şmecheraşi încercau s-o seducă prin mersul lor legănat şi tatuajele de pe corp. Atunci tânărul cu ampla sa pălărie neagră şi veşnica lavalieră de care-si băteau joc golanii îşi amintea brusc de cafturile din dormitoarele cazărmilor sau

cartierele cu dame şi-şi arăta teribila sa eficacitate de pugilist. Când se bătea, Mermoz se bătea însă pentru el şi nicidecum pentru metresa lui. Îi păsa atât de puţin de ea încât n-a întrebat-o vreodată de ce, către ceasurile prânzului, punctuală ca o funcţionară, se farda cu grijă şi dispărea până la trei dimineaţa. N-avea destui bani ca s-o întreţină, n-avea deci nici un drept asupra ei şi nici nu dorea să aibă. Împărţea cu ea patul zicându-şi:

„Maine voi avea un post şi totul se va termina."

Dar aceşti „mâine" se înşirau unul după altul fără să aducă vreun răspuns. Diva îşi bătea joc cu grosolănie de aşteptările sale, de „viziunile" lui. În plus, era de o gelozie feroce. Într-o noapte, Mermoz s-a întors după ea. A fost întâmpinat cu cele mai spurcate înjurături, furia s-a năpustit asupra lui să-l zgârie, să-l muşte. A trântit-o cu un dos de palmă şi a şters-o.

Îi mai rămăseseră câţiva franci. I-a folosit nu ca să achite camera din hotelul de pe rue Reaumur unde eşuase, mai mizerabil decât cel pe care tocmai îl părăsise, ci ca să cumpere timbre. A scris, din nou, tuturor celor care îl puteau angaja ca pilot. Dar chiar şi în aceste clipe disperate lui Mermoz nici nu i-a trecut prin minte că ar putea renunţa la meseria lui şi să caute o alta. Pentru el o altă existenţă decât cea de zburător era de neconceput. Când a pornit să-şi caute de lucru, a fost numai ca să poată aştepta. Fireşte, nu şi-a închipuit că aşteptarea va dura atâta. Dar chiar dacă ar fi fost de zece ori mai lungă şi încă n-ar fi abandonat. Aviaţia, era, pentru el singurul mod de a trăi, unica sferă în care putea respira. Acestea erau dimensiunile afirmării sau ale ravagiilor unei vocaţii pe care, până la vârsta de optsprezece ani, n-o presimţise în nici un fel.

Această perioadă din viaţă Mermoz a traversat-o ca un halucinat, ca un iluminat, ca un vizionar care din fundul prăpastiei în care e sfâşiat zăreşte Astrul, invizibil tuturor celorlalţi.

Mermoz n-a fost niciodată ispitit să-şi găsească o îndeletnicire stabilă. A preferat posturile pasagere, fără viitor,

prost plătite, umile. A fost muncitor necalificat la o societate de motoare, figurant, a spălat garaje, şi-a curbat umerii de luptător olimpic prin birouri împuţite copiind adrese plătite cu cincisprezece, franci mia de plicuri. O singură dată soarta i-a zâmbit. A pilotat un vechi Sopwith rămas de pe timpul războiului pentru o societate cinematografică, cufundând-o în Sena (şi făcând zob aparatul) pe Suzamie Grandet, vedeta filmului „Fiica Văzduhului”. Aceste momente au fost ca o nouă provizie de oxigen.

Fără pâine, fără adăpost, păşea mai departe către steaua lui.

O vară înăbuşitoare toropise Parisul. Soarele pârlea pălăria cea mare a lui Mermoz. Lipsind foarfeca frizerului, părul crescuse mai mult decât ar fi vrut el să-l lase. Costumul flutura pe un corp redus numai la oase. Îi era foame, o foame chinuitoare. În unele zile, redutabila sa poftă de mâncare trebuia să fie astâmpărată doar cu o cafea cu lapte. Au fost şi zile când singura hrană era apa cişmelelor publice. Nu mai îndrăznea să-şi arunce privirea asupra vitrinelor brutarilor, ale măcelarilor, să se uite la savantele construcţii de bunătăţi de după geamurile băcăniilor. Simţea cum i se învârte capul. A cunoscut ceasuri petrecute în câte un bistro, în faţa unei consumaţii lungite la nesfârşit, pentru că nu ştia încotro să se ducă. A cunoscut aziluri de noapte, a dormit în casele aflate în demolare, pe diverse şantiere. A fost tovarăşul săracilor, al epavelor, al celor fără căpătâi.

Într-un cuvânt, tot ceea ce un om ar trebui să îndure măcar o dată în viaţă ca să nu uite niciodată apoi mizeria semenilor, Mermoz a trăit în cel de al douăzeci şi treilea an al său, având şase sute de ore de pilotaj.

Singurul său prieten de la Paris era Max Delty. Când acesta din urmă dobândea un angajament pasager într-un teatru de cartier sau când Mermoz găsea o slujbă pentru câteva zile, se reuneau într-un restaurant având ca specialitate carnea de cal, excelentă de altminteri, şi-şi ofereau adevărate ospeţe de biftecuri crude. Din nenorocire, necruţătoarea boala pe

care Max Delty o adusese de pe front îl slăbea neîncetat. Medicii, care se minunau de fiecare dată când îl vedeau în viaţă în ciuda pronosticurilor lor, nu se pricepeau să-i aline chinul altfel decât cu doze masive de eter. Nefericitul consuma cu litrii. Uneori Jean, care-l îngrijea când crizele erau mai cumplite, i se alătura, refugiindu-se în universul viziunilor bizare. Atunci, rănitul de pe front şi tânărul pilot şomer rămâneau lungiţi unul lângă altul într-un soi de letargie nefirească.

Când avea destui bani, Jean pleca la Lille s-o vadă pe maică-sa. Îşi peria până la urzeală costumul şi pălăria şi, ca s-o păcălească pe doamna Mermoz, se străduia, în pofida contracţiilor stomacului său, să mănânce puţin ca şi cum ar fi venit de la Paris ghiftuit. Maică-sa nu se lăsa dusă de nas şi cu multă timiditate îi vorbea de o „situaţie” pe care i-ar fi putut-o găsi nişte prieteni. La asta, Jean dădea din umeri şi pleca râzând.

Râsul lui nu era o prefăcătorie. În toate aceste luni tragice, exceptând rarele momente de depresiune, Mermoz a fost vesel. Pare-se că bucuria de a se simţi descătuşat din ferecătura militară l-a făcut să accepte cu voie-bună toate asalturile sărăciei. Iar suferinţele pe care mizeria i le impunea, ce mai contau ele după setea din deşert şi umilirile de la Thionville? Etapele, bune sau rele, pe care Mermoz le străbătuse în procesul lui de formare ca bărbat îi slujeau acum în lupta pentru dobândirea propriului său adevăr.

„Voi zbura, voi zbura, voi fi pilot, voi fi pilot” îşi repeta el în fiece dimineaţă.

Dacă obsesia aerului se făcea prea presantă, făcea rost de câţiva gologani, lua tramvaiul şi se ducea pe unul din terenurile de zbor din preajma Parisului, la Villacoublay sau Guyancourt, unde, cu o privire înamorată şi critică, urmărea exerciţiile. Îşi îmbiba, pur şi simplu, simţurile cu mirosul uleiului de ricin, cel care face să freamăte atât de intens nările oricărui zburător, cu zgomotul motoarelor, cu volutele

aparatelor pe cer, cu decolările şi aterizările.

Uneori zărea câte un director de întreprindere aeronautică, de companie aeriană, sau câte un instructor mai important.

— N-aveţi nevoie de un pilot? întreba el.

Cel interpelat scruta un moment chipul acesta vibrant şi fin de înfometat, pletele răvăşite, ţinuta de pictoraş de la începutul veacului şi îi întorcea spatele ca şi când ar fi avut de-a face cu un nebun.

Deloc descurajat, Mermoz revenea la Paris, aruncând pe drum ocheade midinetelor care-i zâmbeau şi repetând întruna în sinea sa: „Voi zbura, voi zbura, voi zbura."

Trecea regulat pe la hotelul de pe rue Réaumur, unde nu mai stătea nemaiavând resursele necesare, dar pe care-l indicase ca adresă în toate cererile sale de serviciu. Într-o dimineaţă a găsit un plic cu următorul antet: *„Liniile Latécoère. Toulouse."*

Era o convocare la director: Fusese adresată la Lille, doamnei Mermoz, şi retransmisă la Paris prin grija acesteia. Parcele aleseseră mâinile ei ca intermediare. Iată textul acestei scrisori:

LINIILE AERIENE LATÉCOÈRE
Franţa — Algeria — Maroc — Algeria
Companie Generală Aeronautică S.A.
cu capital de 8.000.000 fr.
Sediul Social:
79, Avenue Marceau, Paris (16-lea),
Sediul serv. Exploatare şi Aerodrom
Toulouse,şoseaua Revel
LAT/T 3636. Bx: AD
Toulouse, 28 septembrie 1924

Domnului Mermoz,
la Doamna Mermoz,
Infirmieră-Şefă,
Hôpital de la Charité,

Lille (Nord).

PERSONAL PILOŢI

Domnule,

Ca urmare a scrisorii dvs. din 27 crt., avem onoarea să vă informăm că suntem dispuşi să vă angajăm în calitate de pilot pe Liniile noastre Aeriene după testări satisfăcătoare pe care le veţi efectua la Toulouse şi pe Liniile noastre.

În consecinţă, vă rugăm să vă prezentaţi la Direcţia de Exploatare, şoseaua Revel, Toulouse-Montaudran, având asupra dvs. brevetul de pilot pentru transporturile publice, livretul de zbor şi un paşaport pentru Spania.

Binevoiţi a primi, Domnule, cele mai distinse salutări.

P.G. LATÉCOÈRE
Directorul Exploatării
(Indescifrabil).

Mermoz a fugit la aeroportul Bourget pentru vizita medicală. Cei patru medici de serviciu, după ce l-au supus la toate examenele, l-au felicitat pentru constituţia sa. Avea 5,4 litri capacitate toracică şi i s-a spus că poate înfrunta cele mai mari altitudini permise omului.

Apoi, a atacat brevetul pentru transporturile publice. A obţinut 18 puncte din cele 20 posibile. Putea lua drumul Toulouse-ului.

Biletul de tren costa însă 75 de franci. 20 i-a cerut mamei; ceilalţi i-a câştigat scriind patru mii de adrese pe plicuri.

Într-o seară de noiembrie a anului 1936, cu o lună înainte ca Mermoz să fi pornit în ultimul său zbor, mă aflam în vasta sa garsonieră din faţa parcului Montsouris în care visase să-şi

adăpostească, în sfârşit, destinul său de veşnic hoinar. Pregăteam pe atunci, împreună cu fratele meu, primele numere ale unei reviste pe care o fondasem. Îl rugasem pe Mermoz să ne scrie un material despre cele mai critice momente ale vieţii sale. Mă aşteptam să se refere la amintiri de pilotaj. Când colo, mi-a povestit viaţa sa de semi-vagabond. Îmi amintesc, cu o dureroasă precizie, şi de istorisirea lui şi de atmosfera ce ne înconjura.

Mermoz ne invitase la el pe mine, pe fratele meu şi pe Jean-Gerard Fleury, un reporter uluitor şi un prieten foarte drag, proaspăt posesor, graţie lui Mermoz, al brevetului de pilot. Aşezat la masa de lucru, cu chipul său mitologic şi fratern iluminat de zâmbetul ce ni-l dăruia, Jean şi-a cernut amintirile cu glas scăzut şi blând. Vorbea fără fals orgoliu şi fără falsă ruşine. Cinstit, ca tot ce făcea. Când a evocat legătura sa cu fata din Thionville şi ceasurile de eter cu Max Delty, mi-a propus:

— Poţi să le povesteşti şi pe astea, nu mă jenează, să ştii.

— N-are rost, i-am răspuns, nu încă.

Mă gândeam atunci la cartea pe care urma s-o scriem împreună, consacrată vieţii sale. Rezervam pentru acel moment publicarea anumitor episoade care abia în acest context îşi puteau găsi valoarea şi sensul, care doar aşa puteau sluji adevărurile despre un destin şi de pildă a ceea ce înseamnă autentica măreţie omenească.

Acest moment a sosit. Am completat, aşa cum mi-a fost îngăduit, acest ultim episod narat de Mermoz, episod ce poate fi citit şi în cartea în care, după moartea sa, au fost reunite povestirile şi spusele sale.

Era necesar — am această convingere — pentru ca în pragul unei vieţi noi să poată fi trasă linia unui bilanţ riguros.

Băiatul înfometat care porneşte către Toulouse n-a împlinit încă douăzeci şi trei de ani. În pofida pălăriei, a pletelor, a lavalierei, din tot ce-a fost viaţa lui pe când stătea pe Avenue du Maine nu i-au rămas decât comorile invizibile ale poeziei. Nici din Palmyra n-a rămas decât impalpabila substanţă a

purităţii. În schimb, chiolhanurile din timpul permisiei, grosolăniile cazone, nedreptatea comandanţilor, legătura sa sordidă, azilurile de noapte, tragica lipsă de bani, adresele de pe plicuri, iată stigmatele pe care le duce cu sine la Toulouse şi care-i întunecă radioasa bucurie. Va fi nevoie de ani îndelungaţi ca să şteargă aceste urme şi să devină ceea ce fusese atunci când a păşit în viaţă. Iar drumul său, jalonat de performanţe, de triumfuri şi de miracole va fi nu numai acela al cuceririi lumii, ci şi al propriei sale recuceriri. De acum încolo acest drum nu va cunoaşte sinuozităţi. De acum încolo el intră în linia sa dreaptă.

II.

OMUL CU ŢIGARA

În 1918, Pierre Latécoère furniza armatei avioane de tip Salmson. Meridionalul acesta n-avea cine ştie ce cunoştinţe în materie de aeronautică. Era un om de afaceri. De afaceri mari. Toţi cei care mi-au vorbit despre el au făcut-o fără prea multă simpatie. Către sfârşitul vieţii sale, Mermoz îl judeca, şi el, cu asprime. Latécoère a jucat, indiscutabil, un rol însemnat în campania pe care în ultimii săi ani, a dus-o Mermoz împotriva magnaţilor financiari. Dar şi colaboratorii săi, ca şi adversarii, ca şi piloţii (Mermoz fiind primul) recunoşteau că în privinţa posibilităţilor aviaţiei poştale şi comerciale, omul acesta a fost de o clarviziune genială.

Ostilităţile nu se terminaseră încă, tranşeele sfârtecau în continuare Europa, tunul mai bătea cadenţa atacurilor şi a contra-atacurilor, când Latécoère a conceput planul unei linii aeriene care să meargă din Franţa până în America de Sud. Trebuie să ne amintim de starea aparatelor din acea vreme, de raza lor de acţiune derizorie, de fragilitatea şi insecuritatea lor ca să acordăm valoarea meritată acestei viziuni aparţinând unui industriaş cât se poate de realist. O viziune himerică, de anticipaţie ştiinţifică.

Latécoère s-a grăbit să toarne în forme şi etape concrete ambiţiile sale. La început n-a fost vorba decât de primul tronson al imensei reţele: Franţa — Maroc. Plecarea de la Toulouse (unde-şi avea atelierele) şi aterizarea la Casablanca. Latécoère se pricepea să se poarte cu funcţionarii şi serviciile administrative. A scos-o rapid la capăt. Statul i-a acordat sprijin, o concesie, o subvenţie. Latécoère şi-a fundat societatea şi l-a angajat pe Didier Daurat ca director al serviciului de exploatare.

Cei doi şi-au împărţit sarcinile. Tot ce ţinea de administraţie, pieţe, negocieri, profituri îl privea pe Latécoère. Rolul lui Daurat a fost acela de a construi linia, de a o organiza şi de a-i da impulsul vital. Ca demiurg, omul acesta s-a dovedit făr' de seamăn.

În timpul războiului comandase, cu sânge rece şi intransigenţă, o escadrilă. Descoperise cât se poate stoarce din fiinţa omenească atunci când e confruntată cu primejdia, şi prin ce metode, exaltându-i eficacitatea, o poţi face să se uite pe sine însăşi. Elaborase o metodă de conducere făcută din duritate cu un uşor adaos de tristeţe. Părerea lui despre oameni era pesimistă, fără a-i socoti incurabili.

„Lăsaţi-i în legea lor şi n-o să iasă nimic bun de aici, îşi spunea el. Daţi-le un scop colectiv, plasaţi, acest scop, prin însăşi exigenţa manifestată, la o înălţime aproape inaccesibilă, circumscrieţi-le toate eforturile într-o concurenţă, într-o emulaţie necontenită şi veţi obţine din molâia plămadă omenească o substanţă de calitate”.

Unii conducători îşi impun voinţa prin dragostea pe care o inspiră, prin căldura frăţească şi molipsitoare cu care-şi învăluie subordonaţii care sunt, în acelaşi timp, camarazii lor. Alţii, dimpotrivă, au ales solitudinea. Ei nu antrenează după sine; ei dirijează. Inimile şi nervii nu intervin în felul lor de a se comporta; numai voinţa şi spiritul. N-au nevoie să fie iubiţi, sau, cel puţin, n-o arată. Vor să fie ascultaţi, iar ceea ce fac să fie monumental. Didier Daurat aparţinea integral acestui tip uman.

L-am întâlnit pentru prima oară în 1929 la Toulouse. La acea dată, linia Franţa — America de Sud atinsese plenitudinea pe care o cunoaşte o operă când geneza ei se împleteşte cu desăvârşirea şi când reuşita ei mai poartă însemnele eroice ale efortului iniţial. Daurat guverna un domeniu gigantic şi un grup uman incomparabil. Şi unul, şi celălalt fuseseră forjaţi de el. Pe terenul de la Montaudran am văzut un bărbat mai curând scund, îndesat, cu o formidabilă textură musculară. Capul era masiv, cărnos. Un păr negru

cobora destul de jos peste frunte. Gesturile şi cuvintele, la fel de rare şi unele ca şi altele, creau, prin stângăcia lor, poate dorită, o impresie de reţinere, de concentrare interioară. Pornită de sub două sprâncene groase, privirea rece, netă, insistentă ţinea la distanţă. O simplitate absolută. Veşminte neutre cărora, vizibil, cel ce le purta nu le conferise vreodată o cât de mică importanţă. Din acest bloc vârtos şi avar în mişcări, taciturn, cenuşiu, cu ochii decoloraţi şi ficşi se degaja o senzaţie excepţională de forţă, tenacitate, de siguranţă în drepturile sale, ca şi în îndatoriri.

Era nevoie de un asemenea caracter pentru ca planul conceput în 1918 de Latécoère să fie dus la bun sfârşit. Nu exista nimic din ceea ce constituie astăzi - baza elementară a unei exploatări aeronautice. Nici T.F.F. Nici meteo. Nici terenuri auxiliare. Avioane construite în timpul războiului şi pentru război, având un unic motor şi acela nesigur. O zonă extrem de periculoasă de survolat, constituită aproape în exclusivitate din munţi şi faleze. Un climat prea puţin cunoscut, bântuit de furtuni şi căderi barometrice. Pilotul lupta împotriva atâtor obstacole, gol ca să zicem aşa, în carlinga lui deschisă. Totul depindea de valoarea lui, iar aceasta, la rândul ei, depindea, ca întotdeauna când e vorba de o acţiune colectivă, de cel aflat la conducere, de spiritul care anima opera.

Daurat a avut, din primul moment, o autoritate absolută asupra celor patru care constituiau prima echipă. Vannier, Dombray, Delrieux şi Moraglia erau piloţi de război. Daurat a ştiut să-i facă să înţeleagă sau să creadă (ce importanţă pot avea nuanţele de logică atunci când e vorba de un crez) că misiunea lor de pace e la fel de frumoasă, de valabilă, de importantă. Oricare ar fi fost vremea, trebuiau sa treacă. *Trebuiau* să învingă şi, cu aparate insuficiente, să asigure prezentul, să pregătească viitorul. La 1 septembrie 1919, linia poştală Toulouse-Casablanca era deschisă. Daurat instalase prima bornă pe drumul către Santiago de Chile. Scopul acestei cărţi nu este acela de a expune cum, din săptămânal,

curierul aerian a devenit cotidian şi nici cu câte strădanii şi acrobaţii a fost plătită regularitatea lui. Dar pentru a înţelege evoluţia lui Jean Mermoz este necesară cunoaşterea, fie chiar şi succintă, a condiţiilor morale pe care, după cinci ani de prezenţă continuă pe teren, de vigilenţă neostoită, de inflexibilă exigenţă faţă de sine-însuşi şi faţă de toţi, — fie ei mecanici, piloţi, şefi de aeroporturi, inspectori — Didier Daurat ştiuse să le impună. Curierul devenise o religie. Piloţii din primul eşalon, plămădiţi de Daurat, au transmis celor veniţi mai apoi, pasiunea lor. Aceştia au fost: Lethellier, Poulain, Hamm, Thomas, Enderlin, Bédrignan, Rozès, Deley, Lécrivain. Îi unea o camaraderie fermă şi reţinută, după chipul şi asemănarea patronului. Alsacian, Enderlin doborâse, în slujba kaizerului, patrusprezece avioane franceze. În slujba Franţei, Thomas avea la activ acelaşi număr de victime. Daurat l-a numit pe Enderlin pilot-şef. Calităţile sale îl desemnau pentru acest post şi nimeni nu a protestat. Fiecare era preocupat, numai şi numai, de cum să ducă la bun-sfârşit o sarcina grea, care se putea rezuma cam aşa: oricare ar fi fost vremea, poşta trebuia dusă şi adusă la orele prescrise.

Piloţii ştiau că Daurat nu tolerează nici cea mai mică slăbiciune. Şi, lucru rar, îi erau recunoscători. El le cerea aproape imposibilul, dar tocmai prin asta le făcea imposibilul firesc şi-i înălţa deasupra lor înşişi. Din pricina lui se simţeau trăind pe un plan superior. Felicita rar, mustra des. Şi aceşti oameni dârji, chiar dacă mârâiau uneori împotriva unei observaţii prea biciuitoare, se topeau pur şi simplu la o aprobare neglijent aruncată. Între ei îi spuneau Dédé (reunind iniţialele de la Didier şi Daurat), dar când i se adresau, deşi erau de o vârsta şi făcuseră pe front acelaşi lucru, îi spuneau, fără efort şi nici slugărnicie: „Domnule Daurat”.

Era pentru ei un stăpân ciufut, extrem de aspru, cu care nu puteai discuta şi de care le era frică, dar iubeau teama ce le-o inspira. Ceea ce zidise el, zidiseră şi ei în acelaşi timp şi nu era pilot pe lumea asta care să nu-l admire.

Daurat nu-i lăsa pe oamenii săi să se înmoaie de pe urma

succeselor. Întreţinea la ei o febrilitate de debutanţi perpetui. În felul acesta munca îşi păstra un soi de prospeţime, de inedit. Ochiul infailibil al directorului serviciului de exploatare detecta cea mai neînsemnată urmă de oboseală, de descurajare. Nu admitea aşa ceva şi pilotul respectiv era înlocuit pe loc. Căpăta un post la sol. Pentru zbor, Daurat voia fiinţe de elită. Stătea în puterea lui să-i facă pe aceşti oameni să dea ceea ce nici ei nu speraseră să poată stoarce din curajul şi tăria lor. Tria şi retria neîncetat personalul navigant. Cei care rămâneau însă erau dintr-un aliaj ce nu-şi avea seamăn.

În cinci ani, Daurat a epuizat recrutarea printre piloţii de război. Atunci şi-a aruncat năvodul la cei mai tineri. Printre cei pescuiţi astfel s-a aflat şi Mermoz.

A debarcat la Toulouse în dimineaţa zilei de 13 octombrie. După ce a consultat orologiul din gară şi a constatat că are timp berechet, a luat-o pe jos, pe şoseaua spre Revel, cale de şapte kilometri până la aeroportul de la Montaudran. Mersul prin aerul proaspăt a sporit şi mai mult tumultul din sufletul său. Păşea spre victorie. Lunile de cazarmă la Nancy, la Thionville şi chiar cele petrecute pe caldarâmurile Parisului nu i-au diminuat nici flacăra speranţei şi nici mândria. Jurase că, orice s-ar întâmpla, va fi pilot şi liber. Îşi respectase greul legământ. Înainta, cu paşi largi, către hangare, către un aeroport, către avionul ce-i va fi încredinţat. Avea în buzunar scrisoarea prin care era poftit să vină la muncă, dar şi citaţiile prin ordin de zi, împreună cu carnetul său de zbor. Când vor vedea ce a făcut în Siria, când îi vor totaliza orele de pilotaj, când îi vor cunoaşte isprăvile, evacuările sanitare…

Şi Mermoz surâdea cu surâsul său naiv şi blând.

Surâdea şi când un funcţionar l-a condus până la biroul lui Daurat. Dar odată trecut pragul, zâmbetul s-a stins. Se găsea într-o încăpere mare, cenuşie şi austeră. Drept mobilier, câteva scaune modeste, o imensă hartă a Spaniei barată de haşuri colorate, o masă care, dispărea sub vrafurile de hârtii. În dosul ei şedea, greoi, cu fălcile încleştate, cu fruntea

brăzdată de riduri adânci, un bărbat care aţintise asupra lui Mermoz o privire grea, dură, în aparenţă indiferentă. Mermoz i-o înfruntă, dar instinctiv, toţi muşchii i se contractară. Daurat examină îndelung umerii şi pectoralii, uscăţivi, dar atletici, chipul cu trăsături care respirau, fiecare în parte, lealitatea, curajul şi delicateţea, ochii ingenui, inteligenţi şi orgolioşi. Apoi, scuturând scrumul veşnicei sale ţigări din tutun negru şi ordinar, Daurat a mormăit:

— Frumoase plete... Cap de artist… dar nu de muncitor.

— Dar am venit să fiu pilot, spuse Mermoz.

I-a întins lui Daurat carnetul de zbor şi citările. Daurat le-a frunzărit.

— Mda... mda... a mârâit el dispreţuitor.

— Sunt, totuşi, şase sute de ore de zbor.

— Nu înseamnă nimic, i-a răspuns Daurat. O să începi ca mecanic. Du-te la şeful de atelier să-ţi dea o salopetă.

Tonul nu permitea replică. Totuşi, Mermoz a întrebat:

— Dar... când voi putea pilota, domnule Director?

Daurat şi-a săltat niţel sprâncenele groase ca să-l observe pe Mermoz cu o curiozitate rece.

— Aici, a rostit el într-un târziu, nu se pun întrebări. Ai să vezi şi singur când vei zbura... Dacă vei zbura.

Daurat şi-a aprins ţigara şi s-a aplecat peste hârtii. Cu paşi înceţi, Mermoz s-a îndreptat spre ateliere.

Se căznea să-şi definească sentimentele, fără s-o poată face cu certitudine. Ar fi trebuit să încerce o cumplită decepţie. Şi totuşi, luase cu el din posacul birou impresia unei stupori la care se adăuga însă şi aceea a unei încrederi încă nedefinite. Bărbatul îndesat, dispreţuitor, care-l primise aproape jignitor, nu semăna în nici un fel cu gradaţii, cu ofiţerii pe care-i detesta. Avea în privirea sa inflexibilă ceva care făcea bine, ceva care dădea căldură şi viaţă.

Această căldură, această viaţă, Mermoz le-a simţit prezente în jurul său, pe terenul de zbor, în birouri, în magazii, în hangare. Aici se împlinea o muncă aspră, dar iubită. Mermoz i-a aspirat zgomotele, mirosurile.

La ateliere a dat peste doi băieţi care tocmai sosiseră, în aceeaşi zi cu el şi animaţi de aceleaşi ambiţii. Unul era extrem de subţirel, cu un aer bolnăvicios. Celălalt, blond, trandafiriu, solid, râdea întruna cu dinţii săi albi, cu obrajii săi proaspeţi, cu ochii săi albaştri, cu întregul său chip radios. Semăna cu un puşti căruia nu-i e frică de nimic şi vorbea într-un argou dumnezeiesc. Era, deja, prieten cu toată lumea.

— Mă numesc Dubourdieu, spuse primul.

— Iar eu, Reine Marcel, făcu cel de-al doilea. Tu?

— Jean Mermoz.

După ce mecanicul-şef i-a convocat pentru a doua zi dimineaţă, la orele şase şi jumătate, cei trei viitori mari piloţi au luat tramvaiul care urma să-i ducă la Toulouse. Au tras la un hotel căruia îi spunea „La Marele Balcon.” Aşa cerea tradiţia aeroportului de la Montaudran: noii piloţi se opreau întotdeauna la „Marele Balcon”.

Era, de fapt, o modestă pensiune de familie ţinută de trei doamne bătrâne. Primii pionieri ai liniei au fost atraşi aici de ieftinătatea mesei şi a locuinţei. Următorii au fost seduşi de drăgălăşenia şi bunătatea gazdelor, rapid cunoscute printre hangare. Consemnul trecea de la o echipă la alta. Pe măsură ce „bătrânii” îşi stabileau pasagerele lor domicilii la Barcelona, Alicante, Tanger sau Casablanca, noii veniţi umpleau golurile. Curând, cele trei doamne n-au mai avut alţi pensionari în afara aviatorilor. „Marele Balcon” a devenit pepiniera Liniei. Nu se vorbea decât de motoare, carlingi, performanţe, escale, peripeţii. Dacă proprietăresele nu pricepeau mare lucru din toate aceste discuţii pasionate, în schimb se ataşaseră de cei care le purtau. În casa celor trei surori se născuse o familie turbulentă, vagabondă, plină de viaţă. În ceea ce le priveşte, nu se clintiseră niciodată din oraşul lor. Tinerii piloţi ai Liniei deschiseseră larg „Marelui Balcon” fereastra spre spaţii infinite. Odată cu ei, în pensiunea de familie au pătruns aerul mării, ceţurile, furtunile, vânturile fierbinţi ale Africii.

Bătrânele doamne urmăreau cu o credincioasă aducere

aminte pe cei plecaţi. Numele acestora continuau să trăiască în sufrageria comună. Uneori, tonul cu care erau pronunţate devenea grav. Erau ale celor morţi. Atunci, bătrânele doamne lăcrimau. Alteori, cei pe care-i primiseră săraci, zdrenţăroşi, având, ca unică avere pe lume, o valiză amărâtă din carton, reapăreau iluştri, bogaţi în recorduri, victorii şi bani.

Şi astăzi încă, chiar şi dincolo de Anzii Cordilieri, cei vechi pomenesc cu înduioşare de domnişoarele de la „Marele Balcon”. La apogeul gloriei sale, Mermoz, de câte ori trecea pentru câteva zile prin Toulouse, trăgea invariabil la ele.

În primele zile ale uceniciei sale, bătrânele doamne i-au fost de mare ajutor. Primea un salariu de 650 franci pe lună. Costumul pe care-l avea era pe ducă. Pantofii se desfăceau pe la toate cusăturile. Corpul său, îndelung subalimentat, era bântuit de o foame neostoită. După ce s-au consultat între ele, proprietăresele i-au închiriat cu cinci franci pe zi o cameră socotită şapte şi i-au fixat pensiunea cotidiană la şase franci. Servitoarei i s-a îngăduit să-i spele rufăria. Ca şi camarazii săi, dar poate într-o măsură mai mare, stârnea, fără voie, atenţii şi tandreţe prin felul lui de a fi, uşor timid şi plin de blândeţe, prin chipul său pur. Mermoz avea nevoie, de această solicitudine. Începuturile erau grele la Montaudran.

Când, a doua zi-după întrevederea sa cu Daurat, Mermoz s-a prezentat la mecanicul-şef, acesta, l-a pus, la fel ca pe Reine şi Dubourdieu, la spălatul cilindrilor. Şi-n ziua respectivă, şi-n următoarele asta le-a fost treaba: să frece cu potasă piesele.

Unul sau două zboruri de antrenament i-au mai redat ceva speranţe. După şase luni de îndeletniciri care n-aveau nimic comun cu aviaţia, după mizerie şi foamete, şi-a regăsit instantaneu toate reflexele. În ziua în care mecanicul-şef i-a spus:. „ajunge cu cilindrii” a fost sigur că i se va da un avion.

Aş, de unde; a fost trecut la secţia de asamblare. A demontat şi montat motoare. Le-a cunoscut piesă cu piesă. A învăţat o groază de amănunte mecanice, necunoscute lui şi necesare, la acea vreme, meseriei de pilot de linie. S-a

înarmat împotriva accidentelor viitoare. A devenit prietenul muncitorilor, maiştrilor, inginerilor. A asistat etapă după etapă, la geneza unui avion, din clipa conceperii lui şi până la desăvârşire. Uzina utiliza circa o mie de oameni şi fabrica aparate militare gata echipate, avioane civile şi motoare. Mermoz, care nu înceta să reflecteze la tot ce vedea, s-a familiarizat cu ritmurile unei vaste industrii şi cu o serie de probleme care depăşeau cu mult meseria lui de mecanic şi de pilot. În acelaşi timp, prin discuţii, mici evenimente cotidiene, prin simpla osmoză, spiritul Liniei, religia curierului se infiltrau în el. Ceas cu ceas. Zi de zi. Insensibil. Precum o contaminare.

Nimic nu-l putea distrage de la această obsesie. O regăsea, chiar şi la „Marele Balcon” la clienţii acestuia. Iar pentru ieşiri în oraş, nu avea destule parale.

Fiecare franc trebuia chibzuit. Corespondenţa sa din acea perioadă cu maică-sa era consacrată, în principal, grijilor de ordin material. Socotea, de pildă, că luna viitoare va putea sa-şi cumpere o pereche de pantofi, îi cerea doamnei Mermoz să-i trimită rufăria veche, chiar şi cea mai zdrenţuită, ca s-o aibă la lucru şi, primind nişte şosete noi, se nelinişteа la gândul că biata de ea n-o va scoate la capăt cu banii până la sfârşitul lunii. Costumul nu şi-l uza deloc; la aerodrom, nu ieşea din salopetă. În felul, acesta reuşea să reziste cu simbria lui de 150 de franci pe săptămână. Se înţelegea, aşadar, cu câtă nerăbdare — şi de ordin moral, dar şi material — aştepta calificarea ca pilot de linie.

Pe terenul de zbor de la Montaudran, sau în jurul mesei la „Marele Balcon”, „veteranii” îşi povesteau călătoriile, penele, aterizările în oraşe cu nume sonore: Murcia, Valencia, Malaga, Alicante. Pe următorul tronson al Liniei, alte escale care se anunţau: Agadir, Villa-Cisneros, Saint-Louis, în Senegal. Închipuirea se înfierbânta, se vorbea deja despre America de Sud, de Bahia, de Rio, de Montevideo, de Buenos Aires. Ca să ajungă la aceste spaţii, la această magie, la aventură, la viaţa liberă rămânea doar o etapă de străbătut:

să zboare sub ochii lui Didier Daurat.

Într-o seară, ca din întâmplare, directorul serviciului de exploatare a trecut prin atelierul în care Reine, Dubourdieu, Mermoz şi alţi patru „boboci”, în salopete pătate şi cu mâinile pline de unsoare trudeau la montarea unui motor. Fără să se oprească din mers, abia ştergându-i cu privirea sa grea, Daurat a mormăit:

— Maine, toţi şapte... pe pistă... la şase şi jumătate.

Băieţii s-au oprit din treabă, cu braţele deodată moi. Înţeleseseră. În zori îi aştepta încercarea cea mare. S-au culcat devreme şi au dormit prost.

Coborând din primul tramvai, care zăngănise trei sferturi de oră între oraş şi Montaudran, au găsit pe teren un soi de areopag. Toţi „veteranii” Liniei, care din raţiuni de curier se aflau la Toulouse, veniseră să asiste la proba debutanţilor. În veste de piele, în combinezoane de zbor, cu mâinile în buzunare şi jucând pe loc ca să se încălzească, îi măsurau cu un ochi critic pe cei şapte candidaţi. Daurat, cu pălăria înfundată pe ceafă şi cu ţigara stinsă între buze, a ieşit din birou, a expediat câteva ordine şi a venit pe pistă.

— Hai, repede, a făcut el.

O probă... alta...

— Slab, a mormăit Daurat... eliminat.

Apoi, fără să modifice tonul:

— Ei bine, Mermoz, e rândul dumitale.

Mermoz s-a simţit străbătut de un fior, un fior pe care l-a cunoscut întotdeauna înaintea marilor încercări. N-a lăsat să se întrevadă însă nimic. A sărit, cu o mişcare suplă, în carlingă, şi-a ajustat centura de siguranţă, casca, şi-a proptit bine umerii săi largi de spătarul capitonat cu piele. Calmul i-a revenit pe dată şi, odată cu el, un sentiment de sfidare. Puţin i-a păsat lui Daurat de orele sale de zbor, de misiunile din Siria, de antrenamentul său acrobatic? Ei bine, o să vadă el acum...

A decolat lin, a executat un lung palier la joasă altitudine apoi, brusc, a urcat în şandelă. Tot ce învăţase de la Istres

până la Thionville, toate resursele sale, toate îndrăznelile le folosea acum ca să oblige bătrânul avion la acrobaţii uluitoare. Când a secătuit secretele artei sale, a făcut din aterizare o capodoperă. Un „S” prelungit şi armonios în zbor planat... o glisadă pe stânga, una pe dreapta şi aparatul a atins solul în cercul alb desenat în mijlocul terenului pentru exerciţiile de precizie. Apoi, a rulat până la capătul pistei, s-a lăsat să lunece din carlingă şi a aşteptat complimentele lui Daurat. L-a căutat însă mult şi bine cu ochii printre piloţii prezenţi, fără să dea de el.

— Unde-i directorul? a întrebat el cu glas stins.

Rozès, unul din veteranii Liniei, meridional celebru pentru accentul şi verva sa, i-a răspuns:

— Puştiule, poţi să-ţi strângi catrafusele.

— Cum? De ce? a bâlbâit Mermoz.

În momentul acela, Didier Daurat şi-a făcut apariţia dintr-un hangar. Mermoz s-a repezit spre el. Chipul masiv al directorului era indescifrabil.

— Eşti mulţumit de dumneata? l-a chestionat Daurat, scoţându-şi ţigara din gură.

— Dar... dar desigur, domnule director, a răspuns Mermoz.

— Ei bine, eu nu. N-avem nevoie de acrobaţi aici. Du-te la circ.

Mermoz a privit îndelung acele buze dispreţuitoare, mâinile care scuturau scrumul şi s-a simţit năpădit de o furie cumplită împotriva atâtor nedreptăţi. N-avea ce să-şi reproşeze. Ştia că pilotase admirabil. Şi uite că era insultat din nou. N-o să rămână o clipă în plus pe acest teren. N-o să-i mai adreseze o vorbă acestui şef care nu pricepe nimic. O să...

Şi-a smuls casca de piele de pe cap, s-a năpustit spre atelier, şi-a strâns la repezeală boarfele. N-avea un sfanţ, dar furia îi era atât de mare că nu lăsa loc pentru nici un alt sentiment.

— O să i-o zic... o să i-o zic înainte de plecare, bâlbâia el cu buzele tremurânde.

O tuse scurtă şi înăbuşită l-a făcut să se întoarcă. Daurat era acolo, scoţând din buzunar un pachet mototolit de ţigări „Caporal”.

— Vasăzică, pleci? a întrebat el.

— Da! Da! a strigat Mermoz.

Daurat s-a pornit să tuşească şi, între două mormăieli, Mermoz a auzit:

— Hâm... indisciplinat... hâm... ţâfnos... hâm... mulţumit de el... hâm... fireşte...

— Da, da! a strigat Mermoz pentru a doua oară, da, sunt mulţumit de mine, da, am pilotat bine!

— Mai şi răspunzi?

— M-aţi întrebat doar, nu?

— Hâm... caracter prost... hâm... nici nu se putea altfel. *O să te dresăm.*

— Dar... dar... (glasul lui Mermoz devenise dintr-o dată şoaptă) cum aşa... de vreme ce mă daţi afară?

Privirea lui Daurat s-a mai oprit odată asupra chipului frumos şi înflăcărat, asupra umerilor încordaţi, asupra acestei forţe magnifice:

— Te întorci pe pistă, a rostit el. Urci uşor până la două sute de metri. Virezi scurt. Revii cu faţa la teren. Iei aterizajul de departe. Treabă de lucrător. Înţelegi? De lu-cră-tor.

Treaba asta Daurat n-a mai stat s-o privească.

După mulţi ani, când Mermoz mi-a istorisit această întâmplare, l-am întrebat pe Daurat:

— De ce n-aţi mai asistat la cel de al doilea zbor, comandat de dumneavoastră?

Daurat a zâmbit uşor, în colţul gurii, singurul zâmbet pe care părea să i-l îngăduie buzele sale dure şi strânse.

— N-aveam nevoie. Mi-am dat seama imediat de clasa lui Mermoz.

— Şi atunci, de ce să-i fi impus acele clipe de suferinţă?

— Pentru că, a răspuns fără grabă Daurat, pilotase ca un vanitos, ca un individualist. Ca Linia să meargă aşa cum

doream să meargă, aşa ceva nu trebuia să existe. Linia era suma unor eforturi, nu o trambulină. Fiecare pilot trebuia să ştie lucrul acesta de la bun început. Altminteri…

Şi a scuturat scrumul ţigării sale stinse.

Mermoz era mai apt decât oricine să se contopească într-o operă grandioasă. Ca să trăiască, avea nevoie de un ţel suprem. Regula de fier pe care Daurat l-a făcut s-o simtă, l-a ajutat mult. Ea a precipitat o evoluţie care se afla încă în germen. Ea a turnat într-o formă închegată aspiraţiile sale confuze. Şcoala era aspră. Mermoz şi-a găsit pe dată în ea bucuria.

În timp ce camarazii săi soseau pe teren pe la mijlocul dimineţii, el se afla acolo, invariabil, de la ceasurile opt. Pentru asta, era nevoit să se scoale în zori, or Mermoz adorase întotdeauna să doarmă. În felul acesta, însă, avea mai multe prilejuri de a zbura decât ceilalţi: încercarea aparatelor, depanări, scurte zboruri de însoţire. Daurat îi urmărea, nu spunea nimic, cântărea. Mermoz se molipsise de virusul Liniei.

Toulouse era plin de încântătoare siluete feminine. Mermoz era un bărbat superb. Ocheadele şi zâmbetele se ţineau lanţ. El însă întorcea capul, el care manifestase întotdeauna un gust atât de pronunţat pentru desfătările trupului. Câteodată, camarazii săi de la „Marele Balcon” îşi puneau laolaltă resursele ca să-i tragă un chef sau să petreacă o noapte cu niscaiva fete vesele.

— Vii şi tu, Mermoz? întrebau ei.

— În seara asta, nu, răspundea cu un zâmbet timid şi totodată hotărât flăcăul vânjos cu părul buclat.

Înainte de a încredinţa unui pilot un post definitiv, Daurat pretindea din partea acestuia efectuarea unui zbor de recunoaştere până la Casablanca şi retur. Pe data de 29 noiembrie, Mermoz a survolat Pirineii în ambele sensuri, aterizând la Barcelona, Alicante, Malaga, Gibraltar, Larache şi Rabat. Deasupra strâmtorii a văzut înălţându-se soarele dintr-

o mare de nouri de o splendoare pe care n-o cunoscuse nici măcar în Siria. Forţase etapele şi revenea acum din cursă istovit şi fericit. Perdeaua viitorului se trăsese, lăsând să străbată o orbitoare lumină. Viaţa pe care o chemase atât de intens, avea, acum, s-o trăiască.

Când şi-a consolat mama că şi anul acesta o va lăsa singură, a făcut-o cu mândrie.

> *„Pentru mine, îi scria el, Crăciunul şi Anul Nou vor fi două zile obişnuite, pentru că, în mod sigur, nu voi fi liber. Câte urări voi duce cu mine spre Spania, spre Casablanca!”*

Mermoz primise afectarea: Barcelona.

III.

LECŢIA SPANIOLĂ

1925... Tolănită în prosperitatea-i, Barcelona trăia tumultos, fără griji. Comerţul, industria, plăcerile imprimau capitalei catalane mişcare, bogăţie, frumuseţe, viciu. Toate acestea se etalau la soare alături, firesc. Pe *Ramblas* se îmbulzea o mulţime vioaie, amabilă şi nepăsătoare. În vechiul oraş, la umbra mănăstirilor şi a palatelor din jurul catedralei, tăcerea era adâncă. În port acostau vase venite de pe toate mările. În faţa hotelului Colon din piaţa Cataloniei se zburătăceau nenumăraţi porumbei. Din pragul lupanarelor din *barrio chino*[11], prostituatele surâdeau cu buzele lor fleşcăite şi fardate.

La Barcelona, Jean Mermoz a locuit un an întreg. Înclin să cred că orice călător, dispunând de timp şi dotat cu spirit de observaţie, ar fi izbutit să cunoască mai bine oraşul în numai două săptămâni decât el după o şedere atât de îndelungată. O explicaţie a acestei ciudăţenii ar fi munca. Dar şi lipsa curiozităţii, a interesului, într-un cuvânt, indiferenţa.

Cât timp a trăit în Spania, Mermoz a cunoscut o singură preocupare exclusivă, mistuitoare: noua sa meserie.

Raţiunile însă pe care le invoca, faţă de sine însuşi şi faţă de ceilalţi, ca să motiveze îndârjirea cu care muncea şi extraordinara sa dăruire zborului, erau, dacă nu false, în orice caz secundare.

A spus şi a crezut că trudea ca să-şi asigure situaţia de tânăr pilot al unei companii de mare viitor. A spus şi a crezut că acumulează orele de oboseală şi de primejdii din pricina primelor pe care le reprezintă şi ca să-şi sporească salariul. Era, fără îndoială, adevărat, dar nu şi esenţial. Aceste

---

[11] Cartierul chinezesc, cartier rău famat al Barcelonei (N.T.).

avantaje materiale erau numai consecinţele tangibile ale unei exigenţe de cu totul alt ordin, o exigenţă primordială.

De când părăsise Siria, adică de aproape doi ani — iar la această vârstă doi ani contează teribil — Mermoz trăise fără iubire. Fără acea iubire spirituală, pură, pentru care era făcut.

Viaţa i se risipise de pe o zi pe alta, tot mai săracă, în timp ce avea o nevoie vitală s-o adune, s-o ţintească şi sa o închine unei certitudini care să-l depăşească, să-l smulgă din robia pământeană. În Avenue du Maine avusese de partea lui poezia, desenul, speranţa, studioasă şi proaspătă, a adolescenţei. La Istres, în pofida şmotrului cazon, fusese revelaţia camaraderiei şi a văzduhului. Apoi, a cunoscut Saida şi Palmyra şi aici a înflorit. Şi brusc, într-o succesiune infernală, luni de-a rândul, ocna cazărmilor, acerba persecuţie a unui ofiţer, hotelurile mizerabile, azilurile de noapte. Sigur, scânteia spiritualităţii nu s-a stins niciodată în sufletul lui Mermoz. Ar fi fost, de altfel, cu neputinţă, ea făcând parte integrantă din el. Dar când această pâlpâire a izbucnit la lumina zilei cu violenţa cea mai exhaustivă, Jean nu a recunoscut-o şi i-a dat tot soiul de denumiri vulgare.

Rana provocată sensibilităţii sale fusese mai cumplită şi mai adâncă, iar suferinţele generate de ea mai intense decât îşi închipuise chiar el.

În situaţiile date, timiditatea şi modestia lui se asociaseră în faţa spectacolului oferit de atâtea hidoşenii şi nu i-a venit să creadă îndeajuns de repede că e altfel decât oamenii pe care-i cunoscuse. Poftele lor le-a atribuit lui însuşi.

Cineva însă văzuse limpede în locul său: Didier Daurat.

În timp ce Mermoz umbla încolo şi încoace pe terenul de la Montaudran, discuta sau zbura, Daurat îl observa. Instinctul său de descoperitor de oameni simţise ce hrană cerea acest tors de luptător grec, acest profil vibrant, aceşti ochi în căutarea infinitului. Trimiţându-l în Spania, era hotărât-să nu-l menajeze. Un asemenea debutant trebuia — altminteri însemna că se înşelase complet în privinţa piloţilor săi — trebuia, deci, supus de la bun început celui mai dur efort.

Daurat intuise nevoia lui Mermoz: aceea de a dilata tot mai mult limitele omeneşti, de a răscumpăra prin sacrificiul trupului infirmităţile moştenite. Şi, în timp ce un Mermoz înşelat, tras pe sfoară, neîncrezător hotăra, ca pavăză împotriva deziluziilor, să nu mai fie un visător şi un idealist, mistificând sensul actelor sale şi calculându-le în bani mărunţi, Daurat le cântărea la adevărata lor greutate, înţelegând că cel mai mare pilot al liniei sale e pe punctul de a se forma.

La sosirea la Barcelona, Mermoz s-a instalat la „Nueva Pension Frascati”, de pe strada Cortes. Era pensiunea cea mai ieftină din oraş. Se plătea 27 de franci ziua. Mermoz, care constatase cu satisfacţie că salariul său de bază lunar urcase brusc la trei mii de franci, ar fi putut să se instaleze mai bine. Îl despărţeau însă numai câteva săptămâni de timpul când cunoscuse ultimul stadiu al mizeriei. În plus, maică-sa continua să fie strâmtorată. De aceea, şi-a interzis orice cheltuială inutilă. A fost încântat că-şi poate trimite scrisorile în Franţa folosind un compartiment special al avionului poştal şi evitând astfel taxele de timbru. I-au trebuit zile întregi de gândire ca să-şi comande un costum sport. A calculat că cel pe care-l retuşase la Toulouse îi va sluji la zbor, iar cel de culoare închisă, dacă i se va adăuga o vestă, va face figură destul de onorabilă pentru ieşiri. Şi-a făgăduit să economisească între o mie şi o mie cinci sute de franci pe lună. Cuvântul a fost respectat. Acestea au fost primele reflexe ale noii sale situaţii.

Apoi, poşta aeriană l-a acaparat.

Un avion plecat în zori de la Toulouse aducea această poştă pe la ceasurile zece pe aeroportul de la Barcelona, situat la vreo treizeci de kilometri de oraş. Gata cu mult timp înainte, Mermoz, o prelua imediat. După escala de la Alicante, trebuia s-o depună la Malaga, de unde un al treilea pilot o îndrepta către Maroc. Mermoz rămânea peste noapte la Malaga, iar a doua zi dimineaţa pornea cu corespondenţa venită de la Casablanca spre Barcelona. O zi odihnă, apoi din

nou naveta.

Orarul trebuia respectat cu orice preţ. Ceaţa cea mai densă, furtuna cea mai dezlănţuită nu puteau împiedica plecarea şi nici măcar s-o amâne. N-apuca să se stingă tunetul motorului avionului care aterizase că cel al următoarei ştafete era de acum la regim maxim. Odată sacii transportaţi în mare viteză, aparatul decola.

Or, aparatele destinate acestei sarcini necruţătoare erau de acelaşi tip, adesea din aceeaşi serie, din acelaşi lemn şi metal ca şi cele care, în 1919, inauguraseră Linia. Slujeau de cinci ani şi mai bine. Erau în stare de zbor numai graţie veritabilelor recorduri de îngrijire şi pricepere, realizate în fiecare zi de mecanici de elită. Iar de ajuns ajungeau unde trebuie datorită miraculoasei îndemânări şi îndărătnicii ale piloţilor. Avioanele Bréguet 14, provenite din stocurile armatei aveau carlinga complet descoperită. Un minuscul parbriz îl proteja pe pilot de intemperii. În dosul lui se îndesau sacii poştali, iar uneori, ghemuiţi pe aceşti saci, cu genunchii la gură câţiva pasageri temerari. T.F.F.-ul lipsea în continuare. La fel şi buletinul meteo. Şi tot un singur şi instabil motor.

Mermoz cunoştea bine tipul Bréguet 14. Pilotase, pe el la Metz şi în Siria. Dar niciodată nu zburase pe aparate atât de vechi, atât de cârpăcite şi, mai ales, în asemenea condiţii. În taberele de antrenament se zbura puţin, terenul era cunoscut, iar timpul obligatoriu frumos. Chiar şi în Orient, misiunile imperativ urgente fuseseră rare. Pilotul îşi alegea cerul. I se pusese la dispoziţie, pentru evacuările sanitare, un avion nou-nouţ, iar cea mai lungă distanţă nu depăşise 300 — 400 kilometri.

În Spania lucrurile se prezentau cu totul altfel. De la Barcelona la Malaga erau mai bine de o mie de kilometri, adică şapte ore şi jumătate de zbor neîntrerupt. Asta în condiţii meteorologice normale. Pe vreme rea, Dumnezeu cu mila. Mermoz şi-a început naveta în plină iarnă, în momentul cel mai păcătos al anului. Avea de survolat coasta

mediteraneană până la Alicante, apoi zona muntoasă, pustie, care separa acest ultim oraş de Malaga. O eroare de cap-compas pe vreme ceţoasă era periculoasă. O pană, putea fi mortală.

Chiar de la început, ploaia, grindina, furtunile, au barat constant ruta lui Mermoz. Decola pe o vreme mizerabilă şi cât ţinea drumul vijelia îl zgâlţâia. Orele treceau într-o luptă neîncetată. Ocolurile, prea mari erau interzise din pricina proviziei insuficiente de carburant.. Puterea ascensională a aparatelor nu îngăduia să, se treacă, pe deasupra zonelor de nebulozitate activă. Trebuia, atacat de-a dreptul şi luptat, ca să zicem, aşa, corp la corp. Mermoz, cu capul prins în casca de piele, nelăsând să se vadă decât profilul său de pajură, cu pieptul dilatat, de vântul nesăbuit, întotdeauna nervos şi stăpânindu-şi întotdeauna nervii, corija salturile avionului, scruta instrumentele de bord, se apleca în afară încercând să străpungă cu privirea ceţurile şi să desluşească linia ţărmului care-i slujea de călăuză.

Muncea fără oprire, fără răgaz, neacordând îndurare nici avionului, nici sie însuşi. Voia ca în fiecare clipă să se simtă stăpân peste maşină şi s-o utilizeze la parametrii optimi ai posibilităţilor sala. Chiar şi în momentele de acalmie, nu-i îngăduia să zboare oricum. În fiece clipă îi pretindea să funcţioneze mai bine, să taie mai iute văzduhul. Mai degrabă el era cel care susţinea avionul şi nu invers. N-a abandonat, până la ultimul zbor, metoda aceasta atletică.

Când s-a apucat s-o practice, în Spania, ea a fost cauza unei istoviri fizice şi nervoase, a unei depresiuni necunoscute celorlalţi camarazi ai săi. Le compensa pe amândouă, odată ajuns la destinaţie, mâncând şi dormind. Drept remediu îi slujea mai cu seamă somnul, acel somn al fiinţelor tinere şi sănătoase, când corpul se reface aidoma unei plante.

Curând însă a trebuit să-l sacrifice pentru necesităţile Liniei. Unul din piloţi a plecat în concediu de odihnă. Altul a fost nevoit să alerge la căpătâiul tatălui său, aflat pe moarte. Sarcinile lor s-au adăugat celor — şi aşa grele — care-i

reveneau lui Mermoz. Cele două zile de repaos la care avea în principiu dreptul, au fost suprimate de la sine. Adesea, sosea la Barcelona, mai exact pe aeroportul Prat de Llobregat, ca să plece un ceas mai târziu, fără să fi văzut oraşul altfel decât din aer. Acum, parcursul său se întindea până la Toulouse. Trecea, într-un sens sau altul, Pirineii, continua până la Malaga, se prăbuşea pe un pat de campanie, dar în zori lua din nou manşa în mână. Aproape că nu se mai desprindea din scaunul său de pilot. Comenzile îi apăreau ca nişte prelungiri fireşti ale membrelor.

Oboseala devenise o a doua natură. Era atât de impregnat de ea, încât nici nu se mai mira. Vremea devenea din ce în ce mai urâtă. Vijeliile succedau furtunilor. Cele şapte, opt şi, uneori, zece ore de zbor zilnic se descompuneau în şocuri, izbituri, salturi şi plonjoane subite. Aparatul, uşor şi fragil, dansa ca un dop pe o mare dezlănţuită, pârâind din toate încheieturile. Mermoz, cu sentimentul că nu-i decât un biet pai, continua să lupte, se încorda, stăpânea insecta metalică şi-şi croia drum prin văzduhul cuprins de turbare.

Nu o dată, aterizând împotriva oricărei logici, exact acolo unde prescria mersul inflexibil al Liniei şi voinţa omului de la Montaudran, în hainele lui neglijente şi cu veşnica-i ţigară, stinsă şi iar aprinsă, Mermoz a exclamat cu o uimire, umilă şi orgolioasă totodată:

„Nu mi-am închipuit că se poate zbura în asemenea condiţii!”

Şi, fără să-şi fi dat seama că, de fapt, nu făcuse altceva decât să împlinească cea mai imperioasă dintre exigenţele sale, pleca să se îndoape şi să doarmă, pentru ca a doua zi s-o ia de la capăt.

În această luptă, penele impuse de starea deplorabilă a motoarelor se prezentau ca nişte pauze nesperate. Şi le amintea cu plăcere. Într-o seara, la 120 kilometri de Barcelona, a fost nevoit să taie gazele şi să aterizeze pe un capăt de plajă. Avea, la bord, doi pasageri. Nici o zgârietură la nimeni. Noaptea au petrecut-o împreună, lângă, aparat,

aşteptând depanarea. Unul dintre călători era englez. Nu se deplasa niciodată fără o sticlă de whisky, din cel bun. A împărţit-o cu tovarăşii săi. Mermoz, care de obicei n-avea nici timp, nici chef să bea alcool, a profitat din plin de această danie.

La drept vorbind, distracţiile erau rare. Ele constau în principal, atunci când rămânea o zi, două la Barcelona, din observarea moravurilor pensiunii sale de familie. Patronul era italian, nevastă-sa franţuzoaică, bucătarul elveţian, cameristele portugheze sau nemţoaice, iar clienţii englezi, francezi, italieni, unguri şi chiar spanioli. În rarele momente de destindere, când personalul Liniei era complet, Mermoz se amuza cu trei noi prieteni. Nu erau piloţi. Aceştia din urmă se întâlneau rar, exceptând pistele, şi atunci doar pentru câteva minute, răstimp în care poşta era transbordată de la un avion la altul, ori seara, în barăcile aeroporturilor, striviţi de oboseală. Mermoz cunoscuse la pensiune un inginer chimist spaniol, în vârstă de douăzeci şi şase de ani, un tânăr francez, reprezentant al unei mărci de automobile, şi un desenator scoţian. Băieţii erau veseli şi inventivi. Când Mermoz li se alătura, tinereţea lui, bucuria de a fi în viaţă, nevoia lui de descătuşare fizică, după tot efortul depus, simplă şi puerilă, se dezlănţuiau dintr-un foc. Atunci, glumele, farsele, trântele comice, concertele burleşti, numerele de acrobaţie umpleau cu tumultul lor paşnicul salon de la „Nueva Pension Frascati.”

La Malaga, distracţiile lui Mermoz erau de altă natură. Acolo îl atrăgeau marea şi plaja. Înota, se scufunda, vâslea, făcea atletism. Dregea, în acest chip, uzura corpului şi constrângerea spiritului. Nevoia era extrem de mare. Acalmiile durau puţin.

Primăvara, piloţii cei mai vechi ai Liniei au fost scoşi de pe aerodroamele Spaniei şi dirijaţi spre Maroc. Linia Casablanca-Dakar, următorul episod al viziunii lui Latécoère, urma să fie deschisă peste câteva luni. Mermoz ceruse să facă parte din personalul ei navigant. Daurat n-a aprobat. Pe de o parte,

socotea că pentru disciplina impusă de Linie Mermoz e încă prea individualist, prea ţanţoş, insuficient de suplu, iar pe de alta voia sa păstreze pe tronsonul de linie văduvit de cei mai buni dintre oamenii săi măcar un pilot pe care să se poată bizui integral.

Meseria de poştaş, Mermoz a făcut-o cu toată tragerea de inimă sub rafalele de ploaie, prin vârtejurile de arşiţă.

Soarele de vară îl izbea cu măciuci fierbinţi în ceafă. Zbura câte douăzeci şi şapte de zile pe lună. N-apuca bine să se culce că era smuls din pat ca să urce în avion. Nu s-a plâns niciodată de surplusul de muncă. Iritarea care i se strecura în suflet avea un alt caracter.

Suferea că a fost menţinut pe ruta spaniolă. Acolo, între Maroc şi Senegal se învolburau nisipuri magnetice. Escalele erau rare şi misterioase. Primejdia avea culoarea marii aventuri. Acum, când Mermoz asigura cursa a mai multor piloţi, i se întâmpla adesea să aterizeze, la Casablanca. Camarazii desemnaţi pentru Dakar vorbeau de întinderile noi pe care aveau să le cucerească. Sensibilitatea lui Mermoz, imaginaţia lui, întreaga sa fiinţă erau polarizate de semnele infinitului. Fascinaţia Palmyrei reînvia, cu pacea ei aridă şi orbitoarele-i vrăji.

Ea a avut puterea să-i ilumineze, preţ de o clipă, propriile-i taine.

„Am nostalgia bledului”, şi-a spus Mermoz.

Câteva zile mai târziu, visa, pentru prima oară, la un raid deasupra Atlanticului, marele miraj al piloţilor din acea vreme. Oceanul şi deşertul îl chemau cu aceeaşi forţă. Era însă prea devreme ca să înţeleagă.

În august a fost trimis la Bourget ca să-şi facă vizita medicală la care erau supuşi, semestrial, toţi piloţii de linie. Unul din primele demersuri la Paris a fost să se prezinte la Compania Franco-Română (denumită şi S.I.D.N.A.) care asigura legătura aeriană cu Europa Centrală şi Răsăriteană.

Aici, Mermoz avea niscaiva relaţii şi a solicitat un

angajament în condiţii materiale mai bune decât cele oferite de compania Latécoère. A fost primit cu amabilitate şi invitat să se prezinte din nou în noiembrie.

Ce s-ar fi întâmplat cu Mermoz dacă cei cărora li se adresase ar fi intuit valoarea lui şi ar fi subscris la exigenţele sale destul de modeste? Sigur, Mermoz ar fi rămas tot Mermoz, cu curajul său, cu geniul său de pilot si cu magnifica sa bogăţie omenească. Dar destinul i-ar mai fi fost pe măsură? S-ar mai fi îmbucat tot atât de bine jocul circumstanţelor exterioare cu trăsăturile de caracter, această sinteză necesară care numai ea îngăduie împlinirea marilor existenţe? Nu cumva îi erau indispensabile lui Mermoz axa nisipurilor, a valurilor şi a pădurilor virgine, la fel ca şi implacabilele reguli ale lui Daurat?

Fiecare viaţă ilustră ridică asemenea întrebări, deşarte în măsura în care răspunsul îl dă însăşi inexorabila ei desfăşurare. Cred însă că, chiar dacă Mermoz ar fi obţinut pe loc satisfacţie la S.I.D.N.A., odată calmat amorul său propriu prin această revanşă platonică, el tot ar fi reluat drumul Barcelonei şi al Alicantelui.

În pofida nerăbdării sale şi a schimbărilor bruşte de dispoziţie deşi sensibilizat la maximum în faţa oricărei nedreptăţi, Mermoz semăna întrucâtva cu acei ostaşi care protestează necontenit, dar fac, totuşi, mai mult decât li s-a cerut. De la optsprezece ani a trăit printre oameni simpli şi violenţi, pentru care a cârti împotriva superiorilor era o necesitate, o deprindere. Se modelase şi el pe acelaşi calapod.

Este absolut sigur că Mermoz îl admira pe Daurat. Tot atât de sigur e şi că felul de a fi al directorului îl făcea să mârâie ca un zăvod tânăr şi îndărătnic. Explicaţiile pe care le-au avut în acea vreme n-au dus la nimic. Mermoz era mult prea mândru. iar Daurat considera că un şef nu are de ce să-şi justifice deciziile şi, cu atât mai mult, să se scuze. Şi totuşi, cei doi se iubeau încă de atunci, iar Mermoz iubea Linia.

A dovedit-o prea bine, întâlnind în acel august, în preajma

Gării de Est, pe Guillaumet, camaradul său de la Thionville. I-a descris cu asemenea entuziasm viaţa sa din Spania, încât acesta s-a arătat dornic să intre la Latécoère. Mermoz i-a sprijinit cererea. Iar Daurat punea atâta bază pe părerile lui Mermoz încât l-a înrolat imediat pe Guillaumet.

În timpul trecerii sale prin Paris, Mermoz a mai întâlnit un alt companion de-al său de la Thionville: Henri Fournier. Efectuând acrobaţii la „firul ierbii”, acesta din urmă percutase un copac. Scăpat de moarte printr-o şansă rarisimă şi radiat din aviaţie pentru imprudenţă, se ocupa acum de afaceri la bursă. La Paris i-a reunit acelaşi gust care-i legase şi pe vremea cazărmii: acela al pantagruelicului. Ambii realizau în materie de apetit performanţe ce stârneau neîncredere. Când se aşezau împreună la masă simţeau cum naşte în ei un soi de emulaţie de căpcăuni joviali. Aşa stând lucrurile, au convenit asupra unui cod: se invitau, pe rând, la masă, câştigătorul meciului fiind cel a cărui notă de plată era mai încărcată. Anumite meniuri le-au rămas în memorie. Cu titlul de mostră, îl citau cu plăcere pe acesta:

Două duzini de stridii, fiecare.
Un homar întreg, fiecare.
O găinuşă întreagă, fiecare.
O roată de camembert întreagă, fiecare.

Nu erau puse la socoteală nici prăjiturile, nici fructele.,

Odată revenit la Barcelona, Mermoz şi-a dat seama că hrana, de la „Nueva Pension Frascali” nu era nici bună, nici suficientă. Prietenii pe care-i avusese acolo se împrăştiaseră. S-a mutat şi, ca să-şi ocupe rarele momente de răgaz, s-a înscris la un club de atletism, a cărui vedetă a devenit imediat.

A avut însă şi distracţii mai puţin austere. În camera vecină cu a sa locuia o foarte frumoasă andaluză. Un negustor tomnatic, căsătorit şi respectabil, care o întreţinea, o vizita de două ori pe săptămână. Fata n-avea alte preocupări în

viaţă decât să aleagă şaluri, piepteni, să-şi perie la nesfârşit părul şi să-şi dea în cărţi. Apariţia lui Mermoz a fost de natură să tulbure această dulce trândăveală. I-a plăcut andaluzei şi toate nopţile barceloneze le-a petrecut la ea. Ca să nu fie văzut, sărea pur şi simplu bariera care le separa balcoanele. Jocul acesta ar fi putut continua mult şi bine dacă într-o noapte, atenţia proprietarului, victimă a insomniei, n-ar fi fost atrasă de nişte zgomote a căror natură nu lăsa loc la nici o îndoială. Onorabilul personaj a fost extrem de scandalizat. Pentru ca a doua zi să nu-l poată acuza nimeni de minciună sau halucinaţii, i-a convocat pe locatarii etajului drept martori. Cu toţii şi-au lipit urechile de uşă ca să-şi dea seama de importanţa delictului şi de frecvenţa recidivelor. Rezultatul a fost că andaluza s-a văzut izgonită în zori, spre marea ei ruşine, iar Mermoz a dobândit o stimă fără margini în ochii jumătăţii feminine a pensiunii... şi ai proprietarului.

În timpul acesta, linia Casablanca—Dakar a început să funcţioneze. Printre tinerii piloţi veniţi să înlocuiască pe veteranii trimişi în Maroc, Daurat alegea în pripă pe cei mai buni ca să umple golurile pe care bolile, deşertul şi maurii apucaseră să le creeze în Africa. Ceilalţi erau trecuţi prin necruţătorul său ciur şi prea puţini rezistau. Mermoz a fost nevoit să compenseze slăbiciunile acestora. Îşi dubla etapele. Apărea pe aerodroame doar atât cât să sară dintr-un avion în altul, să revină acolo de unde plecase, să facă plinul şi să decoleze din nou. Se învârtea, neîntrerupt, între Toulouse şi Casablanca. Şi cum pe vremea aceea zborul nocturn era impracticabil, petrecea adesea câte o noapte în tren ca să astupe o gaură ivită în orar.

Poşta aeriană trebuia, întotdeauna, să plece şi să sosească la ora fixă. Uzura materialului, lipsa de oameni, astea nu contau. Cum nu contau nici condiţiile atmosferice.

Or, în anul acela toamna a fost deosebit de grea, cum de regulă nu era decât iarna. Ploile s-au transformat rapid în ninsori. Viforniţe năprasnice s-au abătut asupra munţilor şi ţărmului. În carlinga sa neprotejată de nimic, cu faţa

descoperită, Mermoz făcea naveta, printre cicloanele care-i smulgeau comenzile din mâini, prin diluviile care-i inundau postul de pilotaj, prin urzeala lividă a fulgilor care-l orbeau. Odată a fost chiar învins de zăpadă şi a aterizat la jumătatea drumului, fără să vadă ceva, dar şi fără să fărâme ceva; beneficia de pe atunci încă de acel al şaselea simţ care mai târziu, în America, avea să stârnească admiraţia îngrozită a camarazilor săi. Traficul de pasageri a fost suspendat. Corespondenţa, în schimb, căpătase o asemenea importanţa încât greutatea ei supraîncărca periculos avioanele.

În această perioadă de muncă istovitoare şi de griji cum nici nu bănuise că există, Mermoz a pilotat timp de o săptămână cu o singură mână, cea stângă.

La escala de la Alicante fusese ciupit la mâna dreaptă de o insectă. Câteva ceasuri înţepătura a rămas imperceptibilă, apoi s-a făcut brusc cât toate zilele, a devenit o blândă gigantică şi albicioasă care la rându-i s-a transformat intr-un abces. Cinci nopţi în şir Mermoz n-a avut o clipă de linişte. Febra şi suferinţa îl împiedicau să doarmă. În zori însă sărea din pat, îşi trecea braţul tumefiat printr-o eşarfă, strângea dinţii şi se căţăra în carlingă. Apoi, folosindu-se de o singură mână, lupta împotriva furiei elementelor dezlănţuite. Şi asta zi de zi.

„Poşta trebuie să ajungă” îşi spunea el.

Seara, după parcurgerea etapei, o etapă în care-şi riscase în fiece clipă viaţa, când memoria îi restituia miile de incidente ale zborului, nenumăratele asalturi date şi înfruntate încheiate cu tot atâtea biruinţe, el se gândea:

„Noi, piloţii, suntem singurii capabili să înţelegem valoarea a ceea ce facem. Cum sa-i explici aşa ceva unui profan?”

Şi, un imens orgoliu calm punea stăpânire pe el în clipa în care închidea ochii. Ar fi putut să fie pe deplin fericit.

Nu i-o îngăduiau însă larvele nefaste furişate în el la Nancy, la Thionville, în maghernițele pariziene în care copia adrese pe plicuri. Toxinele nu fuseseră complet eliminate. Ele continuau să acţioneze asupra acestui om, cel mai

dezinteresat dintre toţi, dar care se împotrivea propriei sale firi.

L-am întrebat odată pe Mermoz dacă frica l-a încercat în timpul bătăliiilor sale cu moartea.

— Frica? a repetat el gânditor. Nu, nu-i spune aşa. Nu pot să-ţi explic. Doar camarazii de zbor ar putea pricepe. E o chestiune de-a noastră.

A reflectat câteva secunde şi a adăugat:

— Vezi, adevărata frică, aia scârboasă, am cunoscut-o pe caldarâmul Parisului, atunci când eram fără căpătâi, la ideea că n-aş mai putea zbura, adică trăi singura-mi viaţă posibilă.

Inconştient, frica aceasta Mermoz o mai purta în nervii săi atunci când, fără o clipă de şovăire şi cu un singur braţ valid, se aruncase să înfrunte furtunile de zăpadă din sierrele spaniole. Şi tot ea îl făcea să socotească orele de zbor nu în valoare morală — singura care-i era proprie — ci în parale. Scrisorile sale din acea perioadă sunt pătrunse de obsesia câştigului, a securităţii materiale, iar când i se întâmpla să parcurgă o etapă deosebit de lungă, primul lucru pe care-l făcea era să calculeze prima suplimentară ce i se cuvenea. Socotea dinainte că luna cutare, care se anunţa mai încărcată, îi va aduce patru mii de franci, ba chiar patru mii cinci sute în locul celor trei mii cât era salariul său de bază. Nota cu precizie economiile făcute şi rezervele. La sfârşitul anului, avea vreo cincisprezece mii de franci. Îl preocupa plasamentul lor. Le-a cerut bunicilor sfatul. Nu maică-si. Ştia că aceasta n-are deloc simţul chiverniselii şi că din acest punct de vedere îi seamănă. O ştia după plăcerea pe care o resimţea trimiţându-i, regulat, subsidii sau ajutându-şi prietenii aflaţi la nevoie. Sigur, aflase însemnătatea banului, această blestemată însemnătate, dar n-a ajuns niciodată să-i acorde, în autenticele sale preocupări, un rang deosebit. Dar demonul îngrijorării materiale nu-l slăbea, obligându-l să socotească, să socotească, să socotească întruna.

Când faci prea mult această operaţiune, nu te socoţi niciodată îndeajuns de bogat. Mermoz nu putea face excepţie

de la această lege. Salariul pe care-l primea i se părea insuficient. Şi-a amintit de Franco-Română. I-a scris din nou. Cu cât era mai stăpânit de preocupări care nu corespundeau cu nimic esenţial din concepţia lui cu atât era mai nemulţumit de lume, adică de sine însuşi. Dospea în suflet o mânie sterilă şi fără noimă.

„Când mă gândesc uneori, se indigna el, că un drum în care-mi risc pielea în fiece minut îmi aduce doar 90 de franci, adică 23 de pesetas! Mi-o vând al dracului de ieftin.”

Şi dacă ar fi fost 900? Sau 9000? Ar fi fost de ajuns?

Parcă aceste victorii nesfârşite, această ucenicie teribilă şi magnifică ar fi avut pentru Mermoz un preţ convertibil în bani? E un lucru pe care l-a înţeles mult mai târziu, când a preferat averilor oferite de fabricanţii de avioane, motoare, benzine moartea într-un drum de rutină deasupra Atlanticului. Atunci a văzut clar în sufletul său. Atunci îşi recâştigase autenticul sens al firii şi-al adevărului său, acest paradis pierdut.

Era încă departe de el când, din Barcelona, scria în ianuarie *1926:*

„Solicitările mele la Franco-Română s-au dovedit fructuoase şi contez că voi fi chemat în aprilie. În sfârşit, voi munci şi eu pentru ceva.”

Prin „ceva” se subînţelegea că va câştiga bine.

Dar iată că a primit, în sfârşit, afectarea pe linia Casablanca-Dakar. Dar iată că a refuzat postul de şef de aeroport în Africa, oferit de Daurat, preferând zborul cel mal periculos demnităţilor sedentare. Dar iată că a fost încunoştinţat că Aero-Clubul i-a decernat o medalie ca fiind pilotul francez cu cel mai mare număr de kilometri parcurşi în anul 1925: 120.000 în 800 de ore de zbor.

Dar iată că a adresat următoarea scrisoare unui ziarist care-i fusese pasager şi care dorea să scrie despre el:

Domnule.

Vă rog să binevoiţi a mă ierta dacă nu v-am putut răspunde imediat, dar munca din ultimele zile nu mi-a îngăduit-o.

Permiteţi-mi, mai întâi, să vă mulţumesc călduros pentru amabila dus. propunere. Sunt fericit că aţi păstrat o excelentă amintire a călătoriei şi a pilotului.

Cu toate acestea, iertaţi-mă că nu pot da curs cererii dvs.: ar însemna să-mi fac o reclamă nemeritată faţă de toţi camarazii mei care săvârşesc şi ei, zilnic, ceea ce săvârşesc eu. Nu-mi recunosc acest drept.

În plus, rolul nostru, al piloţilor de linie, este să fim şi să rămânem obscuri. Nu facem altceva decât să exercităm o meserie, poate uneori mai dură decât altele, dar totuşi o meserie.

Nu batem recorduri, nu suntem eroii raidurilor de mare anvergură: treaba noastră e ca zilnic poşta să ajungă acolo unde trebuie la ora care trebuie. Nimeni nu cunoaşte şi nici nu caută să cunoască greutăţile întâmpinate de noi de vreme ce încărcătura ajunge la destinaţie. Fiecare îşi îndeplineşte sarcina cu toată conştiinciozitatea profesională de care e în stare.

Vreau să spun prin acestea, dragă domnule, că nu sunt decât unul din numeroşii piloţi pe care Compania Latécoère îi utilizează în sensul cel mai strict al cuvântului, pentru transportul poştei din Franţa... la destinaţia sa. Uitaţi de mine în articolul dvs. pentru a vă putea concentra asupra comunităţii noastre. Relatarea călătoriei făcute nu va pierde nimic din interesul ei, chiar dacă vor lipsi fotografia mea şi statele mele de serviciu. Fireşte, mi-ar face mare plăcere să primesc un exemplar.

Vă rog, încă o dată, să mă scuzaţi şi, în speranţa că voi avea plăcerea să vă reîntâlnesc pe Linia noastră, rămân, respectuos, al dvs.

MERMOZ

În douăsprezece luni petrecute în Spania, timp în care se

dovedise a fi primul dintre toţi camarazii săi, zburase mai mult şi trecuse prin încercări mai numeroase şi mai dure decât în cei cinci ani de aviaţie militară, Mermoz descoperise ce trebuie să fie un pilot de linie. Nu încă şi ce era el însuşi.

S-a îmbarcat pentru Maroc pe un vapor cu ţigani care dansau pe punte printre resturi de portocale, paie şi coji de banane. Habar n-avea că scăpase de cel mai mare pericol care altminteri l-ar fi pândit întreaga sa viaţă: acela de a nu se cunoaşte şi de a se trăda.

IV.

CASABLANCA — DAKAR

În timp ce Mermoz îşi desăvârşea noua sa ucenicie, linia Casablanca—Dakar se născuse.

Prima din ambiţiile lui Latécoère — aceea de a lega pe calea aerului şi la ore fixe Toulouse de Casablanca a fost un soi de pariu cu diavolul. Prelungirea liniei poştale de la Casablanca la Dakar s-a constituit într-un altul, şi mai hazardat. Din acest punct de vedere nu-i nimic mai instructiv decât consultarea unei hărţi a zonelor planificate a fi survolate încă din 1924. După minusculele punctişoare ce reprezintă orăşelele riverane Safi, Mogador, Mazagan, Agadir, privirea urmează, uluită, linia goală de orice aşezare omenească ce şerpuieşte până la Saint-Louis, în Senegal. Un soi de dureroasă sfâşiere, de nelinişti abstracte şi fascinante chemări se desprind din aceste reprezentări lineare în care zace, captivă, încremenită, redusă la o scară derizorie, şi totuşi tangibilă şi tragică, cu o forţă de sugestie ce taie răsuflarea, pustia imensitate.

Spaţiul acesta unde n-a ancorat niciodată o nava, unde ariditatea cerului şi cea a pământului n-au cunoscut vreodată îndurarea avea să devină arena luptei pe care piloţii liniei Casablanca-Dakar au întreprins-o împotriva coastelor Africii.

Între cele două oraşe făceau cinci escale: Agadir, Cap-Juby, Villa-Cisneros, Port-Etienne[12], Saint-Louis, în Senegal. Între prima şl ultima aveau de străbătut două mii de kilometri de dune sălbatice, jalonate de numai trei forturi minuscule, aciuate de-a lungul coastei. A ateriza altundeva decât între reţelele de sârmă ghimpată însemna să rişti moartea de sete sau sub gloanţele ori hangerele nomazilor. Căci însingurările

12 Actuala denumire este Nouadhibou.

acestea, unde nu vedeai niciodată focul unei tabere, erau străbătute de nomazi cu văluri albastre, rătăcitori şi războinici de când lumea. Bandele lor cele mai feroce, cele mai de nesupus, îşi aleseseră drept refugiu Sahara spaniolă, Rio de Oro, zona unde nimeni nu cuteza să-i urmărească şi deasupra căreia trecea în mod obligatoriu ruta oamenilor poştei aeriene.

Elemente care să le vină de hac maşinilor zburătoare erau destule: ceţurile dense şi vâscoase care urcau, din valurile încinse de soare, cicloanele cărora nu le rezista nimic, simunul despre care nu se vorbea decât cu groază. Dar cei mai siguri factori ai înfrângerii, aparatele le purtau în ele însele. Împotriva temperaturii toride, a vaporilor înşelători înălţaţi din ocean, a tornadelor de nisip, a deşertului fără puncte de reper, fără locuri de aterizare, fără adăposturi omeneşti, Compania Latécoère a pus la dispoziţia piloţilor aceleaşi avioane a căror exploatare era, chiar şi în Spania, o veritabilă sfidare. Acolo însă, oricâte ar fi fost dificultăţile impuse de relief şi climă, ruta era totuşi jalonată de oraşe şi sate a căror populaţie era ori când gata să sară în ajutorul pilotului aflat în încurcătură. Pe când pe linia Casablanca—Dakar...

Bréguet 14, modele de război, obosite, gata-gata să-şi dea duhul, uzate de anii de campanie grea. Aceeaşi carlingă deschisă, aceeaşi lipsă a radioului. Şi acelaşi unic motor, revizuit de mii de ori, cârpit, peticit, numărând mult mai multe ore de zbor decât şi-ar fi putut-o imagina constructorul lui în visele sale cele mai delirante. Pana era fenomen cronic. Piloţii vorbeau de bielele făcute arşice, de pompele de ulei sau apă înfundate, de vilbrochenele paradite, ca de nişte evenimente fireşti, cotidiene, inevitabile. Problemele pe care căldura şi nisipul le ridicau în faţa unor mecanisme delicate nici nu erau pomenite. Piloţii se lansau deasupra deşertului unde-i pândeau setea, captivitatea, masacrul cu nişte aparate atât de imperfecte, oarbe şi dezarmate încât le trebuia mai mult curaj şi o mai mare doză de noroc decât

primilor navigatori, cei ce-şi încredinţaseră vieţile unor coji de nucă, având la mijloc un băţ şi un petic de pânză.

Dar, prin însăşi sfidarea aruncată astfel naturii şi bunului simţ, prin caracterul lor dur, riscant, aventuros, hazardat, prin virtuţile, încă nedescoperite, pe care le impuneau, prin într-ajutorarea care în orice clipă angaja vieţi omeneşti, aceste condiţii de zbor au stors din cei care au avut temeritatea să le accepte o forţă spirituală ai cărei germeni ei nici măcar nu bănuiseră că-i poartă.

Mai întâi, cu toţii erau voluntari. Didier Daurat, cel care-i triase, nu le-a ascuns nimic din ceea ce îi aştepta. Tabloul zugrăvit a fost, potrivit metodei sale, sumbru. Piloţii care au plecat se angajaseră faţă de el, dar mai cu seamă faţă de ei înşişi. A fost stabilit, printr-un acord ce n-a avut, aproape, nevoie de cuvinte, că în pofida penuriei de mijloace, poşta va trece în zilele hotărâte şi la ora hotărâtă peste dunele neatinse de picior omenesc şi triburile răzvrătite, aşa cum trecuse pe deasupra aşezărilor şi crestelor din Spania. Voluntarii aceştia se numeau: Rozès, Ville, Gourp, Erable, Emile Lécrivain, Henri Guillaumet, Marcel Reine, Pivot, Dubourdieu. Existau veteranii Liniei, forjaţi de anii de lupte, de pene, de sarabande prin furtuni. Existau şi câţiva tineri în care Daurat descoperise mâna sigură şi inima tare indispensabile. Au fost şi alţii, nu-i voi pomeni pe aceştia, care s-au muiat pe parcurs şi pe care Daurat i-a concediat fără milă, salvând prin asta şi mitul curierului poştal, dar şi propriile lor vieţi pe care nu mai erau în stare să le apere.

Virtuţilor înnăscute ale acestor oameni, exaltării generate de meseria pe care o făceau, li s-a adăugat şi cel mai viguros ferment posibil la astfel de caractere: munca în echipă, prietenia zămislită de primejdii şi moarte.

Au fost repartizaţi la Casablanca, la Juby — un fort spaniol — şi la Dakar. Poşta, săptămânală şi nu zilnică aşa cum fusese în Spania, nu-i mai împrăştia în fiece dimineaţă într-un carusel fără sfârşit. Îi reuneau aceleaşi restaurante zgomotoase sau aceleaşi popote amărâte din mijlocul

deşertului. Când aterizau, cu ochii înroşiţi şi chipul colbuit, pe pista vreunei escale din pustiu, cu câtă bucurie scuturau mâna mecanicului care sărise pe scăriţa avionului pe când elicea se mai învârtea, ca să întrebe cu mâinile făcute pâlnie la gură:

— A mers, Mimile?

— Te-a zgâlţâit rău, Henri?

— Tot mulţumit, tot mulţumit, Marcel?

Iar el, mecanicul, osândit la luni şi luni de singurătate, cu câtă încântare asculta răspunsul ritual care-i aducea, peste ecourile nisipurilor şi-al mării, rumoarea surdă a mulţimilor omeneşti cărora le aparţinea:

— Bine-nţeles, Toto, am scos-o la capăt.

— Ah, măgarii dracului!

Îşi cunoşteau, unul altuia, toate ridurile, toate vorbele. Rămâneau mereu aceiaşi, iar ei se iubeau pentru acest soi de securitate. Rostirea unui nume ştergea distanţele, dunele, capcanele scăpărătoare. De la Dakar la Casablanca, o multitudine de feţe familiare, de ticuri celebre, de glasuri imitate de mii de ori, de accente pe veci întipărite în memorie, umpleau spaţiul. Când se odihneau, când zburau, când îşi făceau de cap, ştiau întruna totul despre toţi, şi îşi jucau jocul, având drept parteneră moartea, mereu la pândă, în cele patru zări, pe deasupra Marocului, a lui Rio de Oro, a Mauritaniei şi-a Senegalului. Într-un asemenea joc fraternitatea se instalează repede. Şefi de aeroporturi, piloţi, mecanici, până şi muncitorii indigeni se simţeau cu toţii minunat de legaţi prin munca executată în comun, prin caracterul singular şi temerar al sarcinii, prin sentimentul că depind unii de alţii.

Condiţiile în care se aflau au dus şi mai departe această angajare comună. Starea motoarelor făcea ca perspectiva unei pene să devină o cvasi-certitudine. Pe linia Casablanca-Dakar, o asemenea stricăciune însemna abandonul absolut. Cine să ştie unde a aterizat nefericitul? Repet încă o dată — într-atât naţiunile şi vremurile s-au schimbat — că T.F.F. era

cu desăvârşire necunoscută la bordul acelor aparate. Cum putea fi descoperit, de-a lungul sutelor şi sutelor de kilometri de dune, punctul minuscul al avionului avariat? Corespondenţa pierdută, pilotul ucis de deşert sau de nomazi, iată consecinţele normale ale unei defecţiuni a motorului, unanim prevăzute. Un paleativ a fost totuşi găsit: avionul poştal nu pleca niciodată de unul singur. Era însoţit de un altul care, în locul sacilor cu scrisori, îmbarca un interpret arab. Dacă pilotul primului avion era nevoit să aterizeze între două escale, celălalt ateriza şi el, încărca poşta şi pe camaradul său şi încerca să ajungă la destinaţie. Dacă însă dimpotrivă, coechipierul făcea pana, pilotul poştal era dator să repereze locul aterizării, să-şi continue zborul şi, la escală, să trimită depanarea. Poşta avea prioritate absolută. Ea trecea înaintea existenţei celor care o slujeau.

Aşa era bine. Nu pentru că bietele scrisori de afaceri sau de dragoste care se îndesau în fuzelajul vetustelor Bréguet-uri 14 ar fi avut în sine valoarea sau greutatea cu care să contrabalanseze viaţa acelor oameni minunaţi. Până şi simpla idee ar fi derizorie. Dar ar fi făcut oare aceşti oameni ceea ce au făcut, ar fi murit ei aşa cum au murit, simplu, cu nepăsare, dacă n-ar fi crezut în caracterul sacru al acelor plicuri? Dacă o credinţă ajunge să fie discutată, critica ei nu mai cunoaşte limite. Întâi este viaţa unui camarad care preţuieşte, pentru pilot, mai mult decât poşta. Apoi, vine propria sa viaţă. Urmează securitatea pur şi simplu; de ce să plece pe ceaţă sau pe furtună? Merită să-ţi verşi sângele pentru un decalaj de câteva ore? Şi atunci, moliciunea îşi face repede drum în inimi. Şi atunci, totul se năruie într-o operă care nu mai trăieşte prin elan, prin pasiune.

Niciodată îndoiala asupra caracterului misiunii lor nu şi-a făcut loc în sufletele băieţilor de pe linia Casablanca-Dakar. Iubeau zborul, iubeau aventura. Erau fericiţi să poată da instinctelor lor o justificare superioară, cu care, de altfel, le şi îngemănau. Iar dacă se deştepta în ei simţământul autoconservării, nu ţineau seama de el.

N-a existat caz în care un pilot de însoţire să nu fi aterizat, oricât de ticălos ar fi fost terenul, sub focul maurilor, alături de camaradul său. Cum n-a fost caz ca pilotul poştal, odată împlinită misiunea, să nu fi revenit să-şi caute coechipierul. Nu cunosc ceva care să poată ilustra atât de bine şi în forma ei cea mai pură ideea de camaraderie. Doi oameni pleacă împreună, pe nişte maşinării vulnerabile la extrem, să ia cu asalt un univers sterp şi ucigaş. Ştiu că aici nu pot conta decât unul pe altul. Zboară pereche. Inflexibila solitudine a nisipurilor şi-a oceanului defilează pe sub ochi. Din când în când, ciulesc urechea la zgomotul motoarelor — e ritmul neliniştii. Din când în când, fiecare din ei aruncă o privire spre punctişorul strălucitor şi atât de mic, care-i însoţeşte — e ritmul siguranţei.

În timpul războiului a existat un acord analog: acela al echipajelor navigând în cer inamic. Atunci, însă, cei doi se aflau în acelaşi aparat. Comunitatea reflexelor, dependenţa reciprocă, aveau un caracter inevitabil. Şi pe linia Casablanca-Dakar zburau echipaje. Dar membrii acestora nu mai erau împreună. Deciziile aparţineau fiecăruia dintre ei. Dezacorduri însă n-au existat. Liberi în mişcările lor, stăpân fiecare pe propria-i viaţă, cei doi, în două maşini zburătoare, s-au confundat mereu într-unul singur. Supuşi, mai presus de orice, misiunii.

Iată, deci, care era spiritul acestei Linii, neegalată de nici o alta, oricare ar fi fost ţara, când i-a fost afectat Mermoz.

Avea chiar şi o istorie.

Inaugurată oficial la 1 ianuarie 1925 de către pilotul Emile Lécrivain care a făcut, de la un capăt la altul, traseul Casablanca-Dakar şi retur, ea a devenit regulată începând cu 1 iunie. Săptămânal, avioanele purtau poşta deasupra coastei pustii a Atlanticului.

Într-o dimineaţă de iulie, Rozès şi Ville, pe două Bréguet 14 se îndreptau spre Cap-Juby; în timp ce survolau Rio de Oro, regimul motorului lui Ville a început să scadă. Pilotul şi-a ales locul şi a aterizat. Rozès l-a imitat. Dacă ar fi accidentat

aparatul aşezându-l pe terenul necunoscut, în loc de un prizonier al deşertului, ar fi fost doi. Aterizarea lui Rozès a fost însă perfectă. A lăsat motorul să meargă şi împreună cu Viile au transbordat poşta. Când erau pe terminate, un grup de mauri înarmaţi, preveniţi pesemne de un pândar, a ţâşnit dintre dune. Piloţii aveau revolvere. Au doborât trei dintre atacatori, au sărit în avionul ce trepida şi au decolat sub ploaia de gloanţe.

La 11 august, pilotul Gourp, zburând de la Ville-Cisneros către Port-Etienne, a remarcat, pe plaja de la Saint-Cyprien epava unui vas naufragiat. Alături, deasupra unui cort, flutura drapelul francez şi câţiva oameni făceau semne. Douăzeci de minute mai târziu, adică după ce parcursese vreo şaizeci de kilometri, Group a descoperit o bandă de nomazi, călări, îndreptându-se spre nord. Avionul transporta poştă la Dakar aşa că nu se putea opri, dar la escala de la Port-Etienne, pilotul i-a comunicat cele văzute lui Deley, şeful aeroportului de acolo. Acesta împreună cu un alt pilot, Colleti au aterizat lângă naufragiaţi şi i-au salvat exact de sub nasul nomazilor.

Ceva mai încolo, Marcel Reine a fost nevoit să aterizeze, la vreo sută de kilometri sud de Agadir, în plin teritoriu răsculat, deoarece motorul îi luase foc. În plus, şi-a distrus şi trenul de aterizaj. Coechipierul său a încercat câteva tentative de salvare, dar configuraţia solului făcea aterizarea imposibilă. Atunci, omul s-a întors la Agadir ca să prevină autorităţile franceze. Răscumpărarea a avut loc abia după opt zile. Capturat de un trib dizident, pilotul a revenit printre ai săi învineţit de lovituri şi plin de păduchi. Interpretul fusese înjunghiat. A fost prima şi cea mai blândă dintre cele trei captivităţi de care a avut parte Marcel Reine.

Aceste aventuri, printre multe altele, conservate în arhivele Liniei, tinereţea piloţilor, buna lor dispoziţie, felul lor simplu de a fi, elementul de vis, de spaţiu, de camaraderie care-i înconjura au făcut ca aceşti băieţi să se bucure la Casablanca de o simpatie universală. Femeile le-au dăruit gândurile lor şi, adesea, încă ceva în plus. Bătrânii „Marocani”, dintre care

mulţi rămăseseră aici de pe vremea colonizării, oameni cu un trecut aspru şi misterios, nutreau o admiraţie violentă pentru poştaşii aerieni.

Nativii îi adorau ca pe nişte vrăjitori zburdalnici. Trăiau într-o atmosferă unică, formată din prietenie, lipsă de griji, succese, primejdii şi voiajuri celeste.

Comunitatea aceasta de viaţă, de meserie, de reflexe şi de limbaj nu altera însă trăsăturile lor individuale. Fiecare îşi păstra particularităţile, relieful propriu.

Rozès, cel mai vârstnic dintre ei, fost comandant, plimba prin cafenelele din Casablanca, prin popotele escalelor, terasele Dakarului şi dunele deşertului unde-l azvârlea câte o pană, figura sa de corsar meridional, accentul toulousan, arţagul său comic şi maliţia sa ţărănească. Inventa tot soiul de istorioare, bombănea întruna în timp ce pe chipul său tăbăcit, brăzdat de zbârcituri mărunte, se succedau necontenit reflexele imaginaţiei, furiilor şi isteţimii sale.

Marcel Reine râdea necontenit, îi râdeau ochii de copil, obrajii rumeni, dinţii scăpărători, de parcă ar fi fost sortit unei veşnice adolescenţe. Vânjos, fermecător, neobosit, ignorând tot ce nu era meserie sau plăceri, el îşi distribuia forţele, banii, veselia ca pe o comoară inepuizabilă. Isprăvile lui erau vestite din Maroc până-n Senegal. Verva mahalalelor pariziene, servită de un simţ al expresiei acid şi exact dădea culoare oricărui cuvinţel. Adora viaţa, iar viaţa îl adora pe el. La Casablanca era idolul tuturor celor care, bărbaţi sau femei, preţuiau buna dispoziţie, curajul, autentica inocenţă, generozitatea.

Exista în serviciul Liniei şi un alt copil al Parisului care în materie de pitoresc al vocabularului, vioiciune a expresiei şi plasticitate a cuvântului nu era cu nimic mai prejos decât Marcel Reine. Dar Emile Lécrivain, născut într-o modestă familie de meseriaşi din Belleville[13], avea o inimă exaltată. Exaltată atunci când era vorba de aviaţie, exaltată în

---

[13] Suburbie a Parisului (N.T.)

dragoste. Reine pilota aşa cum dansa, cum îşi fuma ţigara, cum râdea. Avea la Casablanca o duzină de iubite şi le schimba întruna. Când zbura, expresia lui Lécrivain devenea alta. Chipul său ciudat, prelung, de piele-roşie, se impregna de un extaz sever. Deşertul, motorul, soarele, curentul elicei îi vorbeau într-o limbă ermetică pentru oricare altul. Iubea o femeie, una singură, care locuia la Dakar şi pe care o vedea rar. La Casablanca nu făcea nimănui curte. Învăţase ca autodidact vioara şi cânta inspirat. Avea o odaie plină de discuri în care se încuia ca să le asculte. Până şi veselia sa dobândea accente profunde, exaltate, şi chiar atunci când se dezlănţuia părea că urmăreşte o himeră.

Acestor doi băieţi aflaţi într-o perpetuă mişcare, trepidaţie, într-o stare de transă, vizibilă sau nu, Henri Guillaumet le opunea un calm imperturbabil. Era foarte tânăr şi foarte îndrăzneţ, dar marea sa forţă fizică şi perfectul echilibru nervos îi îngăduiau să substituie vehemenţelor celor doi prieteni, volubilităţii lor, veşnicelor lor certuri prieteneşti, un zâmbet naiv, o frază pronunţată pe un ton ferm şi blând, o ridicare din umeri. Avea un piept puternic, o faţă luminoasă şi liniştită, o gentileţe simplă. Nu-l istoveau nici munca, nici chiolhanurile, nici primejdiile. La prima vedere ar fi putut trece drept un indiferent, dar se degaja din el o forţă atât de sănătoasă, încât impresia se schimba la repezeală. Pentru un camarad era în stare să răscolească tot deşertul. Ca şi alţii, de altfel. Un lucru pe care l-au dovedit cu toţii.

Să mă ierte piloţii primelor începuturi — cei vii şi cei morţi — că nu le-am zugrăvit aici chipurile. Dar nu poţi vorbi bine decât despre cei pe care i-ai cunoscut bine.

Mermoz care, în martie 1926, a debarcat la Casablanca, îi ştia pe toţi. Rozès figurase în areopagul piloţilor veterani în faţa cărora, la Montaudran, Mermoz dăduse proba lui definitivă. Emile Lécrivain îşi amintea de cele unsprezece sticle de şampanie pe care, sosind la Beirut, Coursault le câştigase de la fratele acestuia, Albert. Dubourdieu şi cu Reine debutaseră, odată cu el, spălând cilindri şi demontând

motoare la Toulouse. Cu Guillaumet servise împreună la Regimentul 1 Vânătoare de la Thionville. Cu ei şi cu alţii — Ville, Gourp, Erable, Pivot — se încrucişase neîncetat mai bine de un an în caruselul aerian printre sierre şi furtuni, la Barcelona, Alicante, Malaga sau Tanger. Şi dacă Mermoz nu ignora nimic din comportamentul, chipurile sau acţiunile lor, la rându-le ştiau despre el multe şi adevărate. Cunoşteau de ce e capabil la mânie, la chef, la muncă. Discutaseră, nu odată, cu el şi despre el. Erau fericiţi să-şi vadă echipa îmbogăţită cu acest pilot neobosit, cu acest prieten credincios.

Mermoz a fost întâmpinat aşa cum se cuvinte. Rozès a bombănit împotriva maurilor şi a administratorilor companiei. Lécrivain i-a vorbit despre curenţii aerieni şi escalele din deşert. Reine i-a lăudat calităţile muieruştelor din Casablanca. Guillaumet a înşirat amintiri de la Thionville. S-a băut zdravăn la „Regele Berii”, la „Micul Bogătaş”, la „Tabarin”. În acesta din urmă, Reine a adus până la bar un cal de birje, pe care-l deshămase şi pe care l-a îmbătat cu şampanie. Pipiţele localului s-au adunat grămadă în jurul tinerilor aviatori, şi multe au rămas cu ochii lipiţi de noul pilot care avea umerii atât de largi, părul atât de frumos şi privirea atât de îndepărtată.

Era în această dezlănţuire un ritm focos, fericit, un filon epic care-l făceau pe Mermoz să simtă că pentru el începea o viaţă nouă. Şi, totodată, surprindea şi la camarazii săi, pe care-i cunoştea atât de bine, ceva necunoscut, ceva greu de definit, ceva mai vast, mai fierbinte, mai limpede, ceva ce se născuse în ei pe pământul Africii.

Acest *ceva* i-a fost oferit şi lui. Într-o dimineaţă de martie, în zori, a decolat spre sud.

Soarele nu se ridicase încă, dar, în penumbra deja transparentă şi care se subţia din clipă în clipă, pilotul ghicea contururile oraşului pe care-l părăsea. Atenţia îi era absorbită de manevrarea aparatului, de tabloul de bord, de bătaia motorului, de grija de a zbura la unison cu coechipierul. Şi

totuşi, o parte din el era perfect liberă; cea mai importantă, cea nesupusă cerebralului.

Sigur, pe când privea cum se înşirau pe sub aripile sale câmpurile trandafirii şi violete, presărate cu sate omogen de albe, pe când traversa lanţul muntos al Anti-Atlasului, cu formele lui pure şi cuşmele de zăpadă, scăpărând în bătaia soarelui ce dobândise între timp putere, în vreme ce în văile aride cătune răzleţe se grămădeau în jurul câte unui pârâu, pe când descoperea, în toată majestatea lui sălbatică golful Agadir, atât de albastru şi neted încât părea un crâmpei de cer răsturnat, sigur că Mermoz şi-a consultat hărţile, a reţinut punctele de reper, a înregistrat posibilele terenuri de aterizare, a supravegheat turometrul, presiunea uleiului, a corectat abaterile de la unghiul de marş ale avionului. Dar în acest prim zbor adevărata sa viaţă n-a aparţinut gesturilor profesionale. Ea a fost copleşită, în esenţa ei cea mai preţioasă, de o emoţie în care, în sfârşit, s-a regăsit.

Am mai spus-o, Mermoz fusese născut pentru a căuta inaccesibilul. Pământul şi bunurile sale nu erau în măsură să-l satisfacă. Putea râde. Se putea ghiftui de mâncăruri şi plăceri. Putea iubi. Dar toate acestea nu-i erau de ajuns. Îl fascina un apel infinit mai exigent. De fapt, oameni ca el nu au un ţel. Ceea ce urmăresc ei e doar aparenţa lui. Odată atins, ceea ce îşi propuseseră drept scop definitiv, trec mai departe, spre o altă scânteiere, spre alte reflectări. Mereu mai departe. Mereu mai sus. Ceea ce le scapă, obiectul real al acestei îndârjiri, este mişcarea ascensională însăşi, urcuşul fără de sfârşit.

Ei nu pot posti precum schimnicii, nu se pot consacra, precum oamenii ştiinţei şi ai meditaţiei, tăcerii odăilor ferecate. O refuză muşchii lor, inima lor îndrăgostită de vânturi şi primejdii. Când însă pornesc la asaltul întregii lumi şi se dizolvă în intensitatea ei, ruga lor, poezia lor, ţâşnesc din faptele lor la fel de pure, la fel de proaspete, deopotrivă de grave ca şi cele ale monahului, ale savantului, ale poetului. Este extazul celor puternici, a căror carne şi duh au

nevoie de evadări. Abia atunci cântă în ei o bucurie, o forţă şi o pace magnifice.

Acest cântec a început să se îngâne în inima lui Mermoz în timp ce parcurgea prima sa etapă pe ruta Casablanca-Dakar şi şi-a atins plenitudinea în clipa în care, după ce părăsise Agadirul şi depăşise cubul alb al Tiznitului, aşezat pe soclul său de stâncă, a abordat, odată cu zona rebelă, împărăţia deşertului.

De când părăsise Siria nu-i mai fusese dat să cunoască ostilitatea conjugată a oamenilor şi a naturii, misterul ucigaş ascuns în unda nisipurilor, măreţia lor neasemuită şi greutatea infinitului pe care-o poartă. Aici, acţiunea spirituală a pustiului se îngemăna cu o altă neţărmurire, aceea a Oceanului. A urmărit, de-a lungul a sute de kilometri, ţărmul; de o parte, dunele ondulând, parcă aşternute cu blănuri de lei, de alta, talazurile cu cununile lor de spumă. Părea că aceeaşi mişcare vălurise aceste imensităţi pustii şi-n anumite momente Mermoz ar fi jurat că deşertul e albastru iar marea se colorează în galben intens.

Soarele îi ardea ceafa. Mâinile sale guvernau, cu o răbdare tandră şi fermă, comenzile şi motorul. Accente de orgă cadenţau drumul pe care-l trasa prin eter. După patru ani de mizerii, revolte şi amărăciuni, era din nou stăpân peste singurătăţi. În siajul său, duhurile Palmyrei. Naivitatea din vremurile când le simţise suflul dispăruse. Îl înăspriseră duritatea existenţei şi o experienţă mai aprofundată a oamenilor (a cărei amplitudine şi amărăciune le cam exagera, de altfel). Le purta însă urmele pe un obraz de pe care dispăruse prospeţimea de floare a adolescenţei, în sensibilitatea refulată, în voinţa manifestă de a reprima orice puseu de lirism. Putem însă cheltui câtă energie poftim ca să ne înşelăm pe noi înşine, când anumite forţe lăuntrice găsesc condiţii propice, ele devin invincibile. La majoritatea oamenilor, viciile şi abdicările sunt cele care pândesc acest moment, pitite în suflete fără vlagă. La Mermoz, dimpotrivă, ascunse erau pornirile cele mai nobile şi mai dezinteresate. Şi

unde s-ar fi putut abandona el mai bine acestor stări decât pe scaunul lui de pilot, deasupra pustiului a cărui nostalgie îl urmărise cu o patetică tenacitate, singur, fără martori, eliberat în sfârşit de acel alter-ego deformant pe care tot el şi-l impusese?

Candoarea copilăriei, darul de a crede şi de a se minuna i-au rămas lui Mermoz până la moarte. În resurecţia care-i venea dintr-un pământ mort şi dintr-un ocean pustiu, harurile acestea şi-au avut partea lor. Vârsta şi suferinţele îndurate le confereau însă acum alte accente, mai virile, mai solemne, poate mai triste, dar tocmai prin asta, mai sigure, mai bine protejate.

Din înălţimea Bréguet-ului 14, în timp ce în spatele său interpretul arab, înfofolit în pânzeturi albastre, fixa asupra unui punct necunoscut o privire indescifrabilă, în timp, ce, paralel cu avionul său zbura un alt avion, pilotat de un camarad care, dacă s-ar fi cerut ar fi murit pentru el, şi pentru care, fără şovăire ar fi fost la rându-i gata să-şi dăruiască tânăra-i viaţă, Mermoz, contemplând infernul strălucitor al lui Rio de Oro, simţea că dincolo de defecte şi slăbiciuni, mai adevărată decât micimea omenească, mai reală decât bunurile de rând, mai aproape de el decât toate pasiunile, fie chiar şi o mare iubire, există o splendoare, singura pe măsura lui, singura aptă să-l împlinească. Orice s-ar fi putut întâmpla, oricare i-ar fi fost dezgustul faţă de inevitabilele ticăloşii, oricât ar fi încercat să se amăgească — această splendoare va rămâne veşnic valabilă, necesară şi accesibilă lui, şi el va reveni veşnic în căutarea ei.

Iar când a aterizat la escalele de la Juby, Cisneros, Port-Etienne, când a luat contact cu aceste locuri blestemate, când a văzut cu câtă dragoste umilă înconjoară mecanicii maşinile zburătoare şi pe cei ce le conduc, când a avut revelaţia primejdiei şi a virtuţilor pe care le reclamă camaraderia în deşert, a înţeles că este instrumentul unei misiuni eroice.

Pericolele de la sol şi din văzduh, calitatea muncii sale şi a

celor care o făceau împreună cu el, învăţămintele zilnice pe care le căpăta de la natură şi de la tovarăşii săi, totul s-a aliat ca să-l debaraseze pe Mermoz de constrângerea morală pe care, aidoma unui jug, o târa după sine de când revenise din Siria şi care-i stăvilea elanul înnăscut. A fost dintr-o dată, purificat, eliberat, restituit geniului său. Iar dacă toate acestea le-a aflat abia mai târziu, e cu atât mai emoţionant; pentru că a sfidat bunul simţ, a depăşit limitele îngăduite ale oboselii şi ale riscului, a forţat nota, oriunde şi oricând, socotindu-se omul cel mai practic de pe tot pământul, blindat de experienţa acumulată, vindecat pe vecie de orice lirism, de devotamente gratuite şi de exaltări.

Această nouă stare de spirit i-a condiţionat şi modul de viaţă. Redescoperind, fie şi inconştient, esenţialul, Mermoz a încetat să mai plaseze subsidiarul pe primul plan. Preocuparea pentru bani, chiar dacă n-a dispărut cu desăvârşire, a încetat să-l mai obsedeze. Unica spaimă pe care o cunoscuse în viaţă, pierise. A revenit la vechea-i stare de nepăsare, de libertate. Şi nu mia de franci pe care o câştiga în plus pe lună l-a eliberat, ci descătuşarea sa interioară. În Spania, Mermoz cunoscuse, voluntar, ocna economiilor. La Casablanca şi-a închiriat o cameră după gustul său, a cumpărat covoare, stofe. Un refugiu, ca şi la Palmyra, populat de reverii şi de cărţi. Regăsindu-şi ritmurile, cele fizice ca şi cele spirituale, s-a apucat de călărie şi de scrimă. N-a refuzat nici plăcerile senzuale pe care le oferea din belşug marele oraş marocan. Fete de bar, vânzătoare, femei măritate, cocote, a avut atâtea aventuri încât, ajutat şi de aiureala sa proprie, le-a cam confundat între ele. Nu dorea nici un fel de legătură stabilă. Când proprietăreasa a început să-i arate o tandreţe excesivă, şi-a luat divanul, covoarele şi cărţile şi s-a mutat într-altă parte. Îmbrăţişa cu toată forţa existenţa liberă, bogată şi lesnicioasă care îngemăna în ea farmecele Palmyrei şi desfătările din permisia după întoarcerea din Orient. În jurul său, camarazii se învârtejeau în veselul şi frăţescul lor sabat într-un oraş fondat de

cuceritori şi care continua să păstreze urmele originii sale. Aveau, cu toţii, foc în vine. Aprigi când era vorba de muncă, gata oricând la distracţii, ei ignorau prejudecăţile şi meschinăriile. Îi plăceau, îi facilitau cura.

Zi de zi, veritabila sa natură recucerea în Mermoz terenul pierdut. Implacabilul soare, bărbăteasca prietenie, plăcerile frivole, furtunile de nisip, escalele din deşert ucideau larvele. În pieptul larg şi purificat, dragostea pentru aviaţie îşi regăsea virtuţile primelor zile, caracterul său de copilărie înaripată, de rampă spre infinit.

Curând, Mermoz avea să-i plătească tributul cuvenit, singurul care dă preţ şi sens pasiunilor şi fericirilor de această natură.

La 24 mai, când abia mijiseră zorii, Mermoz decola de la Casablanca în direcţia Juby. Ville, coechipierul său, i-a luat urma. Până la escala de la Agadir nu li s-a întâmplat nimic. Acolo s-a făcut plinul de benzină cu acea grabă febrilă pe care poşta aeriană o inculcase până şi personalului băştinaş. Dar nici aşa Mermoz n-a fost mulţumit. El, de obicei atât de blând cu mecanicii şi indigenii, devenea nerăbdător, violent, aproape brutal. Fiecare secundă câştigată, stoarsă din această grabă, i se părea cea mai preţioasă dintre victorii. La câteva minute după aterizare, având-l la bord pe interpretul Ataf, Mermoz părăsea terenul de la Agadir. Un vânt fierbinte sufla la nivelul solului, dezechilibrând aparatele şi stânjenind zborul. Mermoz şi Ville du luat înălţime. În scurt timp, un nor de nisip a ascuns privirilor pământul şi marea. Navigaţia a continuat după busolă. Din când în când, pentru reperaj, se cufundau în preia făinoasă, descopereau marea, urcau din nou. În răstimpul acestor manevre, se îndepărtau unul de celălalt, se pierdeau din vedere, ca să evite orice risc de coliziune. După ce zburaseră îndeajuns ca să ajungă în apropiere de Juby, Mermoz a plonjat iarăşi în stratul opac. La străpuns la mică distanţă de sol ca să-şi dea seama că derivase către interiorul Saharei. A virat spre vest, în direcţia Oceanului. Viile îi repetase manevrele, dar din pricina

densităţi nisipului din aer, nu se putuse ţine după el. Rămas de unul singur, Mermoz a atins coasta. Era încredinţat că, urmând-o într-un sens şi în altul, va sfârşi prin a da de Juby. Brusc, din pricina unei avarii la distribuţie, motorul a refuzat să mai funcţioneze. Mermoz s-a văzut nevoit să aterizeze.

În primele momente, Mermoz s-a agitat făcând gesturile cele mai vizibile, cele mai ample pe care s-a priceput să le facă. Auzea avionul lui Ville descriind cercuri prin pâclă. Coechipierul său îl căuta cu îndărătnicie, cu nelinişte, cu furie. Dar ochiul omenesc nu putea străbate mai mult de treizeci de metri prin învolburările de nisip şi ceaţă care-l învăluiau pe Mermoz şi pe interpretul său. Ville a trebuit să renunţe. Rezerva sa de carburant fiind pe sfârşite, a pornit în căutarea escalei. Zgomotul motorului a descrescut, s-a stins, luând cu sine şansele de salvare.

Ataf s-a pus pe tremurat. Mermoz l-a potolit cu o palmă amicală pe umăr; îşi amintea de munţii Palmyrei şi cum, datorită rezistenţei şi energiei sale, învinsese deşertul.

Din punctul de vedere al alimentelor şi-al băuturii, situaţia de aici, din Rio de Oro, era mai bună decât cea din Siria. Mermoz dispunea de o canistră cu apă, de sardele conservate, roşii, pâine. Avea însă împotriva lui o cumplită necunoscută: nu ştia în ce direcţie trebuie să pornească. Se afla dincolo sau dincoace de Juby? Aterizase înainte de a ajunge la fortul spaniol ori îl depăşise? Pe scurt, trebuia s-o pornească spre nord sau spre sud? Ca element de decizie nu avea la îndemână decât instinctul şi norocul.

Pentru determinarea locului unde se afla, busola nu-i slujea la nimic. Nici timpul scurs de la plecarea din Agadir. După atâtea ceasuri de zbor n-avea cum să calculeze, cu o aproximaţie de câţiva zeci de kilometri, cu cât îl frânase, sau cu cât îl împinsese vântul. Mermoz şi Ataf scrutară avizi împrejurimile, încercând să recunoască o cută de teren, o curbă, o falie. Aveau amândoi o memorie vizuală şi un simţ al terenului foarte dezvoltate; Ataf, prin obişnuinţa deşertului, Mermoz datorită pilotajului. Dar dunele se succedau la

nesfârşit, una aidoma celeilalte, iar ţărmul se topea, vag, printre ceţuri.

— Maine o să vedem mai clar cum stau lucrurile, a spus Mermoz.

Într-adevăr, ziua era pe sfârşite. Mermoz a destupat canistra cu apă şi şi-a încleştat fălcile. Nu era umplută nici pe jumătate; în locul celor zece litri pe care ar fi trebuit să-i conţină, înăuntru nu erau decât patru.

— O să audă ei câte ceva de la mine la întoarcere, şi-a făgăduit el.

I-a dat tâlmaciului câteva înghiţituri, a fost şi mai parcimonios cu sine şi pentru că frigul nocturn începuse să se facă simţit, s-a instalat în lada poştală din fuzelaj şi a adormit ca un prunc.

A doua zi, s-a sculat o dată cu zorile. Pleoapele îi erau lipite de nisip. Vântul îşi sporise violenţa. Deşertul învârtejea pulberi dense. Mermoz şi-a spus că n-are nici o şansă să fie zărit de avioanele care — de lucrul acesta nu se îndoia — vor pleca să-l caute. I-a făcut semn Iui Ataf să ia ceva provizii, a notat în carnetul de zbor: „Ne îndreptăm către sud”, şi-a săltat în circă bidonul cu apă şi s-a înfundat între dune. Îşi interzisese să se atingă de apă înainte de câteva ore, dar nu pusese la socoteală pulberea lipicioasă şi fierbinte care-i pătrundea în gâtlej la fiecare respiraţie. Curând n-a mai putut rezista, a dus canistra la gură, a băut, a trecut-o interpretului. Cu cât înaintau, cu atât sporea arşiţa, iar vântul purtător de nisip le înteţea setea. Până la amiază nu s-au oprit din mers, dar bidonul a devenit mai uşor. Atunci au făcut primul popas şi în acelaşi moment speranţa le-a dat aripi. Au desluşit, la cinci sute de metri de ţărm, contururile confuze ale unei nave care naviga spre nord. Au strigat şi au gesticulat în disperare, clar vasul s-a topit în ceţuri.

Au desfăcut două cutii de sardele şi au mâncat tot atâta nisip cât şi peşte. Înainte de a relua marşul, au trebuit să mai bea o dată. După un ceas, peisajul s-a modificat uşor. Dunele au devenit mai dese şi mai nisipoase. Mermoz şi cu Ataf s-au

consultat din ochi. Nu li se părea c-ar fi fost terenul pe care se obişnuiseră să-l zărească la nord de Juby. Greşiseră, deci, luând-o înspre sud. Mermoz a făcut la stânga-împrejur, accelerând ritmul. La căderea nopţii, după ce parcurseseră inutil şaizeci de kilometri, se găseau din nou lângă avion. Bidonul suna a gol.

Mermoz a mâncat şi a adormit, la fel ca-n ajun, în lada poştală. Somnul i-a fost legănat de vuietul mării şi de cel al vântului. L-a trezit setea. Nu mai băuse de douăsprezece ore. Nisipul i se adunase în sprâncene, strivindu-i arcadele. Cu ajutorul unei răngi improvizate şi al unei pietre a izbutit să desfacă buşonul radiatorului şi să scurgă un pic de apă în canistră. O apă amestecată cu acid şi rugină, având un gust aproape insuportabil şi care parcă-ţi sfâşia măruntaiele. Dar nisipul arzător şi lipicios era şi mai dureros. Mermoz a băut din acest soi de otravă. Hotărâse să meargă spre nord până la limita puterilor. I-a spus, în gând, adio Bréguet-ului şi, profitând de reflux, a pornit-o spre ţărm. Ataf îl urma.

Vecinătatea mării nu domolise nici arşiţa, nici ravagiile pe care simunul le provoca în organismul lor. Înghiţeau întruna apa aceea otrăvită. Către mijlocul zilei, durerile care-l chinuiau, l-au făcut pe Mermoz să înţeleagă că, dacă nu-i întâlneşte pe mauri, e pierdut. Atunci, în loc să se mai ascundă pe după dune cum făcuse până atunci, a ieşit la creastă. Când a văzut, venind spre el forme albastre ce-şi îmboldeau cămilele, a respirat uşurat. Prefera să piară sub loviturile lor decât să se usuce de sete şi suferinţă. Năucit de pumni, a fost dezbrăcat, legat fedeleş şi azvârlit pe samarul unei cămile. Apoi, răpitorii s-au înfundat în deşert. Zile şi nopţi a străbătut aşa pustiul, zgâlţâit ca un balot, hrănit cu te miri ce, bând din când în când, câteva înghiţituri de apă din puţuri, devorat de păduchi. Gura, urechile, nările, erau pline de nisip. Pierduse sensul direcţiei, noţiunea realităţii. În timpul popasurilor era camuflat sub un cort, sau legat de ţăruşul la care se prigoneau cămilele. Rezista doar datorită somnului său, adânc şi total.

Nu ştia nimic de soarta ce-l aştepta. Făcea obiectul unor reuniuni, se duceau tot soiul de pertractări, din care nu înţelegea, fireşte, o iotă. Avea uneori impresia că nomazii o iau din loc ca să scape de un alt trib care râvnea la prizonierul lor... Într-o dimineaţă a zărit, zburând la joasă altitudine şi îndreptându-se către nord, cele două avioane ale poştei aeriene. Nu le-a putut urmări cu privirea decât o clipă. Paznicii săi l-au alungat cu pumnii îndărăt în cort.

A doua zi, în zori, fără ca nimic să-l fi pregătit pentru aşa ceva, s-a pomenit în faţa fortului de la Juby; Compania Latécoère îl răscumpărase contra sumei de douăsprezece mii de pesetas.

În luna care a urmat captivităţii sale, n-a fost zi ca Mermoz să nu fi suferit cumplit. Apa din radiator, amestecată cu acid, îi provoca dureri intestinale atroce şi hemoragii interne. Dar ideea că şi-ar putea întrerupe munca nu i-a trecut niciodată prin minte şi n-a cerut, măcar odată, să fie înlocuit. Când îi venea rândul, survola senin dunele şi ţărmul unde simţise cum i se sleiesc puterile. Puţin îi păsa de mauri. La trei săptămâni de la eliberarea sa a avut o nouă pană şi a trebuit să aterizeze în deşert. A fost reperat de o bandă de nomazi care au pornit spre el în trapul cămilelor. În ziua aceea însă timpul era frumos. Coechipierul său nu-l scăpase din ochi. A aterizat imediat. Cei doi piloţi au apucat să transbordeze poşta şi să decoleze fără probleme.

După asemenea aventuri, după asemenea bucurii, ce mai contau eforturile! Existenţa se scurgea aidoma unui fluviu amplu, desferecat de primăvară, plin de zăpoare, de cascade, de spumă. Văzduhul era mai înmiresmat, femeile din Casablanca mai frumoase. Memoria prefăcea primejdiile biruite în viziuni preţioase, în poezie. Bărbaţii albaştri, mişcătoarele corturi, trupul adormit biciuit de simun, marşurile nocturne păreau tot atâtea vise în afara realităţii, în afara timpului. Mermoz începe să acumuleze adevăratele sale comori.

„Asta-i porţia mea suplimentară de viaţă!” exulta el.

Şi şi-a cumpărat o maşină. Prima lui maşină.

Era o decapotabilă roşie, marca Amilcar. Putea oare aspira un băiat care iubea riscul şi vântul vitezei, care avea în buricele degetelor simţul drăcoveniilor mecanice, putea el aspira la o jucărie mai minunată? Mermoz a făcut o adevărată pasiune pentru maşinuţa sa roşie şi a pilotat-o ca şi cum ar fi fost avion, fără să ţină seama de contingenţele terestre.

Felul acesta de a conduce nu l-a părăsit niciodată. Prietenii pe care Mermoz i-a luat cu el în aer cunosc senzaţia de absolută siguranţă pe care o încercau avându-l pe el la comenzi; dar toţi cei pe care i-a aşezat alături într-o maşină nu vor uita nicicând stopurile cardiace pe care le-au provocat virajele sale demente şi barbarele acceleraţii sau frânări.

Drumurile marocane erau drepte şi netede. De-a lungul lor, cu pletele-n vânt, cu câte o frumuseţe ce se îndesa în el, moartă de frică şi dragoste, Mermoz gonea, cu acceleratorul la podea, în decapotabila sa stacojie... Pieptul se dilata. Ziua de mâine nu mai exista pentru el. Făcea, desigur, cea mai splendidă dintre meserii. Preţul ei era însăşi viaţa. Mermoz se recucerise.

Rândul la concediul de odihnă ce i se cuvenea i-a venit la jumătatea lui iunie. A luat avionul companiei până la Toulouse, iar de acolo trenul până la Lille, unde maică-sa continuă să dirijeze pavilionul ei de tuberculoşi pentru un salariu lunar de două sute cincizeci de franci. Cu toate că în scrisorile sale Mermoz se străduise să diminueze riscurile fiecărui zbor, doamna Mermoz le ştia, după cum ştia şi de captivitatea la tuaregi pe care Jean nu i-o putuse ascunde. Mama sa îl aştepta cu aceeaşi nerăbdare plină de nelinişti cu care-l aşteptase la întoarcerea din Siria. Şi, la fel ca şi atunci, când l-a revăzut, l-a revăzut bolnav. De data aceasta, pericolul era mult mai mare. Încă de la aterizarea la Toulouse Mermoz simţise un vâjâit în urechi şi o durere atroce la rădăcina nasului. Când a ajuns la Lille ardea de febră. La

început n-a vrut să acorde nici o importanţă acestor suferinţe, dar n-a trecut mult şi impresia era că cineva îi despică fruntea cu lovituri de secure. Un specialist, prieten de-al doamnei Mermoz, a diagnosticat o sinuzită virulentă şi o dublă otită. Trebuia operat de urgenţă. Timpanele şi canalele nazale s-au dovedit pline de nisip. Erau urmele simunului şi ale zilelor petrecute pe samarul cămiliei, cu faţa neacoperită.

Mermoz s-a aflat la un pas de moarte. Nisipul rosese fragilii pereţi despărţitori şi provocase o puternică infecţie. Exista riscul unui abces cerebral. Datorită îngrijirii medicilor, care nutreau pentru infirmiera lor o admiraţie profundă şi care s-au ocupat de Jean ca de propriul lor fiu, datorită veghii necurmate a doamnei Mermoz, primejdia cea mare a fost îndepărtată. Dar nu şi cea care ameninţa auzul. Mermoz risca să rămână surd.

În ciuda tuturor eforturilor făcute ca să i se ascundă această eventualitate, el a intuit diagnosticul. Febra a transformat îngrijorarea în obsesie.

— O să fiu respins la vizita medicală curentă, îi spunea el, noapte de noapte, maică-si. N-o să-mi permită să mai zbor.

Şi se oprea, continuându-şi gândurile în tăcere. Duşi în fundul orbitelor, ochii îi ardeau de această idee fixă. Într-o seară a adăugat, uitând că nu-i singur:

— N-o să rezist... n-o să rezist... O să-mi iau avionul, îi dau gaze, şi direct cu el în pământ.

Ca să nu piardă spaţiul magnetic, efluviile vântului, cursa cu norii, cântul motorului, Mermoz s-a îngrijit mai abitir ca cel mai meticulos dintre sedentari. Vindecarea a fost laborioasă, înceată. I-a acceptat durata. A urmat, scrupulos, cura. Inhalaţii, puncţii, doctorii, s-a supus la toate. Uneori, organica sa nerăbdare îl făcea să bombăne, să se-nfurie. Atunci, îşi amintea de vizita medicală ce avea să decidă care îi va fi viaţa şi se potolea.

În octombrie, când a ajuns la Toulouse ca să ia avionul care urma să-l ducă în Maroc, un medic a descoperit urme de supuraţie în sinusuri. Alt tratament înaintea plecării. A doua zi

după sosirea la Casablanca, a transportat poşta la Juby. În pofida celor două zile petrecute în carlingă, n-a resimţit nici urmă de oboseală. Dar n-a fost pe deplin liniştit decât după vizita medicală. A trecut-o la înapoierea din deşert. A fost găsit în perfectă formă. Nici urmă de maladie. Zborul îl vindecase.

Temerile lui Mermoz s-au prefăcut într-o năbădăioasă bucurie. La dracu cu grijile, cu instrumentele chirurgicale, cu doctorii!

„Gata m-am săturat! Ce fericire să fii sănătos! Să simţi cum te frige soarele marocan, să respiri aerul minunat al hangarelor, mirosurile benzinei şi ale uleiurilor, să faci orgii de kilometri pe bătrânele noastre hârburi!”

Acest suflu violent care a dilatat pieptul lui Mermoz a fost cel mai bun leac. Şi-a regăsit poftele de găman. Le-a copleşit pe iubitele sale cu o neostenită frenezie. A strâns mâinile camarazilor cu un sentiment de fraternitate întinerit, patetic. Îi deveniseră, de când fusese cât pe-aci să nu le mai poată urma cursa, şi mai dragi. Iar ei, ei care ştiuseră că existase riscul să piardă acest tovarăş, i-au sărbătorit fastuos întoarcerea.

Dar, în mijlocul strigătelor de bucurie, al glumelor în care se amesteca argoul parizian, tuluzan, cel al porturilor marocane şi jargonul aviaţiei, printre râsete, dansuri, plesnituri zdravene peste umăr, ciocnet de pahare, într-un cuvânt, în toată această explozie de veselie care ar fi marcat întoarcerea oricărui camarad de zbor, se strecura un accent deosebit, aproape subconştient, greu de analizat, şi care se adresa numai şi numai lui Mermoz.

El se datora faptului că pentru piloţii liniei Casablanca-Dakar, Mermoz, continuând să rămână unul de-ai lor, părea, totuşi, o fiinţă diferită. Nu chiar superioară, dar alta, excepţională. Vorbeau aceeaşi limbă. Aveau, în general, faţă de evenimentele meseriei şi cele ale vieţii, cam aceleaşi reacţii. Originea tuturor era modestă. De când părăsise Avenue du Maine, Mermoz dusese, la fel ca ei, existenţa

terenurilor de zbor, a popotelor, a camerelor cu chirie, a localurilor de noapte. Era, ca şi ei, dezbărat de orice, simplificat la extrem. Şi totuşi, el aducea la reuniunile lor — aşa cum a făcut-o pretutindeni, şi mereu — ceva cu neputinţă de definit, ceva preţios, ceva la care, fără s-o ştie, erau cu toţii sensibili.

Odată cu Mermoz, printre ei pătrundea visul şi puritatea.

De ce ţinea, aşadar, această întâietate neformulată, dar care se contura treptat, treptat, într-o echipă magnifică? Mermoz nu era cel mai vechi pilot al Liniei. Reine degaja mai multă veselie, mai mult antren şi se bucura de o mai mare popularitate decât el. Lécrivain era deopotrivă, dacă nu şi mai extatic, mai pasionat. Rezistenţa fizică a lui Guillaumet se apropia de cea a lui Mermoz. În materie de aventuri, Rozès le cumulase pe cele mai dramatice. Ca măiestrie în pilotaj, simţ şi ştiinţă a zborului, curaj, erau egali cu toţii. Ce mai, nimic tangibil, cifrabil nu-l distingea pe Mermoz şi nu explica afecţiunea specială şi acea obscură consideraţie cu care camarazii începuseră să-l înconjoare.

Elementele acestei suveranităţi născânde depăşeau domeniul meseriei. Evident, ea n-ar fi fost de conceput fără probleme de bravură, tenacitate, îndemânare, camaraderie pe care le produsese Mermoz ca pilot. Dar acestea erau calităţi indispensabile pentru ca cineva să fie acceptat de Companie. Ca să depăşeşti planul egalităţii având drept tovarăşi oameni îndrăzneţi, mândri şi susceptibili, era nevoie să aduni în tine ceea ce numai Mermoz izbutise să adune: mijloacele acţiunii, puterea meditativă, gustul infinitului. Toate într-o incomparabilă strălucire fizică. Şi în cea mai strictă simplitate.

I-am întrebat pe Guillaumet şi pe Reine, aproape singurii supravieţuitori activi ai acelor vremuri eroice:

— Cum era pe-atunci Mermoz?

— Nu ştiu cum să-ţi explic treaba asta, a răspuns, placid, Guillaumet. Îl simţeam întotdeauna deasupra noastră.

— Ce să-ţi zic, i-a dat drumul cu volubilitate Reine. Făcea la

fel ce făceau şi băieţii, dar era totuşi altfel. Bine-nţeles, îi plăcea să se dea peste cap. Şi-i plăceau, bine-nţeles şi gagicele, era, pricepi, din beton armat. Nu-i era frică de nici o aiureală. Într-o zi a ras un biciclist cu Amilcaral meu — aveam unul la fel cu al lui — ei bine, măgarul m-a lăsat să plătesc eu poliţa de asigurare şi a şi râs de mine o săptămână încheiată. Da! uite, nu ştiu cum să zic, era totuşi mai bun ca noi toţi. Se încuia la el în casă. Gândea. Se prăpădea după versuri. Era *serios,* ce mai!

Într-adevăr, exista la Mermoz, dincolo de râsete, farse, amoruri, nebunii, încăierări, o densitate spirituală permanent manifestă. Ea venea de departe, din Aversue du Maine, din Mainbressy, din adolescenţa sa studioasă, din copilăria fără joacă. Ea îl urma ba sub forma gravităţii, ba sub aceea a melancoliei, ba devenind exaltare. Ea făcuse ca pentru el aviaţia să fie un simplu instrument, un semn, în timp ce pentru alţii, era o finalitate în sine care-i satisfăcea, ca atare, pe deplin, el, Mermoz, o iubea ca mijloc unic de grandoare şi evadare. Fără s-o ştie, camarazii admirau la el personificarea ideală a actelor şi sacrificiilor lor. Vedeau, strălucind pe fruntea lui, propria lor poezie.

Nu cred că s-au gândit la talia şi umerii lui atunci când, cu tandreţe, l-au supranumit *Cel Mare.*

În acea perioadă, şi-a petrecut majoritatea timpului la Juby.

Acest fort spaniol, edificat pe promontoriul care-i dăduse şi numele se găsea cam la jumătatea distanţei între Casablanca şi Dakar. Servea drept releu pentru avioanele care se duceau sau veneau. Aici se opreau piloţii ce navigau în ambele sensuri ca să transmită camaradului ce urma să continue cursa sacii poştali. Rămâneau, cu rândul, la Juby fie ca să asigure ştafeta curentă, fie ca să-i înlocuiască pe cei bolnavi, răniţi sau dispăruţi. Durata şederii lor aici depindea de concedii, absenţe, starea aparatelor. Jocul acestor diverse elemente a făcut ca, în toamna anului 1926, Mermoz să rămână câteva săptămâni la Juby.

Cunosc destul de bine această escală. În 1929 am fost adus aici de Emile Lécrivain, în cursa premergătoare celei în care a pierit. Lécrivain pe care Mermoz îl iubea atât de mult, şi care, la rându-i, ţinea aşa de mult la Mermoz,..

Am stat la Juby douăzeci şi patru de ore. Era arhisuficient ca să-ţi dai seama de cumplita dezolare a locului. Pe coasta golaşă, un fort prăpădit de un alb murdar. Nici o colibă de jur împrejur, nici o cocioabă, nici un copac, nici un fir de iarbă. Spre soare-apune, Oceanul. Spre soare-răsare, miazănoapte, spre miazăzi, deşertul. N-am văzut nicicând celulă omenească redusă la un spaţiu atât de mic. Nicicând ca la Juby n-am avut senzaţia asediului, a sufocării. La piciorul zidurilor sale livide începea Rio de Oro.

O reţea de sârmă ghimpată proteja fortul pe o rază de doi kilometri. În timpul zilei ea demarca limitele siguranţei. Noaptea, această siguranţă se oprea chiar la incinta fortului. Înăuntru vieţuiau oameni, aleşi ai tristeţii şi-ai abandonului. Juby slujea drept penitenciar militar al armatei spaniole. Ostaşii care-i păzeau pe întemniţaţi se deosebeau prea puţin de prizonieri. Cu uniformele zdrenţuite, cu espadrilele ferfeniţă, cu chipurile supte, nespălaţi şi neraşi cu săptămânile, ei se descompuneau treptat în trândăvia şi tăcerea din jur. Nici măcar ofiţerii nu izbuteau să ţină piept acţiunii solitudinii, a nisipurilor, a soarelui. Păreau nişte umbre taciturne. Am rămas preţ de un ceas într-o cazemată transformată în popotă, în care timp am ascultat doar zornăitul unor zaruri. Era unicul sunet pe care-l scotea o reuniune de fantome. N-a răsunat un glas. Feţele erau lipsite de orice expresie. Fortul Juby era cufundat într-o somnolenţă deprimantă, sinistră.

În acest domeniu al sordidului şi-al disperării, în care apa se aducea cu vaporul, o dată pe lună, din insulele Canare, în care temniceri şi ocnaşi se înfrăţeau într-o sleire tâmpă, Mermoz a cunoscut ceasuri care au contat printre cele mai importante din viaţă.

Locuia în baraca de tablă ondulată pe care Compania

Latécoère o construise lângă zidul de vest al fortului, cu faţa la ocean. Amenajarea ei era dintre cele mai primitive: două camere cu mai multe paturi de campanie, lavoare din fier, o sală comună mobilată cu o masă lungă şi câteva scaune desperecheate, într-un cuvânt, un dormitor şi o popotă rudimentare.

Baraca era locuită în mod permanent de un şef de aeroport şi de mecanici. Cel mai vechi dintre ei se numea Toto. Era un tuluzan trecut de prima tinereţe, mic, gras, buhăit de băutură, cu buzele crăpate din pricina nisipului, cu ochii mijiţi, isteţi, strălucitori. Asediaţi de dune, condamnaţi pe doi ani la singurătate, aceşti oameni îngrijeau cu pasiune bătrânele aparate şi, în ciuda stării lor de abandon, în ciuda uleiului care le mânjea veşnic feţele, în pofida patimilor ce-i stăpâneau, aveau o demnitate şi o mândrie cu totul aparte. Evenimentul capital al săptămânii era pentru ei sosirea poştei. Ea măsura ritmul existenţei lor. Ea îi lega de restul lumii, îi smulgea din ocna lor. Uneori, avionul aducea şi pentru ei scrisori, întotdeauna însă hrană şi vin. Dar, mai ales, le aducea glasurile camarazilor, veselia lor, furiile, poveştile, cronica acestei Linii de care cel mai umil dintre ei se simţea tot atât de legat ca oricare din şefi.

Mecanicii de la Juby îi tutuiau, amical, pe toţi piloţii. Unii însă aveau preferaţii lor. Cum era Lécrivain. Cum era Reine. Şi cum era Mermoz.

Acestuia din urmă îi erau recunoscători pentru forţa lui, pentru frumuseţea lui, pentru blândeţea lui. Când Mermoz sărea din carlingă, strigoii din Juby dispăreau prin cotloane. Îşi îndrepta umerii, slobozea din strânsoarea căştii pletele-i lungi, îşi desfăcea braţele, adresa camarazilor un surâs luminos. Careva îi înşfăca geamantanaşul şi-l ducea în odaia piloţilor. El redacta raportul şi o ştergea imediat pe plajă. Aici îşi petrecea toate dimineţile. Gol în bătaia teribilă a soarelui, îşi exersa muşchii. După câteva zile părea turnat în bronz. Părul, mai deschis decât pielea, flutura în jurul unui chip radios. Către ceasurile prânzului se ocupa de bucătărie.

Veghea cu mare grijă la prepararea felurilor, având într-o mână o carte de bucate adusă de el de la Casablanca, iar în cealaltă revolverul cu care dirija doi mauri îndoielnici. Pofta sa de mâncare fiind cea care era, camarazii, când îl ştiau la Juby, dublau aprovizionarea.

Uneori, după prânz, încerca avioanele. Atunci, o lua razna deasupra deşertului, scăpat de grijile serviciului, liber să cutreiere spaţiul după cum avea chef, să viseze, să descopere. I s-a întâmplat să ia cu sine şeici ai unor triburi nomade ce campau dincolo de sârma ghimpată a fortului. Cu ei, bea apoi ceai de mentă, sub corturile vaste şi goale.

Când n-avea de lucru, chiar dacă noaptea dormise douăsprezece ore neîntors, îşi făcea, regulat, siesta. Uneori, un botic delicat împingea uşa odăii sale. Gazela sa domesticită venea să-l vadă şi pleca dezamăgită. Avea şi o maimuţică, botezată Lola, călătorea pe umărul lui şi dormea, alături, în pat.

Apusurile erau scurte. Întunericul îşi aşternea zăbranicul peste ocean şi deşert. Porţile cele grele ale fortului se închideau până la ivirea zorilor. La intervale regulate se auzeau strigătele, neliniştite şi lugubre, ale santinelelor. În afara acestor strigăte ce alternau, atotstăpânitor era doar zgomotul valurilor izbindu-se de ţărm. Până la primele focuri omeneşti erau sute de kilometri. În odaia piloţilor, separat numai prin câteva scânduri de noapte şi de nisipuri, de tainele şi vraja lor, Mermoz urmărea meandrele reveriilor sale.

Îşi amintea de Palmyra şi surâdea ca celui mai frumos vis al său. Se gândea la spitalul din Lille, la maică-sa. Închidea ochii ca s-o vadă mai bine. Cu poşta următoare va primi o scrisoare şi bani. Bani pe care iarăşi îi va împărţi celor din jur. Îi cerea să-i cheltuiască numai pentru plăcerile ei. Mama... Cât de egoist era în ceea ce-o priveşte. Ea nu trăia decât pentru el, prin el, în timp ce dânsul proiecta de pe acum să plece şi mai departe, să sporească distanța care-i separa. Voia să înfrunte noi riscuri. În câteva luni avea să se deschidă

linia Americii de Sud. Ceruse, printre primii, detaşarea. „Sărmană măicuţă”, se gândea Mermoz, dar în acelaşi timp vedea pădurile virgine, pampasurile, Cordiliera.

Un răgaz între gânduri. Nisipurile se umpleau de rumorile Oceanului. Ciulea urechea la glasurile lui.

Să învingi Atlanticul... Fostul său comandant din Siria, colonelul Denain, făcuse să mijească prin faţa ochilor speranţa unei traversări aeriene... Atlanticul... Nimeni până acum nu legase, în ambele sensuri, vechiul continent de cel nou. El o va face... El va reuşi... Uitase de mamă, uitase totul pe lume.

Hărmălaia din odaia vecină îl readucea la prezent. Mecanicii trăgeau la măsea discutând între ei. Un râs mut agita buzele lui Mermoz auzindu-i ce spun. Acordul dintre el şi ei era perfect. Îndrăgea îndemânarea lor, devotamentul faţă de muncă, faptul că, înfundaţi în nisipurile de la Juby, unsuroşi ca o cârpă de şters motoare, nu se socoteau inferiori nimănui. Simţul său pentru valorile autentice avea ce învăţa de la ei. Ştia mai mult decât bine că, în cazărmi şi în marile oraşe, există puzderie de galonaţi, de decoraţi, de importanţi care ca valoare omenească, ca virtute adevărată, n-ajungea nici ia degetul cel mic al lui Toto sau al camarazilor săi.

Îşi amintea de Thionville, de caldarâmurile Parisului. Acum, această mizerie nu-l mai înspăimânta. Ea îl învăţase atâtea lucruri. Fusese rodnică tocmai pentru că o putuse domina.

Azilurile de noapte... sărăcimea...

Eterul şi reveriile lui...

Oceanul se sparge de ţărm. Santinelele se strigă între ele. Noaptea nisipurilor vibrează peste Rio de Oro. Încă un vis...

Într-una din nopţile de la Juby. Mermoz a scris un poem. L-am descoperit printre hârtiile sale la Rocquigny, un sătuc din Ardeni. Iată-l:

COŞMARUL ETERULUI

O noapte caldă de vară... fără suflu de briză...
Tăcere grea de spaime... şi voluptate...
Stranii luciri de stele... o boltă împroşcată
Cu verzi palori... o lună-ntârziată, indecisă...
Odaia... imensă... bulboană de umbră...
Patul scund... inundat de-o lumină spectrală...
Pe perina albă... o pată de negreală...
Cap brun de femeie... faţa confuză... astrală...
Deplinul calm al celui din urmă minut...
Cumplită apăsare de lespede mortuară...
Bătaie-năbuşită şi surdă de arteră...
O nemişcare de superbă cioplitură...
Ascult şoapta vocii cristaline:
Iubitule, murmură ea tandru la ureche...
De ce mă socoți mereu asemeni altor multe?
Atâtea femei au avut parte... de-această noapte opalină...
Zămislită din dorinţa ta... din mângâierile lor...
Ce-mi pasă mie de toate aceste lascive beţii...
Fără această inimă pe care nici o mână...
Nu ţi-a mângâiat-o, palpitând, în piept...”?
...
Aplecată, ascultă ritmul inimii mele...
În pumn, un stilet cu lamă de cristal...
În ochi un reflex de sălbatice dorinţi...
Iar eu, zăcând strivit de oroare...
Din inima-mi smulsă... sfâşiere mortală...
O plăsmuire dispare... ce rânjet sinistru!
E sufletul meu ce-şi jeluie deruta...
Şi viaţa mi se scurge, pic cu pic...
...
Balang de clopote venit din depărtare...
O muzică senină...
Ora...
Moare...

Sub acoperişul aceleiaşi barăci mai era un pilot care scria.

Avea înfăţişare cu totul aparte. Era îmbrăcat cu o *gandura*[14] lucioasă de atâta purtare. O barbă hirsută încadra o faţă rotundă, cu nasul cârn, fruntea bombată şi ochi de pasăre de noapte... Tocmai fusese numit comandantul aeroportului de la Juby. A stat aici optsprezece luni neîntrerupte. Se numea Antoine de Saint-Exupery.

Când am zburat de la Casablanca la Dakar, Saint-Exupery se afla în concediu. Lăsase însă o urmă adâncă în memoria camarazilor săi care îi spuneau „Saint-Ex”. Cei mai temerari dintre ei erau uluiţi de îndrăzneala cu care condusese depanări extrem de periculoase. Cei mai calmi, mai răbdători, se minunau cât de bine se adaptase el la viaţa pietrificată de la Juby. Până la urmă ajunsese să nu se deosebească aproape de loc de localnici. Le învăţase limba. Stătea cu ei la interminabile taclale. Le deprinsese felul de a fi, placiditatea, încetineala. S-ar fi putut crede că această odraslă a unei mari familii franceze se născuse sub un cort de nomazi.

Din când în când, îşi sălta poalele *ganduralei,* se suia într-un avion şi ateriza, departe în deşert, pe un bloc negru şi neted despre care credea că e un aerolit. Adesea, se încuia la el în cameră şi înnegrea cu un scris deosebit de frumos pagini care nu reprezentau rapoarte. Cea mai mare parte erau apoi rupte. Piloţii îl socoteau uşor ţicnit.

Mermoz s-a simţit atras de acest nou camarad. Îl seducea puternica sa originalitate. S-au legat unul de altul pe un plan ce nu ţinea de meseria comună. În Mermoz, Saint-Exupery a recunoscut o fiinţă excepţională prin seva, căldura vitală, sensibilitatea pe care le degaja. Vorbea cu el cum nu vorbea cu nimeni. Cultura sa, spiritul său ascuţit, preocupările sale abstracte, uluitoarea maşină de gândit cuprinsă sub fruntea bombată au produs asupra lui Mermoz o impresie decisivă: Mermoz admirase întotdeauna, cu o fervoare de copil înmărmurit, inteligenţa, cunoştinţele, talentul. În aceste

[14] Veşmânt amplu şi lung, ca un halat, purtat de triburile din deşert. I se mai spune şi *djelaba.* (N.T.).

bunuri abstracte, Saint-Exupery era prodigios de bogat. Raporturile care s-au stabilit între cei doi tineri purtau amprenta unei stime reciproce, destul de neobişnuite în mediul lor. S-au tutuit abia după zece ani. Aici, la Juby, Saint-Exupery i-a împărtăşit lui Mermoz taina ocupaţiilor sale nocturne: scria o carte ce urma să aibă ca titlu: *Curier de Miazăzi.*

Într-o seară i-a citit câteva pasaje. Îi văd, îi aud. Timid, bărbos, înfăşurat în *gandura,* Saint-Exupery se instalează pe patul lui Mermoz. Cu vocea sa surdă, uşor poticnită, dar care, treptat, treptat devine patetică, incantatorie, el îşi citeşte romanul de debut. Mermoz, timid şi el, dar superb, cu chipul său de bronz aureolat de pletele arămii, asculta reţinându-şi respiraţia. Afară, vântul nopţii răscoleşte nisipurile lui Rio de Oro: Atlanticul îngână wagneriana-i melopee. În baraca cufundată în tăcere, cel care, la vremea lui, va fi cel mai mare poet al aripilor făurite de om, destăinuie primul său mesaj celui care va fi cel mai frumos cavaler al cerului.

La Juby, Mermoz acumula bogăţiile meditaţiei. La Casablanca, pe cele ale sentimentelor. Le găsea nu prin femei, era încă în perioada — ferice pentru el — a legăturilor efemere, lesnicioase, când lua totul fără să dea aproape nimic în schimb. Frecventarea camarazilor alimenta incomparabil mai bine nevoia lui de a iubi. Încerca, pentru unii dintre ei — Reine, Guillaumet, Lécrivain, Ville — o tandreţe ce-şi avea în el ramificaţii ample. Aparţineau tribului său, clanului său. De câte ori se întâlneau, se stabilea între ei un schimb instantaneu de reflexe, de rezonanţe, un acord, un echilibru care le sporeau posibilităţile de trăire, în tovărăşia lor, Mermoz se simţea sprijinit, multiplicat. Nu se încumeta să le acorde însă, prea repede, un statut care pentru el însemna enorm: acela de prieten. Îl împiedicau cinstea şi rezerva sa naturală.

Cu toate acestea, prietenia reprezenta pentru Mermoz o necesitate vitală. Fără ea, chiar copleşit de muncă, chiar în

culmea succesului, avea în inimă ceea ce el denumea „goluri de aer”.

Aşa stând lucrurile, se poate imagina cu ce faţă radioasă l-a întâmpinat pe Etienne când acesta a debarcat la Casablanca pentru a sluji Linia! Etienne cel de la Palmyra! În bucuria sa, Mermoz nu mai ţinea seama aproape deloc de faptul că Daurat acordase lui Etienne postul solicitat numai la insistenţele sale şi numai pe garanţia sa şi considera venirea prietenului ca o favoare a destinului. Cu ce inimă l-a prezentat el camarazilor, l-a purtat prin restaurante şi localuri de noapte! Şi, mai ales, cu câtă solicitudine, cu câtă minuţiozitate i-a explicat itinerarul aerian, zonele periculoase, manevrele de siguranţă, obiceiurile nomazilor! Voia să transmită, dintr-o suflare, prietenului întreaga sa experienţă, întreaga sa intuiţie. Iar acesta, chip imobil, frunte îndărătnică, primea transfuzia de cunoştinţe. Numai intensitatea privirii îi trăda fericirea.

Au închiriat împreună un apartament, acolo luau şi mesele. Iubitele lui Mermoz nu l-au mai văzut.

Una din primele mişcări ale celor doi prieteni a fost aceea de a-l regăsi pe al treilea, adică pe Coursault. Mermoz se gândea la această vizită încă de la sosirea sa în Maroc unde Coursault, înaintat sergent-major, participase, cu curaj şi din greu, la războiul din Rif[15]. Munca, şederile la Juby şi Dakar, boala, toate astea au întârziat proiectul lui Mermoz. La puţin timp după sosirea lui Etienne şi profitând de două zile libere, Mermoz şi-a îmbarcat prietenul în decapotabila stacojie şi i-au dat bătaie spre Meknes. Dar din întâlnirea — după o despărţire de trei ani — cu camaradul de la Istres, Metz, din Siria şi Nancy, Mermoz n-a cules bucuria pe care o aştepta.

Un impuls frăţesc i-a azvârlit unul în braţele celuilalt. Apoi, Mermoz l-a examinat pe Coursault şi s-a cutremurat pe

---

[15] Război purtat de colonialiştii francezi, care instituiseră în 1912 protectoratul lor asupra Marocului, împotriva Republicii Rif, creată în urma răscoalei armate a lui Abd-el-Krim (1921—1926). (N.T.)

dinăuntru. Frământările pentru sănătatea precară a soţiei, grijile materiale, constrângerile şi deziluziile vieţii militare se imprimaseră puternic pe trăsăturile acestuia. Tinereţea fugise aiurea de pe chipul pe care Mermoz îl cunoscuse atât de vesel, atât de nepăsător. Părul începuse să încărunţească. Mermoz şi-a amintit chefurile de la Damasc, când, făcând-o pe vatmanii, au pornit de câteva ori cu tramvaiele în cartierul bordelurilor sau când, instalaţi în câte o *arabadji*[16], organizaseră curse de care romane pe străzile oraşului. Şi-a amintit veselele zile de foame de la Palmyra, de motanul căpitanului pe care-l devoraseră profitând de absenţa stăpânului şi a cărui blană împăiată comandantul de escadrilă o găsise, la întoarcere, tronând pe biroul său. Şi-a amintit şi de atât de puţin creştinescul lor botez comun, ordonat de „Plisc de Oţel” şi oficiat în cel mai luxos stabiliment cu felinar roşu la poartă din Damasc. Şi-a amintit şi de maimuţica Boubou şi de miile de şotii pe care o învăţaseră să facă. Evocând toate aceste amintiri, Mermoz a încercat să-şi mai înveselească prietenul. Coursault a izbucnit în plâns.

Mermoz i-a smuls promisiunea că, de îndată ce perioada sa de reangajare se va isprăvi, va face cerere de admitere în Compania Latécoère. Apoi s-au despărţit.

După întoarcerea de la Meknes, Linia, Linia *lui,* i s-a părut lui Mermoz şi mai frumoasă.

La 11 noiembrie 1926, coechipierii Erable şi Gourp au părăsit Juby cu destinaţia Dakar. Gourp ducea poşta. Erable avea la bord interpretul maur şi pe mecanicul spaniol Pintado, angajatul Liniei. Deasupra capului Bojador, la jumătatea drumului între Juby şi Villa-Cisneros, următoarea escală, Gourp a avut o pană. A aterizat fără probleme, urmat imediat de Erable. În timp ce piloţii transbordau sacii poştali, Pintado a examinat motorul lui Gourp şi i-a asigurat că poate fi reparat pe loc. Gourp a decis să se autodepaneze. Erable a

[16] Denumire dată birjelor marocane (N.A.)

decolat, dar o stranie îngrijorare pentru tovarăşul său l-a făcut să se întoarcă. În clipa în care, aterizând pentru a doua oară, sărea din carlingă, cinci mauri înarmaţi cu puşti au ţâşnit dintre dune. Îl aveau ca şef pe Ould-Aj-Rab, dezertor dintr-o unitate colonială franceză. A tras de cum i-a văzut pe piloţi, imitat de oamenii săi. Erable şi Pintado au fost ucişi. Gourp, grav rănit. Banditii au vrut să-l căsăpească pe loc cu pumnalele, dar interpretul i-a implorat să-l cruţe, făcându-i să înţeleagă că, atât timp cât respiră, chiar şi mutilat, pilotul francez reprezintă bani grei ca preţ al răscumpărării. Gourp a fost legat de crupa unei cămile şi caravana s-a îndreptat spre Juby. Când nefericitul îşi pierdea cunoştinţa., banditii îi dădeau să bea şi-i pansau rănile cu balegă. Rănile deschise s-au cangrenat. Soarele saharian îl năucea. Fiecare pas al cămilei era pentru el o tortură. După două zile, Gourp a hotărât să-şi grăbească moartea. Avea asupra lui un flacon conţinând acid fenic şi unul cu iod. Le-a înghiţit pe amândouă. Durerea i-a luat minţile. Răpitorii l-au crezut pierdut, dar au trimis totuşi un mesager rapid la Juby ca să negocieze la iuţeală schimbul.

La câteva ceasuri după masacru, întrucât nici Gourp, nici Erable n-au fost semnalaţi la Villa-Cisneros, alerta a fost dată de-a lungul întregului traseu. Echipajele au decolat în căutarea camarazilor dispăruţi. Mermoz şi Vile au plecat primii. La zece kilometri de locul unde aterizaseră Gourp, Erable şi Pintado, Viile a avut şi el o pană. O altă bandă, apărută între timp, s-a năpustit asupra lui. Răzând cu avionul crestele dunelor, mai, mai atingând capetele agresorilor cu roţile, Mermoz a izbutit să-i împrăştie. A aterizat pentru câteva secunde, şi-a îmbarcat camaradul şi au revenit la Juby.

Emisarul lui Ould-Aj-Rab s-a prezentat după o săptămână. Răscumpărarea lui Gourp a fost fixată la cinci mii pesos. Nimeni nu ştia însă dacă mai trăieşte ori ba. Mermoz şi Viile au plecat după el. Au dat peste lugubrul convoi la optzeci de kilometri de Juby. Gourp agoniza pe spinarea unei cămile.

Mermoz l-a transportat până la fort. Un alt avion l-a dus la Casablanca. Avea o rană îngrozitoare la coapsa stângă şi, de la ea în jos, întregul picior era cangrenat. Intestinele erau şi ele perforate de antisepticele băute. I-a fost decernată Legiunea de Onoare şi a decedat la spital.

Mermoz i-a cerut colonelului La Peña, comandantul fortului Juby, permisiunea de a căuta resturile pământeşti ale lui Erable şi Pintado. Colonelul a refuzat.

Această tragedie a avut asupra caracterului lui Mermoz un efect zguduitor. Îşi zicea el fatalist, dar nu simţise cu adevărat fatalitatea întinzând spre el palmele sale reci de marmoră. Când Gourp încărcase poşta la Juby, Mermoz era cel care trebuia să-l escorteze până la Dakar. Erable însă îl rugase să-i cedeze cursa şi Mermoz, care acceptase, a plecat la Casablanca. Fără s-o ştie, Erable alesese să moară în locul lui Jean.

„Când ţi-e scris...”

De câte ori repetase Mermoz aceste cuvinte! Abia acum însă le pătrunsese, pe de-a-ntregul, sensul. Fatalitatea jucase în favoarea lui. Avea să aştepte zece ani înainte de a inversa semnele.

Dacă imaginea concretă a destinului a dat noi dimensiuni raporturilor pe care Mermoz le întreţinea cu existenţa şi concepţiei sale sacerdotale despre meseria pe care o făcea, moartea lui Gourp şi Erable l-a izbit în sensibilitatea sa cea mai vie. Cu timpul, în faţa hecatombei impuse de cerinţele Liniei, Mermoz avea să se rezume la tăcere. Nu că s-ar fi obişnuit. Nu că s-ar fi înăsprit sufleteşte. Pur şi simplu, înţelesese şi acceptase. Era însă prea novice când au căzut primii. Nu cunoştea încă gustul de cenuşă şi tristeţea sângelui. Parcursese abia o jumătate din drumul care-l ducea spre propriul său adevăr. A fost cutremurat de milă, de oroare, de revoltă. Şi-a cumpărat un parabelum. El, duşmanul omuciderii, visa acum să doboare mauri, oricare ar fi fost ei. Îi fuseseră asasinaţi camarazii.

La începutul lui decembrie, felicitările primite de la maică-sa i-au reamintit că împlinise douăzeci şi cinci de ani. Şi deodată, în ciuda rezistenţei sale, în ciuda vitalităţii şi a insaţiabilei sale dorinţi de acţiune şi aventură, Jean s-a simţit bătrân.

„Ce scurtă e existenţa, a monologat el. Nu prea ai timp să fii tânăr aşa cum trebuie."

Să fi fost soarta lui Gourp şi Erable cea care i-a dictat aceste cuvinte cutremurător de profetice? Să fi fost o premoniţie care de atunci încolo avea să se manifeste tot mai mult? Nimeni n-ar fi putut ghici adevărul. Cert e că părea îmboldit de o grabă subconştientă, de o tainică nevoie de a se dispersa în vastul univers. Un soi de aviditate febrilă îl biciuie şi-l zoreşte. Îl chinuie setea de spaţii noi. Ar vrea să fie, în acelaşi timp, pretutindeni. Brazilia şi Argentina fi-vor ele oferite curând nerăbdării sale? Pleca-va în Bolivia ca instructor, aşa cum îi propune un colonel din această ţară? Sau în Guineea spaniolă, ca fondator de linie, aşa cum i-o cere un diplomat madrilen cu care a făcut o cursă? Zbura-va pe ruta Paris-Teheran în solda unei noi societăţi franceze? Îi va obţine, în sfârşit, colonelul Denain un avion transatlantic? Toate aceste speranţe se întreţes în sufletul său. Toate aceste nume îl îmbată. Se crede devenit pasăre migratoare. Se crede capabil să trădeze Linia. De când o slujeşte a totalizat mai bine de două mii de ore de zbor şi peste două sute de mii de kilometri. Nu-i oare îndeajuns pentru unul şi acelaşi traseu? Ar putea merge şi-n altă parte. Timpul se scurge atât de iute.

Dar, o spunea chiar el, nu te poţi împotrivi la ceea ce ţi-e scris. Or, scris era pentru Mermoz, că linia de la Toulouse la Pacific va fi pentru el linia vieţii şi a morţii. Cât priveşte ruta Casablanca-Dakar, nici aceasta nu-şi epuizase încă toate învăţămintele.

Începea iarna. În regiunile toride peste care zbura Mermoz ea aducea cu sine, în locul frigului, furtunile. Venite fie

dinspre Ocean, fie dinspre deşert, ele erau deopotrivă de cumplite. Uraganul smulgea şi ducea cu sine pilonii de oţel de pe terenurile de zbor. Aspirate sau azvârlite ca nişte biete dopuri de teribilele turbioane, avioanele scăpau complet de sub controlul piloţilor. Din carlinga aparatului precipitat deasupra valurilor, cel care-l conducea vedea deschizându-se sub el hăuri lichide sau înălţându-se piscuri de spumă. Adesea, nisipul spulberat de pe dune se ridica până la o înălţime de trei mii de metri. Zburai atunci ceasuri întregi printr-un văzduh devenit vâscos şi granulat, printr-un soi de colbuială lipicioasă care înăbuşea motor şi plămâni, totul scăldat într-o lumină subterană şi, deopotrivă, submarină. Piloţii deveneau victimele unor derive pe care nu le puteau calcula, abătuţi departe spre larg, striviţi de faleze, mânaţi undeva în deşert. Trebuia navigat „pe pipăitelea”, orbeşte, menţinând numai şi numai din instinct echilibrul unor avioane cărora nu li se mai vedeau nici capetele aripilor, nici coada. Am zburat în plin sirocco, de la Juby la Villa-Cisneros şi-mi amintesc de groaza pe care am încercat-o atunci, precum şi de eforturile aproape supraomeneşti ale lui Emile Lécrivain, pilotul meu. Asta a fost în 1929, pe un model nou, dotat cu un motor extrem de sigur şi având radio la bord. Cu doi ani în urmă însă, Mermoz şi camarazii săi n-aveau la dispoziţie nimic în afara primitivelor lor Bréguet 14. După Spania şi după un an de serviciu pe coasta africană, aceste aparate se menţineau în aer doar graţie trudei inspirate a mecanicilor pierduţi pe terenurile deşertului şi a reflexelor unor admirabili piloţi. Căci poşta nu admitea întârzieri.

Atunci a învăţat Mermoz cum se trece prin orice, zburând pe orice. Atunci s-a oţelit, s-a călit, s-a blindat pentru totdeauna împotriva reticenţei, şovăielii, a imposibilului. Făcând ceea ce făceau, şi Mermoz, şi camarazii săi găseau că este firesc, necesar, să realizeze, săptămânal, adevărate fapte de arme. Aşa stând lucrurile, au fost miraţi, ba chiar iritaţi, de răsunetul avut în lume de isprava unui confrate, în timp ce ei săvârşeau acte de eroism, fără să le remarce şi pe

bandă rulantă.

La 2 martie 1927, maiorul uruguaian de aviaţie Taddeo Larre-Borgès, fratele său Glauco, căpitanul Ibarra şi mecanicul Rigoli au încercat, pentru prima oară, traversarea Atlanticului de Sud, de la un continent la altul. Întreaga omenire urmărea, cu o îngrijorare în care regăsim reflexele unei epoci depăşite, această experienţă fără precedent, acest asalt al unor aripi omeneşti, încă plăpânde, împotriva imensităţii Oceanului. Echipajul a decolat de la Casablanca la opt şi jumătate. Pe cheiuri se îmbulzea o uriaşă mulţime. Reporterii şi fotografii se dezlănţuiseră. Agenţiile de presă din toate capitalele lumii erau în stare de alertă aşteptând noutăţi despre hidroavion.

Au trecut însă ore, au trecut zile şi Larre-Borgès n-a dat semne de viaţă. Itinerarul hidroavionului se ştia; el urma să zboare de-a lungul coastei marocane, apoi al celei sahariene şi de acolo să se avânte peste Atlantic; O căutare patetică, care, de atunci, avea să anime nu odată aceste ţărmuri pustii, a fost pornită neîntârziat. Nave franceze, britanice, italiene, au fost abătute din drumul lor ca să scotocească Oceanul. Avioane militare spaniole şi franceze s-au pornit să brăzdeze cerul. Fireşte, piloţii liniei Casablanca-Dakar au decolat şi ei. În cursa aceasta pentru salvarea unor vieţi omeneşti, la 5 martie, Mermoz şi coechipierul său Viile, descopereau hidroavionul.

Epava zăcea pe o mică plajă, la vărsarea în ocean a *ouedului*[17] Fetima, cam la o sută de kilometri la nord de Juby. Mermoz şi Viile au survolat zona la joasă altitudine. Grupuri de mauri, anormal de numeroase, se iţeau printre dune. Cei doi cunoşteau deşertul şi obiceiurile triburilor aproape visceral; pentru ei situaţia era la fel de clară ca şi cum ar fi fost desenată pe o pagină albă. O pană i-a silit pe uruguaieni să amerizeze în apropierea coastei. Valurile i-au azvârlit pe ţărm. Ca totdeauna în asemenea cazuri, un pândar nevăzut a

[17] Torent format în sezonul ploilor, cu o albie adânc săpată (N.T.).

semnalat naufragiul. Larre-Borgès şi tovarăşii săi erau fie prizonierii maurilor, fie asasinaţi de aceştia.

Mermoz şi Viile s-au înapoiat forţând la maximum motoarele ca să comunice coordonatele exacte ale poziţiei hidroavionului. Imediat, admirabila echipă a liniei Casablanca-Dakar, s-a pus, în totalitatea ei, pe treabă. La 7 martie, Guillaumet, însoţit de Riguelle şi transportând un tălmaci, au aterizat lângă hidroavion, i-au descusut pe mauri şi au colectat informaţiile necesare. Uruguaienii erau în viaţă. La 8 martie, Reine şi Antoine au survolat tabăra răpitorilor, au aterizat în apropierea ei, au debarcat pe emisarii fortului spaniol si au decolat sub o grindină de gloanţe. Pe 10 martie, au revenit ca să-i încarce pe Larre-Borgès şi echipajul său, răscumpăraţi de la mauri şi să-i aducă, sleiţi de puteri, dar teferi, la Juby.

Prin suspansul creat, prin peripeţiile sale, prin caracterul ei romantic, prin mijloacele folosite, noi şi totodată seculare, prin actorii ei, tineri şi înfocaţi plasaţi într-un decor sălbatic, această salvare a pasionat o lume întreagă. Ziarişti de pretutindeni s-au năpustit spre Casablanca, implorând să fie duşi la Juby. Mermoz a transportat o droaie, înghesuiţi peste sacii poştali sau îndesaţi în lăzile goale. La fel au făcut şi camarazii săi. El însă a atras atenţia, mai mult ca oricare altul. Frumuseţea sa, corpul său bronzat şi atletic, farmecul său constituiau, pentru reporteri şi fotografi, ţinta ideală, A fost mitraliat cu întrebări. S-a scris despre el, despre captivitatea lui, despre dragostea lui pentru deşert. L-au botezat „ostaşul civil”. I-a fost publicat chipul. S-a cerut pentru el Legiunea de Onoare. Şi ca întotdeauna, zorul gazetăresc, entuziasmul, au dilatat realitatea, transformând-o în titluri grase pe prima pagină.

La început, când a aflat că e erou de reportaj, Mermoz n-a crezut că la originea acestei publicităţi ar sta meritul său personal. Şi-a închipuit că totul se trage de la recomandările lui Latécoère, ale colonelului Denain sau a cine ştie cărei intervenţii. Furia care l-a cuprins la acest gând a fost una

dintre cele mai violente prin care a trecut. Strângea din dinţi, îşi încleşta pumnii, se învârtea ca turbat prin odaie. Nu îndrăznea să dea ochi cu camarazii.

„Dacă e să merit ceva, tuna el, vreau să merit numai şi numai pentru ceea ce am făcut, nu datorită protecţiilor. Aşa, se duce dracului rezultatul strădaniilor mele şi bucuria pe care mi-ar putea-o oferi!”

Totuşi, amplitudinea ecoului stârnit de actele sale l-a obligat să-şi revizuiască părerile. Recomandările nu jucaseră nici un rol în toată povestea. Atunci, furia i s-a îndreptat asupra gazetarilor. Să nu fi văzut oare tipii ăştia nimic în viaţa lor, să nu fi riscat vreodată ceva ca să transforme acum în legendă o întâmplare banală? De ce se apucaseră să tămâieze o acţiune care pentru toţi piloţii de pe ruta Casablanca — Dakar era condiţia firească a muncii lor?

„E lamentabil, scria Mermoz. *În simplitatea lor, faptele nu erau* tocmai urâte, *dar zarva stârnită n-a făcut decât să le diminueze.”*

Linia continua să-l forjeze pe Mermoz.

Acum, nu-i mai era de ajuns să-şi facă datoria faţă de curier şi de camarazii aflaţi în viaţă. Îl obsedau umbrele lui Erable şi Pintado, rămaşi fără sepulcru. Nu putea admite acest abandon, cum nu putea admite biruinţa deşertului şi a ucigaşilor asupra spiritului Liniei. Camarazii trebuiau recuperaţi, chiar dacă nu mai erau decât nişte oseminte. De şase ori a cerut Mermoz guvernatorului de la Cap Juby permisiunea de a executa această misiune; de şase ori colonelul La Peña a refuzat, invocând primejdiile unei acţiuni pur sentimentale. Îndărătnicia lui Mermoz era însă de neclintit. Prestigiul şi autoritatea sa sporeau întruna. La a şaptea tentativă obţinea ceea ce-şi dorise.

În luna iunie, în timpul unei escale la Juby, între două curse, şi-a pus planul în aplicare, fără să mai prevină direcţiunea Liniei. Neînsoţit de un coechipier, a îmbarcat, pentru orice eventualitate, doi ghizi mauri în Bréguet-ul său şi s-a îndreptat spre locul masacrului.

Investigaţiile n-au durat prea mult. Rămăşiţele celor două aparate, incendiate de banda lui Quld-Aj-Rab, i-au slujit drept reper. A aterizat uşor; dar când a sărit din carlingă şi şi-a plimbat privirea de jur împrejur n-a mai zărit nimic. Trecuseră şapte luni de la data masacrului. Leşurile lăsate în voia sorţii hrăniseră şacalii şi hienele. Mermoz scotoci totuşi locurile cu privirea sa ageră. Deodată tresări. Smocul acela castaniu lipit de o bucată din avion era... sigur... nu încăpea nici o îndoială... era un smoc din părul lui Erable. A desprins cu mare grijă singurul vestigiu rămas de pe urma unui camarad bun, vesel şi îndrăzneţ. N-a mai avut însă timp să viseze în aceste pustietăţi. Cei doi tâlmaci se porniseră să urle. Războinici în burnusuri albastre coborau în goană coasta celei mai apropiate dune. Elicea se învârtea la ralanti. Mermoz dădu gaze şi desprinse aparatul de solul crăpat al deşertului.

O lună mai târziu îi mărturisea maniei sale:

„Mama pilotului, căreia i-am trimis smocul de păr mi-a scris o scrisoare profund recunoscătoare, dar din nefericire — cum era şi firesc de altfel — extrem de îndurerată. Ce-ai vrea? Neantul... Mândria de a fi avut un asemenea fiu o susţine însă cât de cât. I se pare mereu că-i departe de ea, dar că-l va revedea. Şi îl aşteaptă.”

E oare cu putinţă să citeşti aceste rânduri fără să ţi se pună un nod în gât?

E cineva în stare să prevestească, fiinţei celei mai iubite, cu o atât de atroce precizie) tortura ce o aşteaptă?

În ziua în care Mermoz şi-a riscat viaţa ca să aducă părul unui camarad ucis cu şapte luni în urmă, el n-a făcut nici act de bravură şi nici de sfidare gratuită. Niciodată Mermoz nu şi-a îngăduit un zbor inutil. Ceea ce a săvârşit, a săvârşit-o în numele pactului încheiat cu ideea de camaraderie şi cu Linia. În ziua aceea însă, Linia n-a mai avut ce să-l înveţe.

Ajunsese la un punct de unde tot ce-i inspira această Linie întrecea chiar şi propriile-i exigenţe, oricât ar fi fost ele de dure. Hrănit şi maturizat de ea, purificat, dobândindu-şi

dimensiunile sale reale, acum o depăşea. Plecat în cursă de la acelaşi start cu ceilalţi camarazi, ba poate chiar uşor în urma lor, era în prezent în fruntea acestei falange epice, chiar în vârful ei strălucitor, dar marcat de destin.

Îşi câştigase, în creştetul unei piramide în care atâţia morţi se îngeamănă astăzi cu cei câţiva supravieţuitori, un loc pe care n-avea să-l mai piardă nicicând.

De pe acum, săptămânile ce-i rămăseseră lui Mermoz să le petreacă pe ruta Casablanca—Dakar erau socotite; de pe acum, şefii de escală plecau să amenajeze terenuri în America de Sud unde Latécoère negocia cu guvernele locale contracte poştale; de pe acum, Mermoz se simţea chemat într-acolo.

Îl umfla râsul când se gândea numai la demersurile întreprinse pe lângă Franco—Română. Ar fi putut el vegeta pe o linie calmă din Europa? Orizonturile necuprinse, aventura cu A mare îi deveniseră mai necesare decât pâinea cea de toate zilele. Nici măcar concediile nu-l mai ispiteau. Uneori zicea: „Să văd America de Sud, să dau o raită prin Siria, să arunc un ochi în Persia, să fac câţiva paşi prin India şi China, şi zău dacă-mi mai trebuie ceva.” Fireşte, erau simple reverii şi îşi dădea seama de ele. Aşa căzuseră sorţii să n-aibă parte de plimbări turistice. Avea nevoie să slujească, să construiască. E ceea ce-l aştepta de partea cealaltă a Oceanului.

Dar înainte de asta îşi dorea să străbată fără escală acest Ocean, acest Ocean al cărui contur îl survola de atâta timp şi a cărui chemare o ascultase de atâtea ori în nopţile de la Juby. Acolo unde eşuaseră uruguayenii, unde-şi aflaseră moartea Mouneyres şi Saint-Roman, el avea să izbândească. Era sigur. Simţea atâta forţă în pieptul său bombat precum o platoşă, în braţele sale de granit, în inima sa renăscută.

La 20 mai, anul acesta, un prim mesager al oamenilor îl străbătuse pe la Nord.

„Ferice de Lindberg! a exclamat Mermoz. E minunat ceea

ce a săvârşit el, dar perfect realizabil cu un pic de voinţă.”

În sinea sa se ştia egalul americanului cu destin miraculos. Şi, când alţii îi urmară, Chamberlain şi Levin, comandorul Byrd şi coechipierii săi, freamătul care-l cuprinse nu mai era acela al nerăbdării, ci al umilinţei. S-a adresat tuturor constructorilor, tuturor întreprinderilor aeriene. Să i se dea un avion. Cu câtă bucurie ar fi schimbat decoraţia primită pe un avion transatlantic! Un aparat, unul singur! Şi va traversa Atlanticul, cel de Nord, cel de Sud, n-are importanţă, va restabili astfel prestigiul Franţei. Anarhistul din Thionville începea să se simtă vistiernicul ţării sale.

Nu exista însă nimic gata. Tragedia lui Nungesser şi a lui Coli[18] îi incita pe cei în drept la prudenţă. Mermoz nu mai avea somn.

Pe neaşteptate, ocazia păru să se ofere chiar pe propria-i Linie.

În august, în ciuda protestelor sale, Mermoz a fost numit comandantul aeroportului din Agadir. În zilele libere, încerca avioane, pleca la vânătoare, se ducea la Tiznit sau Taroudant şi întreţinea relaţiile necesare Liniei cu autorităţile militare care comandau regiunea. Aceste îndeletniciri administrative, sedentare, ca şi viaţa de sibarit îl dezgustau însă profund. De câte ori, pe pista de zbor dădea câte unui camarad semnalul de plecare, avea sentimentul că este un „învârtit”.

Şi totuşi, era nevoie să deprindă a conduce, dintr-un birou, munca altora. Daurat îi pregătea o misiune pentru îndeplinirea căreia meseria de pilot nu ajungea.

După un stagiu de câteva săptămâni, Mermoz pleacă, oftând de uşurare, în concediu, în Franţa. Şi-l petrece la Paris, la Lille şi la Mainbressy. Dar nici tandreţea pe care o nutrea pentru bunici, nici dragostea pentru maică-sa, n-au reuşit să-l facă fericit. Era nerăbdător, distrat, cu gândurile aiurea. Şi

---

[18] Piloţi francezi, dispăruţi în 1927 în timpul unei tentative de traversare a Atlanticului (N.T.).

oricât se străduia să nu-i alarmeze pe ai săi, singurele cuvinte pe care le repeta întruna erau „America de Sud... Atlanticul”. Sub fruntea-i înaltă, arsă de soare, ochii păreau mai limpezi, mai ficşi, de parcă ar fi purtat în ei reflexele nisipurilor. Profilul de bronz acuza tot mai tare o voinţă călită în atâtea primejdii şi lupte, încât o simţeai inflexibilă. Era, în totalitatea ei, focalizată pe un obiectiv unic: acela de a zbura, de a dilata limitele experienţei, de a lua în stăpânire noi tărâmuri şi mări noi, de a pulveriza şi, în acelaşi timp, de a exalta condiţia umană.

Când, înainte de terminarea concediului, a fost chemat la Toulouse ca să testeze — în sfârşit — noile aparate ieşite din uzinele Latécoère, a explodat într-un acces de bucurie infantilă. Trecuse o lună de când nu mai respirase mirosul uleiului şi-al benzinei arse într-un motor. S-a apucat, hămesit, de treabă. A încercat aparatele Laté 25 şi Laté 26, s-a antrenat, pe ruta Spania, în zborul de noapte, şi-a pregătit brevetul de navigator. Zbura, zbura şi nici măcar întunericul nu-i domolea elanul.

În acel moment a crezut că poate traversa Atlanticul.

Pentru a demonstra posibilităţile noului său avion, Laté 26, şi a percuta, în acelaşi timp, opinia publică, Latécoère a hotărât să-l lanseze, pe propria-i linie, într-un raid de o anvergură ieşită din comun. Daurat a studiat itinerarul şi a ales echipajul. Urma, aceasta era decizia, să se parcurgă, fără escală, distanţa Toulouse — Saint-Louis în Senegal. Cei doi oameni care aveau să ducă aparatul erau Négrin, pilot-recepţionist al uzinelor Latécoère, şi Jean Mermoz.

În aceeaşi perioadă, Costes şi Le Brix preparau raidul în America de Sud, raid ce avea să le facă ilustre numele. De acord cu directorul lor, Mermoz şi Négrin au hotărât să plece în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră ca şi cei doi. Aveau încredere în aparatul şi în experienţa lor ca să-i bată pe concurenţi. Ultimele încercări ale lui Laté 26 s-au efectuat cu mare discreţie. Conducerea nu dorea, în cazul unui eşec, să atragă atenţia. În plus, pentru oficialităţile ministeriale, birocraţi

timoraţi şi rutinieri, cum le este felul, zborul lui Négrin şi al lui Mermoz trebuia să figureze nu ca un raid, ci ca o probă de sarcină şi distanţă.

Cei doi piloţi, însă, erau ferm hotărâţi să se dispenseze de asentimentul funcţionarilor, potrivnici, de regulă, oricărui proiect prestigios şi măreţ. Intenţia lor era să-i „radă” pe Costes şi Le Brix nu numai pe ruta Toulouse — Saint-Louis, ci şi deasupra Atlanticului. Ideea acestei curse eroice îi aparţinea lui Mermoz. Cum ar fi putut admite — având, în sfârşit, mijloacele — să nu-şi împlinească un vis, atât de îndelungat, de febril conceput, urmărit, cumpănit? Négrin, a cărui temeritate nu cunoştea nici ea frontiere, a susţinut, cu toată ardoarea, acest plan. Oficial, Daurat l-a ignorat. Dar ascultându-i pe cei doi piloţi, gura sa a schiţat acel fugitiv surâs care, la el, era semn de laudă.

Toată lumea s-a pus pe treabă cu febrilitate. Director, mecanici, ingineri, şefi de ateliere, piloţi, nici unul nu trăia pentru altceva decât pentru Laté 26 special, cu aripile supradimensionate, care urma să poarte, atât de departe, renumele Liniei. Zece zile de-a rândul, aparatul, deşi gata, a fost revizuit şi răsrevizuit. Zece nopţi de-a rândul, Mermoz şi Négrin au zburat în taină. În sfârşit, a sosit şi ultima zi, premergătoare decolării lor, cea în zorii căreia Costes şi Le Brix trebuiau să-şi ia de asemeni zborul. Chestionaţi asupra ultimei lor impresii, cei doi piloţi au declarat că n-au o încredere totală în aripile supradimensionate ale lui Laté 26 şi că nişte aripi normale li se par preferabile. Pe loc, Daurat a şi hotărât înlocuirea. Echipele tehnice s-au apucat de lucru, ca într-o cursă contra cronometru, îmboldiţi de un spirit de colaborare total, unanim. Când se crăpa de ziuă, operaţiunea fusese terminată. Mermoz şi Négrin s-au suit în postul de pilotaj.

Atunci a încercat Mermoz, pentru prima oară în viaţă, emoţia aproape insuportabilă a marilor încercări. Se afla, pentru prima oară, în pragul unui act de care chipul său avea să fie legat, pentru totdeauna, în memoria oamenilor. În

sinea sa tremura tot. Şi-a amintit însă de micuţul, prăpăditul avion de la Istres pe care îşi luase cândva zborul, neştiind nimic, orbeşte, şi atunci şi-a rezemat umerii răscopţi de soarele de la Juby de spătarul capitonat cu piele al Laté-ului 26, iar trăsăturile sale căpătară expresia copiilor înseninaţi dintr-o dată. Avea douăzeci şi cinci de ani şi urma să traverseze Atlanticul.

Perpignan, Pirineii, Barcelona, Alicante, Malaga, Gibraltar, Casablanca, Agadir şi pustiul, Juby şi pustiul, Cisneros şi pustiul, Port-Etienne...

Toate aceste escale, toate aceste peisaje, temperaturi, brize, toate aceste goluri de aer, imagini ale soarelui, toate aceste stele, Mermoz le recunoştea, le număra, le regăsea, şi le integra, una după alta. Erau patrimoniul său, bunul său, ogorul pe care-l arase de mii şi mii de ori. Acum însă nu se mai oprea din escală în escală ca să-şi ia din nou vânt, acum le parcurgea dintr-o dată, dintr-o singură suflare, dintr-un singur zbor, direct şi sigur. Beţia sa lucidă, extazul său activ au durat douăzeci şi patru de ore. În zorii ce succedau celor în care părăsiseră Toulouse, Négrin şi Mermoz au zărit Saint-Louis, în Senegal. Soarele îşi împlânta primele raze în apele Atlanticului.

Mermoz şi-a azvârlit braţele în sus în semn de victorie Négrin, pilot de încercare, neobişnuit defel cu etapele lungi, avea întipărită pe chipu-i tras aceeaşi expresie de speranţă ca şi tovarăşul său. Pe terenul de la Saint-Louis nu se zărea nici un avion. Costes şi Le Brix nu sosiseră încă[19].

Oceanul aparţinea echipajului de pe Laté 26.

Roţile aparatului au atins solul. Era pentru prima oară când se realiza, pe calea aerului şi fără escală, legătura dintre Senegal şi Franţa. Laté 26 rula pe pistă, rula... La capătul cursei, o cocoaşă de pământ l-a făcut să se poticnească. Botul aparatului a izbit solul...

Oficialităţile, în frunte cu guvernatorul, se precipitară. Erau

---

[19] Mermoz şi Négrin au aterizat cu două ore înaintea lor (NA,),

convinşi că asistaseră la aterizarea lui Costes şi Le Brix. Nu fusese anunţat nici un alt zbor. Dar în locul chipului aspru şi al siluetei îndesate ale lui Costes, din carlingă îşi făcu apariţia un vlăjgan tânăr, cu părul blond şi ondulat.

— Mermoz, se prezentă el.

Un nume care nu spunea nimănui nimic.

— Fe… felicitările mele, bâlbâi guvernatorul.

Dar nici Mermoz nici Négrin n-aveau urechi pentru el. Cumplit de îngrijoraţi, ei examinau prova avionului. Totul era intact, minus elicea.

Au trebuit să aştepte o săptămână ca să capete una nouă. În acest răstimp, Costes şi Le Brix şi-au urmat drumul.

Redactor: MANUELA CORAVU
Tehnoredactor: VALERIA PETROVICI
Bun de tipar: 3.06.1985
Apărut. 1985. Coli de tipar 6.
Comanda nr. 50.219
Combinatul poligrafic. „Casa Scânteii”
Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România

Vol I—II, Lei 18,50

În zori, cei doi au atins baza lanțului muntos, dar Palmyra nu se zărea. Instinctul i-a suflat lui Mermoz că n-o să mai reziste multă vreme. Picioarele nu-l mai ascultau. Nisipul plăsmuia fantome. Umflată monstruos, limba îi umplea gura. Trebuia să aleagă calea cea mai scurtă, oricît de mare ar fi fost riscul de a da peste vreun grup de beduini răsculați.
Ajuns la șes, Mermoz a reperat o pistă (mai tîrziu avea să afle că era cea care lega Deyr ez Zōr de Palmyra) și s-a îndreptat către ea. Mecanicul, nemaiputînd înainta, Mermoz l-a tîrît pînă la drumul caravanelor. Acolo nefericitul n-a mai rezistat și s-a prăbușit. După ce a zgîlțîit în zadar masa inertă a coechipierului său, Mermoz l-a săltat în circă și a pornit mai departe.

EDITURA MERIDIANE